

ספר זרע שמשון

ה"ה הרב הגדול מוהר"ר שמשון חיים בכמהר"ר נחמן מיכאל נחמני זלה"ה

אקדמות מילין*¹

יסוד התורה וכבוד הדרה, על חוג שמים יתהלך במשרים, עבים סתר לו לגבר אשר דרכו נסדרה, בחפיצה בנישקה בדביקה. שוקד בלימודים בשבילי נה'ר דעה, נעוץ סופו בתחלת המחשבה להשיג העקוב למישור והרכסים לבקעה, מודע לבינה יקרא להשיב אמרים, אמת יהגה חכו, כביר מצאה ידו. די השיב קושיות והויות בהרבה פתחים, לגינה ולביתן. ושם ישלח ידו ולקח מעץ החיים, לאכול לשבעה, מתמדים מימינו, ממתקים משמאלו, וזה חלקו מכל עמלו.

מבואר	פרוש
<p>יסוד התורה² וכבוד הדרה ההדר שלה^{3,4}, על חוג שמים ה' יתהלך במשרים ללא משוא פנים, עבים סתר לו⁵ עננים מסתירים ה' לגבר אשר דרכו נסדרה⁶ מהגבר אשר דרכו היתה נסדרה על ידי ה', בחפיצה בנישקה בדביקה⁷ עם תשוקה, עם חיבה, ועם התקשרות.</p>	<p>ה' ברא את האדם וסיפק כללי התנהגות. הוא העדיף את העם היהודי, נותן לנו את התורה, אבל הוא אינו חלקי ביחס ליחידים. כלומר, הוא אינו מתעלם מחטאים של צדיקים בדרך כלל, ולא מתעלמים ממעשים טובים של אלה שבדרך כלל רשעים. ה' הסתתר עכשיו, כי הנבואה הסתיימה, אבל זה מבטיח שיש לנו רצון חופשי. עלינו להשתדל לדבוק בו ובתורתו.</p>
<p>להיות שוקד בלימודים⁸ בשבילי נה'ר דעה⁹, נעוץ סופו בתחלת המחשבה¹⁰ להשיג העקוב למישור והרכסים לבקעה ביצוע קרקע מחוספס ברמה, והיפוך רכסים למישור¹¹, מודע לבינה יקרא</p>	<p>רבי נחמני השתדל ללמוד תורה, כמו התלמוד, שאין לו התחלה רשמית, אלא שבה כל מסכת מתייחסת לתורות מסכתות אחרות, ובהן כל פרק מסתיים ברצון מוצהר לחזור וללמוד אותו שוב. הוא ניסה להסביר כמה מושגים</p>

Copyright © 2020 by Charles S. Stein *

¹ אקדמות מילין הוא פיוט חובר על ידי רבי מאיר ברבי יצחק ש"ץ נהוראי.

² גמ' מנחות (צט, א-ב): 'אמר ריש לקיש פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה'. יסוד מורא וסוד תורה (א, ג): 'אמרו על לימוד המקרא מדה שאינה מדה רק טוב הוא למשכיל שיתבונן סוד לשון הקדש מהמקרא כי ממנו תוצאות חיים להבין יסוד התורה וסוד המורא גם התרגום מועיל אף על פי שאיננו כולו על דרך פשוט. מורה נבוכים (חלק ב, כז, א): '... אינו אצלנו יסוד תורה כלל...'

³ תהילים (קמה, יב) 'להודיע לבני האדם גבורתו וכבוד הדר מלכותו'.

⁴ שם ה' נכתב בראשי תיבות של ארבע המילים הראשונות.

⁵ איוב (כב, יב-יד): [אליפז נזף איוב] 'הלא-אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים פי-רמו. ואמר מה-ידע אל הכעד ערפל יפוט. עבים סתרילו ולא יראה וחוג שמים יתהלך'. במקום השקפה של לועג שה' לא יכול לראות אדם, המחבר הפך את המילים לומר כי האדם אינו יכול לראות את ה', והוא חייב לשאוף להתקרב אליו.

משלי (כג, לא): 'אלי-תרא יון פי ותאדם פי-יתן בכיס [כפוס] עינו ותהלך במישורים'. גמ' יומא (עה, א) אומר שכאשר אדם שותה יותר מדי, הוא רואה כל מעשה כאילו הוא על אותה קרקע ברמה, ולכן רואה חטאים כחסר חשיבות. אבל ה' אינו רואה בחטאים חוסר חשיבות. אדרבא, הדיבור על ה' כמשוא פנים אינו אומר כי הוא אינו מגלה אהדה (דברים י, יז), ולא יתעלם מחטאי אדם שהיה צדיק בעבר, או התעלם מחזרתו של אדם שהיה בעבר רשע (יחזקאל יח, כא-ל).

⁶ איוב (ג, כג): 'לגבר אשר-דרכו נסדרה ונסף אלוה בעדו'. המחבר שינה 'נסדרה' אל 'נסדרה', והוסיף גרש כדי לציין את השינוי.

⁷ בראשית רבה (פ, ז): 'ריש לקיש אמר בשלשה לשונות של חכה חכב הקדוש ברוך הוא את ישראל, בדביקה, בחשיקה ובחפיצה'.

⁸ אולי אבות דרבי נתן (כט, ב): 'רבי שמעון בן אלעזר] היה אומר כל השוקד עצמו על דברי תורה מוסרין לו שקדנין כנגדו'.

⁹ המחבר הוסיף גרשים אל 'נהר דעה' לרמוז לישיבת נהרדעא.

¹⁰ ספר יצירה (א, ט): 'עשר ספירות בלי מה נעוץ סופן בתחלתן ותחלתן בסופן כשלהבת קשורה בגחלת שאדון יחיד ואין לו שני ולפני אחד מה אתה סופר'. [ישנם מקורות רבים אחרים למילים.] רבנו בחיי, בראשית (א, ב): 'כי תכלית כוונת הבריאה הוא לימות המשיח וזהו תחלת המחשבה סוף המעשה'. גם רבנו בחיי, בראשית (י, א); ר' שמעון בן צמח דורן (רשב"צ), מגן אבות, הקדמה (ד); צרור המור על התורה, שמות (ל, א) ועל שיר השירים (ו, א); פרדס רמונים (יא, ה), (יד, ג).

¹¹ ישעיהו (מ, ד): 'פל-גיא ינשא וכל-הר נגבעה וישפלו ונהיה העקב למישור והרכסים לבקעה'. חוות יאיר (קעד, ה): 'מלבד מה שמכ"ת מקדר בהרים וכדאי מצד עצמו להשיג העקוב למישור'.

<p>קשים, להקל על הדרך לאחרים ללמוד ולהבין את התורה. הוא מקווה שהפרשנות שלו נכונה הרב נחמני שיתף את תובנותיו בכך ששאל שאלות ונתן תשובות. עבור כמה שאלות, הוא מציע מספר תשובות חלופיות.</p>	<p>ואמר כי ההבנה קרובה משפחה שלו¹² לְהָשִׁיב אֲמָרִים לתת תשובה¹³, אָמַת יְהִגָּה חִפּוֹ יהיה חכו ידבר אמת¹⁴, כְּבִיר מְצָאָה יָדוֹ ידו תשיג שפע. דֵּי הָשִׁיב¹⁵ קוּשִׁיּוֹת וְהוֹיּוֹת¹⁶ בְּהִרְבָּה פְתָחִים, לְגִינָה וּלְבִיתָן¹⁷.</p>
<p>הוא מצא סיפוק גדול דרך מאמציו ליישם חוכמה כדי לפתור כמה תעלומות של התורה. ספר זה, זרע שמשון, הוא משהו שיישאר מחוכמה זו לאחר מותו.</p>	<p>וְשֵׁם יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח מְעֵץ הַחַיִּים,¹⁸ לְאֹכֹל לְשִׁבְעָה עד השובע¹⁹, מִחֲמַדִּים מִיַּמִּינוֹ, מִמְּתָקִים מִשְׂמָאלוֹ²⁰, וְזֶה חֲלָקוֹ מִכָּל עַמְלֹי²¹.</p>

* * *

אמנם קושטא קאי כי התורה חתומה ניתנה, והגה היוצא מפי הנביאים—רוח ה' דבר במ—כדברי הספר החתום ומליצה חידות להם. דורות הראשונים שתו מי הברכה העליונה, ועשו להם דדים במקום בינה. חקם וחכם ממתקים וכלו מחמדים. וארשת שפתם מימר קדישין, מעט מחזק את המרובה.

פרוש	מבואר
<p>חמשת חומשי התורה נכתבים בשפה מאתגרת וכוללים סודות רבים שקשה להבנה. הנביאים גם דיברו בשפה מורכבת שלעיתים קרובות קשה להבין.</p>	<p>אֲמָנָם קוּשְׁטָא קָאִי האמת עומדת²² כִּי הַתּוֹרָה חַתוּמָה נִיתְנָה,²³ וְהִגָּה הַדִּיבּוּר הַיּוֹצֵא מִפִּי הַנְּבִיאִים²⁴—רוּחַ ה' דָּבַר בָּם²⁵—הדיבור גם כְּדַבְרֵי הַסֵּפֶר הַחַתוּמִּים²⁶ וּמְלִיצָה חִידוֹת לָהֶם הדיבור הוא דימוי של חידה.²⁷</p>

¹² משלי (ז, ד): 'אָמַר לְחֻכְמָה אֶחָתִי אֶת וּמַדְע לְבִינָה תִקְרָא.'

¹³ משלי (כב, כא): 'לְהוֹדִיעַ קֹשֶׁט אֲמָרֵי אֲמָת לְהָשִׁיב אֲמָת לְשִׁלְחִיהָ.'

¹⁴ משלי (ח, ז): 'כִּי־אָמַת יְהִיגָה חִפּוֹ וְתוֹעֵבַת שְׁפָתַי רָשָׁע.'

¹⁵ איוב (לא, כה): 'אִם־אֶשְׁמַח כִּי־רַב חֵילִי וְכִי־כְבִיר מְצָאָה יָדַי.' ויקרא (כה, כח): 'וְאִם לֹא־מְצָאָה יָדוֹ דֵּי הָשִׁיב לוֹ וְהָיָה מִמְּקָרוֹ כִּי־דַק הַקֶּנֶה

אֹתוֹ עַד שְׁנַת הַיּוֹבֵל וְיֵצֵא כִּי־בָל וְשָׁב לְאַחֲזָתוֹ.'

¹⁶ רשב"א על חולין (סב, א): '... והרבה פירושי וכללין נאמרין בשמועה זו ואין אחד מהן עולה כהוגן בלי קושיות והויות... בית יוסף, חושן משפט (רי, ב): '... וזה כדברי חכמים והגם כי דבריו באותה בבא יש בהן קושיות והויות... ב"ך, יורה דעה (קצט, יא): 'הב"י הרבה

קושיות והויות על דברי רבינו.'

¹⁷ גמ' מגילה (יב, א): 'בחצר גנת ביתן המלך. רב ושמואל חד אמר הראוי לחצר לחצר הראוי לגינה לגינה הראוי לביתן לביתן. וחד אמר הושיבן בחצר ולא החזיקתן, בגינה ולא החזיקתן, עד שהכניסן לביתן והחזיקתן. במתניתא תנא הושיבן בחצר ופתח להם שני פתחים אחד לגינה

ואחד לביתן.'

¹⁸ בראשית (ג, כב): '... הֵן הָאֲדָמָה הָיָה כְּאֶדֶם מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב נָרַע וְעָתָה פָּרִי־יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מְעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל נְסִי לְעֵלֶם.'

¹⁹ ישעיהו (כג, יח): 'וְהָיָה סִקְרָה וְאֶתְנַנָּה קֹדֶשׁ לִיהִנֶּה לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יִחְסַן פִּי לִישָׁבִים לִפְנֵי יְהוָה יְהִי סִקְרָה לְאֹכֹל לְשִׁבְעָה וְלִמְכַסֶּה עֵתִיק.'

²⁰ סידור ברכה כמנהג קהל קדוש בני רומא (יעקב בן משה הלוי, ונציה, 1690), בסוף צדוק הדין (התפילה וברכה שאומרים בזמן הלוייה): 'שומרי גנזי גן עדן, שומרי גנזי גן עדן, פתחו לו שיערי גן עדן ויבא... בגן עדן וישתעשע מפרי גן עדן, **מחמדים מימינו ממתקים משמאלו**. זאת

תענה ותאמר לו, שלום בואו! שיר השירים (ה, טז): 'חִפּוֹ מִמְּתָקִים וְכָלֹ מִמְּמַדִּים זֶה דוֹדִי וְזֶה רַעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלָּם.'

²¹ קהלת (ב, י): 'וְכָל אֲשֶׁר שָׂאָלוּ עֵינַי לֹא אֶצְלָתִי מִקֶּדֶם לֹא־מִנְעָתִי אֶת־לְבִי מִכָּל־שִׂמְחָה כִּי־לְבִי שָׂמַח מִכָּל־עַמְלֵי וְזֶה־הָיָה חֲלָקִי מִכָּל־עַמְלֵי.'

²² גמ' שבת (קד, א): 'שִׁין שִׁקָר תִּיּוֹ אִמַת מֵאִי טַעמָא שִׁקָר מִקְרָבִן מִלִּיָּה אִמַת מִרְחָקָא מִלִּיָּה שִׁקָרָא שִׁכִּיחַ קוּשְׁטָא לֹא שִׁכִּיחַ וּמֵאִי טַעמָא שִׁקָרָא אַחְדָא כְרַעִיָּה קָאִי וְאִמַת מִלְבָן לְבוּנִיָּה קוּשְׁטָא קָאִי שִׁקָרָא לֹא קָאִי.'

²³ גמ' גיטין (ס, א): 'ר"ש בן לקיש אומר תורה חתומה ניתנה.'

²⁴ איוב (לו, ב): 'שָׁמְעוּ שְׁמוֹעַ בְּרַגְזוֹ קִלּוֹ וְהִגָּה מִפִּי יֵצֵא.' זכריה (ח, ט): '... הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מִפִּי הַנְּבִיאִים...'

²⁵ שמואל ב (כג, ב): 'רוּחַ ה' דָּבַר־בִּי וּמְלָתוֹ עַל־לְשׁוֹנִי.'

²⁶ ישעיהו (כט, י-יא): 'כִּי־יִבְסַךְ עֲלֵיכֶם יְהוָה רוּחַ תְּרַדְמָה וְנִעְצַם אֶת־עֵינֵיכֶם אֶת־הַנְּבִיאִים וְאֶת־רְאֲשֵׁיכֶם חָזוּזִים פָּסָה. וְנָתַי לְכֶם תְּזוּת הַפֶּלַ

כְּדַבְרֵי הַסֵּפֶר הַחַתוּמִּים אֲשֶׁר־יִתְּנֵנוּ אֹתוֹ אֶל־יְדֵיכֶם הַסֵּפֶר [סֵפֶר] לְאֹמַר קְרָא נְאֻמָּה וְאָמַר לֹא אוֹכֵל כִּי חַתוּם הוּא.'

²⁷ חבוקק (ב, ו): 'הֲלוֹא־אֵלֶּה כָּלֶם עָלְיוֹ מִשְׁלַי יִשְׂאוּ וּמְלִיצָה חִידוֹת לוֹ...'

בימי המקרא, העם התחזק ללמוד תורה על ידי עידוד הנביאים לסמוך על ה'. הנביאים סיפקו את חכמת התורה כתמיכה רוחנית.	דורות הראשונים ²⁸ שְׁתוּ מִי הַבְּרָכָה הָעֲלִיוֹנָה, וְעָשׂוּ לָהֶם דְּדִים בְּמָקוֹם בִּינָה הם יצרו שדיים ליד מקום ההבנה. ²⁹
דרך התורה—החוקים שנרשמו על ידי משה וקידומם על ידי הנביאים—יכולה להיות מתגמלת מאוד למי שעוקב אחריה.	חָקֵם וְחָפֵם מִמְּתָקִים וְכָלוּ מִמְּמַדִּים החוקים שלהם וגם פיהם טעימים וכולם מענגים. ³⁰
כמה מילים של הנביאים יכול להחזיק מושגים עמוקים, אשר ניתן לגלות אם אחד בוחן מקרוב מספיק.	וְאַרְשֶׁת שְׁפָתָם ³¹ מִימַר קְדִישִׁין היא אמירה קצרה של העם הקדוש ³² , מַעֲט מְחַזֵּק אֶת הַמְּרוֹבָה המילים המעטות מחזיקות מחשבות רבות ³³ .

והנה אופן אחד באר"ש דבר ה' במחזה, והא דמעין בה כמה פנים לפני, הנראים בפום רבנן ובפום תלמידהון. בפה מפיק מרגליות אפיק שפה—צפנת פענח רזא דנה על חמדת שכיות—ומעייל שפה בהצנע לכת. כבשים ללבושים, סודרא סוד נאה, גלו טפח וכסו טפחים. כי לבם פתוח כפתחו של אולם, ולא צריכא להו להעדפה, וכל יתר כנטול—לחכימיא ברמיזא.

מבואר	פרוש
וְהִנֵּה אוֹפֵן אֶחָד בְּאַרְ"שׁ בארשת שפתינו ³⁴ דְּבַר ה' בְּמַחְזָה בחזון ³⁵ , וְהָא דְמַעֲיִין בַּהּ וזה מהרהר על ידי ³⁶ כְּמָה פָּנִים לְפָנִים ³⁷ , הַנְּרָאִים בְּפִי וּבְפִי	התורה נחשפה למשה פנים אל פנים, אבל אל שאר הנביאים רק בחזיונות. אלה שלומדים תורה הם מעטים במספר. בעוד חמשת חומשי התורה נכתבו לכולם כדי לקרוא, כמה פרטים ומושגים חיוניים להבנה נכונה ניתנו

²⁸ גמ' ברכות (לה, ב): 'אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי בא ורצה שלא קדורות הראשונים דורות הקאחרונים...'

²⁹ עיין הסכמה למהדורה של 'ספר התשבץ' (אמסטרדם 1738). ההסכמה מאת רבי ישעיהו מרדכי באקאן '... שהיו סמוכים אל מקור הקבלה הנאמנה שתו מי הברכה העליונה ועשו להם דדים במקום בינה...'. הרב באקאן היה קרוב לאמו של המחבר דרך הנישואין, והמחבר התקבל כרב של רג'ו אמיליה לאחר מותו של הרב באקאן. הציטוט נועד כנראה כמחווה לרב באקאן.

למונח 'שתו מי הברכה העליונה': גמ' בבא קמא (יז, א): 'ואין מים אלא תורה שנאמר "הוי פליצמא לכו למים" [ישעיהו (נה, א)]. וגם עיין ישעיהו (ז, א-י), ה' אמר לישעיהו לפגוש את אחז בברכה העליונה, ולהרגיע את אחז לסמוך בה' ולא בבעלי ברית זרים. לכן, אפשר לפרש 'דורות הראשונים שתו מי הברכה העליונה', כלומר 'בימים המקראיים, העם נתחזק בלימוד התורה על ידי הנביאים, שאמרו לסמוך על הקב"ה'. למונח 'ועשו להם דדים במקום בינה', גמ' ברכות (י, א): 'אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוסי מאי דכתיב פיה פתחה בקמיה ותורת קסד על לשונה כנגד מי אמר שלמה מקרא זה לא אמרו אלא כנגד דוד אביו...'. נק מלשני אמו ונקספל בדדיה ואמר שירה שפאמר כרכי נפשי את ה' נאל תשקחי כל גמוליו. מאי כל גמוליו אמר רבי אבהו שפשה לה דדים במקום בינה. טעמא מאי? אמר רב יהודה קדי שלא יספול במקום ערנה. רב מתנא אמר קדי שלא ינאק במקום הטנופת. גמ' ברכות נכתב בלשון יחיד, "שעשה [ה'] לה דדים", אך הרב באקאן שינה זאת ללשון רבים, 'הם שעשו להם דדים'. נראה שהרב באקאן התכוון להפנות לדורות קודמים, ואולי רבי נחמני התכוון לנביאים, אשר סיפקו את חכמת התורה כתמיכה רוחנית.

³⁰ שיר השירים (ה, טו): 'חפו מממתקים וכלו מממדים זה דודי וזה רעי בנות ירושלים'.

³¹ תהילים (כא, ג): 'מתנות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בלמענת סלה'.

³² דניאל (ד, יד): '... בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא...'

³³ בראשית רבה (ה, ז): 'בנהג שבעולם אדם מפנה כלי מלא בתוף כלי ריקון, שפא כלי מלא בתוף כלי מלא, כל העולם פלו מים במים, ואת

אומר אל מקום אהד, אלא מקאן ששהחזיק מועט את המרבה'.

³⁴ יחזקאל (א, טו): 'נארא הסיות והנה אופן אהד בארץ אצל הסיות לארבעת פניו'. במקום אופן (גלגל), המחבר התכוון אפן (דרך). הוא שינה 'בארץ' אל 'באר' ש', קיצור ל-'בארשת שפתינו', שאומרים בתפלת מוסף ראש השנה, ומקורו תהילים (כא, ג): 'מתנות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בלמענת סלה'.

³⁵ בראשית (טו, א): 'אסר הדברים האלה הנה דבריה' אליא אברם במחנה לאמר אלי תירא אברם אנכי מגן לך שפרך הרבה מאד'.

³⁶ גמ' ברכות (נה, א): 'הא לא קשנא הא דמעין בה הא דלא מעין בה ותיכי עביד דמפיש ברחמי'.

³⁷ זוהר ב' (פו, ב): 'מתנא, כמה פנים לפנים, אית ליה לקודשא בריך הוא'.

<p>בעל פה. הם היו נועדו להיות מועברים בעל פה מן המורה לתלמיד כתורה שבעל פה.</p>	<p>תלמידהון אשר גלויים בפה של הרבנים ובפה של תלמידיהם³⁸.</p>
<p>התורה מתבטאת לעתים קרובות באופן אמנותי או דורשת חוכמה והבחנה כדי להבין כראוי. המורה של התורה צריך ללמד בענווה, אם כי התלמיד צריך להעריך את היופי של התורה ואת חוכמת מורתו.</p>	<p>[תוך הצגת התורה] בְּפֶה מְפִיק מְרָגְלִיּוֹת הפה מייצר פנינים [של חוכמה]³⁹ אִפִּיק שְׁפָה שורה אחת [של השיניים העליונות] בולטת החוצה—צָפְנַת פְּעֻנַח ההסבר של הנסתר⁴⁰ רְזָא דְנָה חושף את הסוד⁴¹ עַל תְּמִדַּת שְׁכִיּוֹת של הדימויים המענגים⁴²—וּמַעֲיִיל שְׁפָה שורה אחת [של השיניים התחתונות] נסוגה⁴³ בְּהֻצָנָה לְקַת בצורה צנועה⁴⁴.</p>
<p>אסור לחשוף באופן רחב את תורת הקבלה. יש ללמד אותה רק לתלמידים נבחרים, לפעמים רק לתלמיד אחד. יש לסדר את המורים כך שאלו עם החוכמה וההבחנה יוכלו לתפוס את תורת הקבלה, בעוד שאחרים יהיו מוגנים מהם.</p>	<p>כְּבָשִׁים לְלְבוּשִׁים כבשים משמשים לבגדים⁴⁵, סוּדְרָא טורבן סוּד נָאָה,⁴⁶ גְּלוּ טַפַּח וְכָסוּ טַפְחִים זה מגלה טפח אחד אבל מכסה טפחים [אחרים]⁴⁷.</p>
<p>לרבנים הראשונים היתה חוכמה גדולה בהרבה מזו שלנו. היה אפשר ללמד אותם בלי צורך לפרט כל פרט. למעשה, מתן מידע רב מדי נחשב לתשלילי, כה סודות ניתנו בעקיפין.</p>	<p>כִּי לְבָם פְּתוּחַ כְּפֶתְחוֹ שֶׁל אוֹלָם [של בית המקדש]⁴⁸, וְלֹא צְרִיכָא לְהוֹ לְהַעֲדָפָה הם לא נזקקו לעודף זה⁴⁹, וְכָל יָתֵר כְּנִטוּל וכל דבר נוסף הוא התייחס כמו משהו חסר⁵⁰—לְחַכְמֵימִיָּא בְּרַמְיָא עבור חכמים, רמז מספיק⁵¹.</p>

³⁸ גמ' שבת (סז, ב): 'חמרא וחיי לפום רבנן אין בו משום דרכי האמורי מעשה ברבי עקיבא שעשה משתה לבנו ועל כל כוס וכוס שהביא אמר חמרא וחיי לפום רבנן חיי וחמרא לפום רבנן ולפום תלמידיהו'.
³⁹ המילים 'בפה מפיק מרגליות' מופיעות בכמה ספרים, הכולל: שמואל די מדינה, שאלות ותשובות השייכות בטור חושן המשפט (סלוניקי 1595); נפתלי הירץ בן יעקב אלחנן, עמק המלך (אמשטרדאם 1648); יוסף בן יצחק אלמושיני, עדות ביהוסף, חלק שני, סימן ו (קושטאנדינה 1715); אברהם בן מאיר אבן עזרא, מעדני מלך (פראנקפורט 1726); אביעד שר שלום בן מנחם שמשון בזילה, אמנות חכמים (מנטובה 1730); משה בן מרדכי זכות, תפתה ארוך ועדן ארוך (וויניציאה 1744). יש גם: יצחק בן משה בן מאיר עראמה, עקדת יצחק (1574): 'שמעו ותחי נפשכם דברי פי חכם קדוש מפיק מרגליות עם היות שעניניו הם עד מאד עמוקים והדברים עתיקין'.
⁴⁰ בראשית (מא, מה): 'ניקרא פרעה שם יוסף **צָפְנַת פְּעֻנַח**... רש"י: 'מְפִיק שֶׁל הַצְּפוּנוֹת'.
⁴¹ דניאל (ב, ל): 'וְנָאָה לֹא בְחֻמָּה דִּי־אִתִּי בִּי מִן־פְּלִי־חֵיָּא רְזָא דְנָה גְּלִי לִי לְהַן עֲלִי־דְבַרְתִּי דִּי פִשְׁרָא לְמַלְכָּא יְהוֹדְעוּן וְרַעֲיוּנִי לְבָבָךְ תְּנַדְעִי'.
⁴² ישעיהו (ב, טז): 'וְעַל פְּלִי־אֲנִיּוֹת תְּרַשִּׁישׁ נְעַל כְּלֵי־שְׁכִיּוֹת הַתְּמִדָּה'. סידור ספרד, יוצרות, מוסף לפרשת החודש: 'צְבָאוֹת כָּל תְּמִדַּת שְׁכִיּוֹת'.
⁴³ גמ' סוכה (נא, ב): 'במאי בניה אמר (רבא) באבני שישא ומרמרא איכא דאמרי באבני שישא כוחלא ומרמרא אפיק שפה ועייל שפה כי היכי דלקבל סידא. גם גמ' בבא בתרא (ד, א).
⁴⁴ מיכה (ו, ח): '... וְהֻצְנַע לְקַת עַם־אֱלֹהֵיךָ'.
⁴⁵ מ' חגיגה (ב, א) [גמ' חגיגה (יא, ב)]: 'אין דורךשין בעריות בשלשה. ולא כמעשה בראשית בשנים. ולא במקרה בן־חיד, אלא אם כן הנה קבם ומבין מדעתו. גמ' חגיגה (יג, א): 'ר' אבהו אמר מהכא? "**כְּבָשִׁים לְלְבוּשָׁךְ**" [משלי כז, כו]. דברים שהן כבשונו של עולם יהיו תחת לבושך'.
⁴⁶ המילים 'סודרא סוד נאה' (טורבן הוא סוד נאה) משלב שני ציטוטים. גמ' פסחים (קיג, א): 'סודנא . . . **סוד נאה**', שלמילה הארמית 'סודנא' (מי שמבשל), יש מקור במילים 'סוד נאה', מכיוון שחמבשל בירה היא דרך טובה להרוויח כסף. וגם גמ' שבת (עז, ב): [אמר רב יהודה לרבי זירא] '**סודרא** 'סוד ה' ליראיו' [תהילים (כה, יד)]. כלומר 'סודרא סוד ירא', שהטורבן הוא סמל שהייעוץ הסודי של ה' מיועד לחוששים ממנו. פירושו של רבי נחמני 'טורבן של תלמיד חכם [מסתיר] סודות נעימים', כלומר, דעתו של תלמיד חכם יכולה להסתיר תורות קבליות.
⁴⁷ גמ' נדרים (כ, ב): '... וכשהוא מספר **מגלה טפח ומכסה טפח** . . .'
⁴⁸ גמ' עירובין (נג, א): 'אמר רבי יוחנן **לבן** של ראשונים **כפתחו של אולם** ושל אחרונים כפתחו של היכל ואנו כמלא נקב מחט סידקית'.
⁴⁹ גמ' קידושין (לב, א). גמ' כתובות (מג, א).
⁵⁰ גמ' חולין (נח, ב): 'מאי טעמא **כל יתר כנטול** דמי'.
⁵¹ מדרש משלי (כב, טז): 'הוא דאמר מתלא: "**לחכימא ברמיזא**, לשטיא בכורמיזא" [אדם חכם מקבל רמז, ואילו שוטה נחבט]. גמ' תלמוד בבלי (לו, א) ו-(קמב, א).

ודין גרמא דעצי"ראה במיעוטא דשכיח לדורות הבאים, כי מעטו ובטלו הטוח'נות. והיא הנותנת, לרבות שכחת קציר ושכחת קמה, בהוצין, חציצין, מחיצין, של מפרסת פרסה ופרסותיה סדוקות כרוכות וחדוקות. בהבלי העולם, ריחים בצואר והלב אינו מבין, ברוב שאינו נראה לעינים. וקלוטה לאו כמי שהונחה דמיא, ותהי האמת נעדרת.

פרוש	מבואר
<p>כפי שצוין לעיל, חלק גדול של התורה דורש חוכמה רבה להבין. זה נכון לא רק על סודות, אלא גם עבור המצוות המוטלות על כולנו. כמו כן, החוק שבעל פה היה מיועד ללהיות מועבר ממורה לתלמיד. אבל אחרי חורבן בית שני על ידי מלכות רומי, אנשים התווכחו איך לבצע כראוי כמה מצוות. בהכירם את הסכנה כי ידע רב יותר יאבד, יהודה הנסי הקטינה את המשנה לכתובה במאה השלישית של העידן המשותף. הגמרא הירושלמי היה מופחת לכתובה בארץ ישראל במאה ה-4, והגמרא הבבלי במאה ה-5.</p>	<p>וְדִין גְרָמָא דְעַצִּי"רָאָה חוק נקבע בגלל פחד⁵² בְּמִיעוּטָא דְשִׁכִּיחַ שזה יופחת על ידי שיישכח⁵³ לְדוֹרוֹת הַבָּאִים,⁵⁴ כִּי מַעֲטוּ וּבְטָלוּ הַטּוֹחַ'נוֹת בדיוק כפי שאפילו חזקה טוחנות [המציין חדות לימוד התורה] בסופו של דבר הולך לאיבוד או להיות בטלה⁵⁵. וְהִיא הַנוֹתְנָת אלה [חוקים] שניתנו⁵⁶, לְרִבּוֹת שִׁכְחַת קָצִיר וְשִׁכְחַת קָמָה כולל [חוקים לגבי] השיכחה את הקציר והשיכחה את תבואה שעומדת⁵⁷, בְּהוּצִין מדידות הענפים הקטנים עם עלים התלויים במרחב האווירי של סוכה, תְּחִיצִין אשר יכול לפסול טבילה במקוה, וגם מְחִיצִין הקשורות למשל לבניית סוכה⁵⁸, שֶׁל מְפָרְסַת פְּרֶסָה וּפְרִסוּתִיהָ סְדוּקוֹת פרסות אמיתיות ופרסות מפוצלות וגם⁵⁹ כְּרוּכּוֹת וְחִדּוּקוֹת קרניים עם קשקשים או חריצים⁶⁰.</p>
<p>רבי נחמני מאשים את הצורך בפרנסה ובעניין בנושאים חילוניים כמובילים להעברה פסולה של התורה שבעל-פה. הוא אינו מביא את הרדיפה הרומית כגורם, אבל אולי</p>	<p>אלה נשכחו בגלל מעורבות בְּהַבְלֵי הָעוֹלָם,⁶¹ רִיחִים בְּצוּאָר עם אבן ריחים תלויה על צווארו⁶² וְהֵלֵב אֵינּוּ מִבִּין,⁶³ בְּרוּב [הפרטים] שְׂאִינּוּ נְרָאָה לְעֵינַיִם.⁶⁴</p>

⁵² דעצי"ראה = על צורך יראה. לכן כוונת 'דין גרמא דעצי"ראה' היא 'חוק נקבע בגלל פחד'. זה מליצה מגמ' ברכות (ה, ב): **'דִּין גְרָמָא דְעַצִּי"רָאָה בִּיר'**.
⁵³ המילים מופיעות עם משמעות שונה, בגמ' נדה (לב, א): 'אימר דשמעת ליה לר"מ מיעוטא דשכיח. . .'.
⁵⁴ עדיות (א, ד): 'ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל לבטלה, ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו, שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם'.
⁵⁵ קהלת (יב, ג): 'ביום שִׁנְעוּ שְׁמָרֵי הַבַּיִת וְהַתְּעוֹנוֹתָ אֲנִי שֶׁהָיָה הַקּוֹל וּבְטָלוּ הַטּוֹחַנוֹת כִּי מַעֲטוּ וְחָשְׁכוּ הָרְאוֹת בְּאֶרְצוֹת'. גמ' סנהדרין (כד, א): 'איני והאמר עולא הרואה את ר"ל בבית המדרש כאילו עוקר הרים וטוחנן זה בזה. אמר רבינא והלא כל הרואה ר"מ בבית המדרש כאילו עוקר הרי הרים וטוחנן זה בזה?'.
⁵⁶ גמ' עירובין (י, א), יבמות (סח, ב).
⁵⁷ דברים (כד, יט): 'כִּי תִקְצֹר קִצְרֵיךָ בְּשִׂדְךָ וְשִׁכְחַת עֲמֹר בְּשִׂדְךָ לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ'. גמ' סוטה (מה, א); פאה (כב, א).
⁵⁸ גמ' סוכה (ד, א): 'היתה גבוהה מעשרים אמה והוציין יורדין בתוך כ' אמה אם צלתם מרובה מחמתם כשרה ואם לאו פסולה. היתה גבוהה י' טפחים והוציין יורדין לתוך י' סבר אביי למימר אם חמתם מרובה מצלתם כשרה. (ה, ב): 'אלא לרבי יהודה הלכתא גמירי לה דאמר ר' חייא בר אשי אמר רב שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני'.
⁵⁹ גמ' חולין (נט, א): 'תנו רבנן אלו הן סימני בהמה [ויקרא יא, ג] כל בהמה מפרסת פרסה וגו' כל בהמה שמעלת גרה בידוע שאין לה שינים למעלה וטהורה. . . ואמר רב חסדא היה מהלך בדרך ומצא בהמה שפיה גמום בודק בפרסותיה אם פרסותיה סדוקות בידוע שהיא טהורה אם לאו בידוע שהיא טמאה ובלבד שיכיר חזיר'.
⁶⁰ גמ' חולין (נט, ב): 'הלכך היכא דמיפצלא לא דינא ולא דינא היכא דלא מיפצלא בעינן כרוכות חדורות וחרוקות והוא דמיבלע חירקיהו'.
⁶¹ מדרש לקח טוב על קהלת (ח, יז): חובות הלבבות, הוספות, בקשה ב.
⁶² גמ' קידושין (כט, ב): 'אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה. ר' יוחנן אמר ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה?'.
⁶³ ישעיהו (נז, א): 'הצדיק אֵבֶד וְאֵין אִישׁ שֶׁם עַל-לֵב וְאֲנִשְׁיֶיחֶסֶד נְאֻסִים בְּאֵין מִבִּין כִּי-מִפְנֵי הִרְעָה נְאֻסָף הַצְדִּיק'.
⁶⁴ גמ' חולין (כט, א): 'אמר רבא שאני לענין טרפה דבעינן רוב הנראה לעינים'.

<p>צנזורה היתה עדיין חשש בצפון איטליה בעשור של 1770-80. אפילו בשנת 1733, נכלא רבי שלמה אביעד בסילה במנטובה על החזקת "ספרים אסורים".</p>	
<p>כפי שצוין בחוק הראשון של אייזיק ניוטון, גוף במנוחה נשאר במנוחה, וגוף בתנועה ממשיך לנוע במהירות קבועה, אלא אם כן פעל על ידי כוח חיצוני. באופן דומה, האינרציה של מצבנו העצוב של הידע התורני נמשכה במאות השנים האחרונות, ואיננו יודעים כיצד לפרש היבטים מסוימים של התורה.</p>	<p>וּקְלוּטָה לָאוּ כְּמִי שֶׁהוֹנְחָה דְּמִיָּא חֲפִץ בַּמְרַחֵב האוורירי אינו נחשב נייח⁶⁵, וְנִתְּהִי הָאֲמַת נְעֻדְרַת והאמת חסרה⁶⁶.</p>

ומילתא דצריכה רבה מינייהו אזדא, כי לא פורש ולא מצאו פתח פתוח בהצד השוה לכל נפש. אכין ורקין מיעוטיין. ילקטו המרבה והממעטי כדי טעימה לזה וכדי שביעה לזה. ויהולל איש אשר רוח בו לפי שכלו, לפי כחו, ולפי ערכו. יהא נידון בהישג יד, יד גדולה ויד כהה, שתי ידות משולכות אחת אל אחת. וטובות השתים מן האחת, כי לא ראי זה כראי זה. זה עושה לו פותחת וזה עושה לו פותחת, מפתחות פנימיות ומפתחות חיצוניות. תרוייהו צריכי בסדר המעלות ובחקרי לבבם, צאת ובא בסדר המדריגות.

פרוש	מבואר
<p>חסידי המשנה והגמרא ראו בעבודתם הכרחית כדי להסביר כמה מושגי תורה שלא היו מוכרים בביורר ונגישים לכלל היהודים.</p>	<p>וּמִילְתָּא דְּצָרִיכָה רַבָּה מִינֵייהוּ אֲזָדָא בגלל הכרח גדול הדבר הזה בא מהם⁶⁷, כִּי לֹא פּוֹרְשׁ שכן [האמת] לא הוחלט⁶⁸ וְלֹא מִצְאוּ פֶתַח פְּתוּחַ⁶⁹ בְּהַצַּד הַשְּׁוֶה לְכָל נֶפֶשׁ אשר יחול על כולם⁷⁰.</p>
<p>שום פרט בתורה הוא קטן מכדי להיחשב.</p>	<p>אֲכִין וְרָקִין מִיְעוּטִין [המלים] 'אך' ו-'רק' [בתורה הם פירשו] על מה הם יכולים להוציא מן הכלל⁷¹.</p>
<p>כל תלמיד חכם יכול להתעניין בנושא אחר. כמו כן, חלק ללמוד הרבה, בעוד שאחרים רק קצת. חלקם מפתחים מומחיות רחבה, בעוד שאחרים יש להתמקד צר.</p>	<p>יְלַקְטוּ הַמְרַבָּה וְהַמְּעִיט היו שהתאספו הרבה ואחרים קצת⁷² כְּדִי טְעִימָה לְזֶה וְכְדִי שְׂבִיעָה לְזֶה על מנת לטעום זאת ועל מנת לספק את זה⁷³.</p>

⁶⁵ גמ' שבת (ד, א): 'רבי עקיבא סבר אמרינן קלוטה כמי שהונחה דמיא ורבנן סברי לא אמרינן קלוטה כמי שהונחה דמיא.'
⁶⁶ ישעיהו (נט, טו): 'נִתְּהִי הָאֲמַת נְעֻדְרַת וְסָר מִכָּרְע מִשְׁתּוֹלֵל . . .'
⁶⁷ דניאל (ב, ה): 'עָנָה מֶלֶכָא וְאָמַר לְכַשְׁדִּיא [לְכַשְׁדָּאִי] מֶלֶתָא מְנִי אֲזָדָא . . .'. גמ' בבא מציעא (קא, א): 'אמר ר' ירמיה כגון דא צריכא רבה.'
⁶⁸ במדבר טו, לד: 'וַיִּנְיְחוּ אֹתוֹ בְּמִשְׁמַר כִּי לֹא פָרַשׁ מִהֲרַעְשָׁה לוֹ.'
⁶⁹ גמ' כתובות (ט, א): 'האומר פתח פתוח מצאתי נאמן לאוסרה עליו.'
⁷⁰ גמ' כתובות (ז, א): 'אמר ליה עליך אמר קרא [שמות יב, טז] 'אֲךָ אֲשֶׁר יֶאֱכַל לְכָל־נֶפֶשׁ' דבר השוה לכל נפש'. מ' בבא קמא (א, א) [גמ'] בבא קמא (ב, א): 'הצד השוה שבהן שדרכן להזיק.'
⁷¹ ירושלמי ברכות (טז, ב): 'נחמיה עימסוני שימש את רבי עקיבה עשרים ושתים שנה ולמדו אתים וגמים ריבויין. אכין ורקין מיעוטיין.'
ירושלמי סוטה (כה, ב): 'נחמיה עמסוני ששימש את רבי עקיבה עשרים ושתים שנה הוא היה אומר אתים גמין ריבויין. אכין ורקין מיעוטיין.'
⁷² שמות (טז, ז): 'וַיַּעֲשׂוּךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִילְקֻטוּ הַמְרַבָּה וְהַמְּעִיט.'
⁷³ גמ' בבא בתרא (יא, א): 'ולא את הטרקלין ולא את המורן ולא את השוכך ולא את הטלית ולא את המרחץ ולא את בית הבד ולא את בית השלחין עד שיהא בהן כדי לזה וכדי לזה!'

<p>תרומתו של אדם למלגות התורה חשובה יותר לה' מאשר למעמדו בעיני אחרים. מי שתורם ללימודי התורה ראוי לשבח.</p>	<p>ויהוּלַל אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ לְפִי שְׁכָלוֹ⁷⁴, לְפִי כְחוֹ⁷⁵, וּלְפִי עֲרֻפּוֹ⁷⁶.</p>
<p>לפעמים התורה נלמדת משני מקורות. אם התורה נלמדת בשותפות, שני הצדדים ראויים לגמול. זה נכון גם בשותפות של יששכר-זבולון, שבה צד אחד לומד בעוד הצד השני מספק תמיכה כספית.</p>	<p>יְהֵא נִידוֹן בְּהִישָׁג יָד הוּא יִישַׁפֵּט כְּמוֹ יָדוֹ מִשְׁגַּת⁷⁷, יָד גְּדוּלָה⁷⁸ וְיָד כְּהָה חִלְשָׁה⁷⁹, שְׁתֵּי יָדוֹת מְשׁוּלְבוֹת אַחַת אֶל אַחַת⁸⁰. וְטוֹבוֹת הַשָּׁמַיִם מִן הָאָחַת שְׁתֵּי [הידיים] גדולות מאחת⁸¹, כִּי לֹא רָאִי זֶה פְּרָאִי זֶה כִּי הַהִיבֵט שֶׁל הַמְקָרָה הַזֶּה הוּא לֹא כְּמוֹ הַהִיבֵט שֶׁל הַמְקָרָה הַזֶּה⁸².</p>
<p>מורים המניעים אחרים לחזק את ביטחונם, אמונה שלהם, ובמיוחד יראת שמים מבצעים שירות יקרה מאוד, כי יראת שמים דרושה ללמוד כראוי את התורה.</p>	<p>זֶה עוֹשֶׂה לוֹ פּוֹתַחַת נְזֶה עוֹשֶׂה לוֹ פּוֹתַחַת כֹּל אֶחָד צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת מִנְעוּל לַעֲצוּמוֹ⁸³, מְפַתַּחֹת פְּנִימִיּוֹת וּמְפַתַּחֹת חֵיצוֹנִיּוֹת אֵת הַמְּפַתַּחוֹת לְדַלַּת הַפְּנִימִית [שֶׁל הָאוֹצֵר, כְּלוֹמֵר, לַגֶּשֶׁת לְתוֹרָה] וְאֵת הַמְּפַתַּחוֹת לְדַלַּת הַחֵיצוֹנִית [כְּלוֹמֵר, אֵת הַפְּחָד מִן הַשָּׁמַיִם, אֲשֶׁר יֵשׁ צוֹרֵךְ לְהַתְקַדֵּם אֶל הַדַּלַּת הַפְּנִימִית לַגֶּשֶׁת לְתוֹרָה]⁸⁴.</p>
<p>ה' שופט אותנו על ידי איך אנחנו לומדים תורה ועל ידי יראת שמים שלנו, אשר מחוברים.</p>	<p>תְּרַנְיֶיהוּ צָרִיכֵי שְׁנִיָּהֵם נִדְרָשִׁים⁸⁵ בְּסֶדֶר הַמַּעֲלוֹת בְּדִירוֹג תְּכוּנוֹת⁸⁶ וּבְחֻקֵּי לְבָבָם וּבְחֻקֵּי רֵוֹת שֶׁל לִיבָם⁸⁷, צֵאת נְבֵאָה⁸⁸ בְּסֶדֶר הַמְדַרְיָגוֹת⁸⁹.</p>

⁷⁴ במדבר (כז, יח): '... קח־לְךָ אֶת־הַוִּשְׁעַ בְּרִנּוֹן אִישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ...'. משלי (יב, ח): 'לְפִי־שְׁכָלוֹ יִהְיֶה־לֵב יִהְיֶה לְבוֹז'.
⁷⁵ מכילתא דרבי ישמעאל (כ, טו): '... וְכָל הָעַם רוֹאִין' [שמות (כ, טו)]: 'וְכָל־הָעַם רָאִים'... קולי קולות ולפידי לפידים. וכמה קולות היו, וכמה לפידים היו? – אלא שהיו משמיעים את האדם לפי כחו, שנאמר 'קול־ה' בפח' [תהילים (כט, ד)].
⁷⁶ עקידת יצחק (כד, א, ח), (לג, א, ד), (לג, א, ו), (מו, א, יג), (נה, א, יב), (עו, א, ה), אלשיך, תורת משה, בראשית (מו, ג), שמות (לג, ט), (לה, כט). אלשיך, שושנת העמקים על שיר השירים (א, ז, ד). מגיד מישרים (כב, כו). שו"ת מהרשד"ם, יורה דעה (קנח, ה), חושן משפט (א, ב), (קג, א), גור אריה על דברים (ו, ז, ב), פרדס רמונים (ד, ה, ט), (יט, ג, ב), ספר עץ חיים (יא, ד, ב).
⁷⁷ גמ' תמורה (י, א): 'ועוד דאמר רב נחמן אמר רב הונא תנא 'קְרַבְנוּ לַה' עַל־נְרוֹ מְלֻכְד אֲשֶׁר־מְשִׁיג יְדוֹ' [במדבר ו, כא] וכי נזיר נידון בהשג יד?'
⁷⁸ שמות (טו, לא): 'וַיִּנָּא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם...'.
⁷⁹ גמ' מנחות (לז, א): 'רב אשי אמר מידכה כתיב בה"י כהה'.
⁸⁰ שמות (לו, כב): 'שְׁתֵּי יָדוֹת לְקַרְשׁ הָאָחַד מְשֻׁלְבוֹת אַחַת אֶל־אַחַת...'.
⁸¹ קהלת (ד, ט): 'טוֹבוֹים הַשָּׁנִים מִן־הָאָחַד אֲשֶׁר יִשְׁלָקֶם שָׂכָר טוֹב בְּעַמְלָם'.
⁸² מופיע עשרות פעמים בתלמוד, כמו גמ' ברכות (לה, א): 'כָּרִם יוֹכִים וְקָטָר הַדִּין לֹא רָאִי זֶה פְּרָאִי זֶה וְלֹא רָאִי זֶה פְּרָאִי זֶה הַצַּד הַשְּׁנֶה שְׁפָקוֹ דָּבָר שֶׁנֶּהְיָה וְטַעוֹן בְּרַבָּה'.
⁸³ מ' בבא בתרא (ו, ה) [גמ' בבא בתרא (צט, א); ירושלמי בבא בתרא (יט, ב)].
⁸⁴ גמ' שבת (לא, א-ב): 'אמר רבה בר רב הונא כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו בהי עייל מכריז'.
⁸⁵ גמ' עירובין (כז, ב): 'מאי טעמא כולהו צריכי לבר מבבקר דלא צריך! המילים המדויקות 'תרווייהו צריכי' מופיעות בתוספות על כתובות (עג, א), על נזיר (מח, ב), על סנהדרין (מה, א), על חולין (פח, ב), ועל בכורות (יט, א).
⁸⁶ רבנו בחיי על שמות (כב, כז), על ויקרא (ח, ח), ועל ויקרא (כו, ב).
⁸⁷ שופטים (ה, טז): '... לְפַלְגוֹת רְאוּבֵן גְּדוּלִים קְרִיִּילֵב'.
⁸⁸ מלכים א (ג, ז): '... וְאֶנְכִי נֶעַר קָטָן לֹא אֲדַע צֵאת נְבֵאָה'.
⁸⁹ כלי יקר על שמות (יט, ד): 'וכפי הנראה שמדרש זה לא אמר סדר המדריגות...'. שני לוחות הברית (עשרה מאמרות, מאמר שלישי ורביעי (קכג): 'עתה נחשוב ד' עניינים בעבודת המקום, ונחשוב מלמטה למעלה לפי סדר המדריגות'. וגם שני לוחות הברית (שער האותיות, אות ד' דרך ארץ ה): 'בשלש אלה יתבונן האדם כי הקב"ה הרים אותו על כל הנמצאים כפי סדר המדריגות דומם צומח חי מדבר, כמו שכתוב [תהלים

הכל מעלין והכל מוציאין, שקדים ופרחים, הדרי פירי ופירי דפירי. ובין קוץ לקוץ תלי תלים של הלכות. זה אומר הגיעני כפול, ואין מלאך אחד עושה שתי שלוחות. רק כל הקרב הקרב לשפת אמת מחידושא ילפינן, ויראה וירצה. והביאו המלך חדריו, עד יעלה ויבוא, ויגיע כמסייע שיש בו ממש אל חדר הורתו. קטון וגדול שם הוא, בכל אתר ואתר, וכיין פתיחן ליה במאור הגדול ומאור הקטן, שתי ידיים זוכות כאחת.

מבואר	פרוש
הכל מעלין והכל מוציאין כל נגרמות לעלות וכל מוסרים ⁹⁰ , שקדים ופרחים ⁹¹ , הדרי פירי את הפאר של התוצרת ⁹² ופירי דפירי ואת התוצרת של התוצרת ⁹³ .	סודות יפים בתורה אבודים לנו, או לפחות נסתרים.
ובין קוץ לקוץ תלי תלים של הלכות כל שבץ [של אותיות התורה] מכיל ערימות וערימות של חוקים ⁹⁴ .	כל מילה ואות של התורה מציעה הוראה, אבל אנחנו מבינים רק חלק זעיר של מה יש התורה להציע.
זה אומר הגיעני כפול קיבלתי מנה בגודל של שעועית אחת ⁹⁵ , ואין מלאך אחד עושה שתי שלוחות ⁹⁶ .	רק תפסנו קצת מהתורה, ואנו מוגבלים ביכולות שלנו.
רק כל הקרב הקרב לשפת אמת ⁹⁷ מחידושא ילפינן יוכלו להפיק חידושים ⁹⁸ , ויראה וירצה אני מקווה שהחידוש יראה וייקלט על ידי ה' ⁹⁹ .	אמנם חשוב לגזור חידושים, יש לנקוט בזהירות רבה כדי למנוע טעויות, וכדי למנוע מטעה אחרים. אני מקווה כי הזהירות שלי בתחום זה יהיה מוערך על ידי ה'.

ח, ו-ח] ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו! וגם שני לוחות הברית (שער האותיות, אות ש' שתיקה ב): 'ידוע כי מעלת האדם הוא שהוא מדבר, שכן סדר המדריגות מהנמצאים הוא . . .'

⁹⁰ מ' כתובות (יג, יא) [גמ' כתובות (ק, ב)]: 'הכל מעלין לארץ ויראה, ואין הכל מוציאין.'
⁹¹ גמ' כריתות (ה, ב): 'ומי הוה שמן המשחה? והתניא משנגנו ארון נגנו צנצנת המן וצלוחית שמן המשחה ומקלו של אהרן שקדים ופרחים.' (מטה של אהרן או נגנב על ידי הבבלים או הוחבא על ידי יאשיהו, מלך יהודה.)

⁹² בבא מציעא (סו, ב): 'אמר רב נחמן השתא דאמור רבנן אסמכתא לא קניא הדר ארעא והדרי פירי.' (בהקשר של הקדמה זו, אולי המשמעות של 'הדרי' היא 'פאר').

⁹³ גמ' כתובות (פג, ב): 'ואם תמצי לומר תרוייהו דוקא תרתי למה לי צריכא דאי כתב לה פירי פירות ולא כתב לה עד עולם הוה אמינא פירי פירות הוא דלא אכיל אבל פירא דפירי פירות אכיל להכי איצטריך עד עולם ואי כתב לה עד עולם ולא כתב לה פירי פירות הוה אמינא לעולם אפירות קאי להכי איצטריך פירי פירות.'

⁹⁴ גמ' עירובין (כא, ב): 'קווצותיו תלתלים אמר רב חסדא אמר מר עוקבא מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תלים של הלכות.'
⁹⁵ גמי פסחים (ג, ב): 'הנהו תלתא כהני חד אמר להו הגיעני כפול . . .'

⁹⁶ בראשית רבה (ג, ב): 'תנא אין מלאך אחד עושה שתי שלוחות.'
⁹⁷ במדבר (יז, כח): 'כל הקרב הקרב אל-משפן ה' ימות . . .': משלי (יב, יט): 'שפת-אמת תפון לעד ועד-ארגיעץ לשון שקר.'

⁹⁸ חידושי הלכות על חולין (צח, ב): 'בד"ה לחומרא גמרינו כו' ועוד דזימנין פוסק בפחות מס' כו' עכ"ל אין לפרש כגון דטעמינן ליה דפסק טעמיה בפחות מס' דהא בכה"ג לדברי התוס' לעיל ולקמן לא בעי ס' אלא בסתמא קאמרי וה"ק דודאי לקולא לגמרי לא ילפינן מחידושא אבל בדבר זה אע"ג דטעם כעיקר דאורייתא מכל מקום כיון דזמנין פוסק בפחות מס' והוי לחומרא ילפינן שפיר מחידושא ודו"ק.' שיטה מקובצת על כתובות (מ, ב): 'ומחידושא לא ילפינן אבל חידושא מממנא דין הוא למילף מיניה.' דרכי התלמוד (ג, א): 'ומחידושא לא ילפינן ירצה כי חק מלך הוא ואין לך בו אלא חידוש, בלבד וזהו כגון שלשים שקלים של עבד או תשלומי ד' וה' או חמשים שקלים של מוציא שם רע.'

⁹⁹ מהתפילה שמונה עשרה לחגים ומראש חודש: 'אלהינו ואלהי אבותינו, יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר ויזכנו ויפקדוננו . . .'

<p>רבי נחמני מקווה שהחידושים שנתגלו על ידו ועל ידי תלמידי חכמים אחרים יתקבלו על ידי ה'.</p>	<p>וְהֵבִיאוּ הַמֶּלֶךְ חֲדָרְיוֹ¹⁰⁰, עַד [כל חידוש] יַעֲלֶה ויָבֹא וַיָּגִיעַ¹⁰¹, בְּמַסִּיעַ שֵׁשׁ בּוֹ מַמְשׁ כמו עוזר מוערך¹⁰² אֶל חֲדָר הוֹרְתוֹ אל חדרי הבורא¹⁰³.</p>
<p>לכל תלמיד חכם יש עניין ויכולת מיוחדת, אבל יש משהו בתורה כדי למשוך כל תלמיד. על ידי לימוד אחד מהשני, ניתן לקדם את לימוד התורה.</p>	<p>קִטּוֹן וְגָדוֹל שֵׁם הוּא קטנים וגדולים כאחד נמצאים שם¹⁰⁴, בְּכָל אֶתֶר וְאֶתֶר בכל מקום¹⁰⁵, וְכוּיִן פְּתִיחַן לִיה ופתיחותיו פונות לכיווני¹⁰⁶ בְּמֵאוֹר הַגָּדוֹל וּמֵאוֹר הַקָּטָן¹⁰⁷, שְׁתֵּי יָדַיִם זֹכוֹת פְּאֶחַת¹⁰⁸.</p>

כך היא המדה, גדול לפי גדלו וקטן לפי קטנו, הצד השווה ביניהם הלא לאלהים פתרונים. רבתי בדיעות ובחידוש מציאותם, השג תשיג יד כל אדם חזו בו. פשט העני את ידו לפני, מפשה ויהיב אלותא אלותא. ועתיר משח עתיר תקוע. קו"ל שישנו בלמידה, ידו פשוטה. מאי רבי? רבי כל מיליה. ידיהם אמונה לעשות רצון קונם, ומקבלין דין מן דין, הא למגמר הא לאגמוריה. בהתאסף ראשי עם, מתכוין שומע ומשמיע. באמתה של תורה, שלחיה פרדס רמונים. טלטל מתן שכרן של מצות על כל דיתבין ועסקין באוריתא, הנך דמטו ודלא מטו, כלא קדושה אריכתא.

פרוש	מבואר
<p>התלמיד החכם הגדול יגלה חידושים גדולים ואילו התלמיד החכם הפחות יגלה חידושים צנועים יותר. כל אחד יוכר על ידי ה' על מאמציו.</p>	<p>כֶּף הִיא הַמִּדָּה הַמְדִידָה, גָּדוֹל לְפִי גְדָלוֹ וְקָטָן לְפִי קָטָנוֹ,¹⁰⁹ הַצַּד הַשְּׁנִי בִּינִיָּהֶם את המשותף להם¹¹⁰ הֵלֵא לְאֱלֹהִים פְּתָרוֹנִים בטוח ה' יכול לפרש¹¹¹.</p>

¹⁰⁰ שיר השירים (א, ד): 'מְשַׁכְנֵי אֶתְרֵיהּ נְרוּצָה הֵבִיאוּ הַמֶּלֶךְ חֲדָרְיוֹ נְגִילָה וְנִשְׁמַחָה בֶּךָ נִזְפִּירָה דְרִיָּה מִיָּשָׁרִים אֶהְבוּךָ'.
¹⁰¹ מהתפילה שמונה עשרה לחגים ומראש חודש: 'אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבֹא וַיָּגִיעַ וְנִרְאָה וְנִרְצָה וְנִשְׁמַע וְנִפְקַד וְנִזְכָּר וְנִזְכָּנוּ וְנִפְקָדוֹנָנוּ . . .'.
¹⁰² גמ' שבת (צג, א): 'אמר רב יהודה מדיסקרתא לעולם אימא לך **מַסִּיעַ יֵשׁ בּוֹ מַמְשׁ**'.
¹⁰³ שיר השירים (ג, ד): 'פִּמְעֻט שְׁעֵבְרַתִּי מִקֵּם עַד שְׁמֻצְאָתִי אֶת שְׁאֶהְבָּה נִפְשִׁי אֶסְתַּמְתִּי וְלֹא אֶרְפְּנוּ עַד־שֶׁהִבִּיאֵתִי אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֲדָר הוֹרְתִי'.
¹⁰⁴ איוב (ג, יט): 'קִטּוֹן וְגָדוֹל שֵׁם הוּא וְעַבְד חִפְשֵׁי מֵאֲדָנִיו'.
¹⁰⁵ מתפילת הקדיש המלאה: 'עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבְּנָן. וְעַל תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן. וְעַל כָּל מֵאֵן דְּעִסְקִין בְּאוֹרֵיתָא. דִּי בְּאַתְרָא קַדִּישָׁא הִדִּין וְדִי בְּכָל אֶתֶר וְאֶתֶר'. גם דניאל (ב, לה): 'בְּאֲדִין דְּקָו כְּחֶדְהָ פְּרִנְלָא חֲסָפָא נְחָשָׂא פִּסְפָּא וְנִהְבָּא נְהוּוּ קְעוּר מִן־אֲדָרֵי־קִיט וְנִשָּׂא הַמּוֹן רוּחָא וְכֹל־אֶתֶר לֹא־הִשְׁתַּכַּח לְהוֹן וְאֲבָנָא דִּי־מִתָּח לְצַלְמָא הֵנַח לְטוּר רַב וּמְלַת כֹּל־אֶרְעָא'.
¹⁰⁶ דניאל (ו, יא): 'וְנִדְנִיָּאל כְּדִי יָדַע דִּי־רָשִׁים כְּתָבָא עַל לְבִיתָהּ וְכוּיִן פְּתִיחַן לָהּ בְּעֵלְמִתָּהּ נִגְד וְרוּשְׁלָם וְנִמְנִין תַּלְתָּהּ כְּיוֹמָא הוּא בְּרַךְ עַל־בְּרַכּוּהִי וּמְצֵלָא וּמוֹדָא קָדָם אֱלֹהֵהּ כֹּל־קַבֵּל דִּי־הִנָּא עֲבַד מִן־קְדַמַת דְּנָה'.
¹⁰⁷ בראשית (א, טז): 'וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים לְמַמְשַׁלַּת הַיּוֹם וְאֶת־הַמְּאֹרֹת הַקָּטָן לְמַמְשַׁלַּת הַלַּיְלָה וְאֶת הַכּוֹכָבִים'.
¹⁰⁸ מ' גיטין (ו, ב) [גמ' גיטין (סד, ב)]: 'נַעֲרָה הַמְּאָרְסָה, הִיא וְאָבִיָּהּ מְקַבְּלִין אֶת גִּטָּה. אֲמַר רַבִּי יְהוֹנָדָה, אֵין שְׁתֵּי יָדַיִם זֹכוֹת פְּאֶחַת, אֶלָּא אָבִיָּהּ מְקַבֵּל אֶת גִּטָּה בְּלִבָּד'.
¹⁰⁹ מ' יומא (ה, א) [גמ' יומא (מז, א)]: 'הוֹצִיאֵנוּ לּוֹ אֶת הַכֶּף וְאֶת הַמְּחֶמֶת, וְחָפַן מֵלֵא קִפְנֵיו וְנָמַן לְתוֹדֵף הַכֶּף, הַגָּדוֹל לְפִי גְדָלוֹ, וְהַקָּטָן לְפִי קָטָנוֹ, וְכֶף הִתְתָּה מִדְּתָה'.
¹¹⁰ מ' בבא קמא (א, א) [גמ' בבא קמא (ב, א)]: 'הַצַּד הַשְּׁנִי שֶׁבֵּהוּ, שְׂדַרְכָּן לְהִזְיֵק וְשִׁמְרַתָּן עֲלֵיהּ'.
¹¹¹ בראשית (א, טז): 'וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו חֲלוּם חֲלָמָנוּ וּפְתַר אֵין אֹתוֹ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הֵלֵא לְאֱלֹהִים פְּתָרוֹנֵינוּ סִפְרוּ־נָא לִי'.

מי שמקפיד ללמוד ולהפיץ תורה יזכה ברוחניות וגם יזכה לכבוד הזולת.	רַבִּי בְּדִיעוֹת ¹¹² וּבְחִידוֹשׁ מְצִיאוֹתָם ¹¹³ , הַשָּׁג תְּשִׁיג יָד ¹¹⁴ כֹּל אָדָם קָזוּ בוֹ ¹¹⁵ .
לא די לקרוא דעה אחת או לראות דוגמא אחת, שכן אנו עשויים להחיש את החוק בצורה לא ראויה. אלא חשוב ללמוד דוגמאות רבות, בכדי להבין טוב יותר את גבולות גבולות התורה המדויקים.	פָּשַׁט הָעֲנִי אֶת יָדוֹ לַפְּנִים [על פיסת אוכל, ונחשב כמחלל את השבת] ¹¹⁶ , [בעוד רב יהודה] מִפְּשַׁח וַיְהִיב אֱלוֹתָא אֱלוֹתָא הוא היה שובר מקלות רבים ונתן לנו אותם [שהיה פעולה הרבה יותר גדולה, ובכל זאת הוא לא היה ונחשב כמחלל את השבת] ¹¹⁷ .
בנוסף לרמות שונות של חוכמה ותחומי עניין, יש תלמידים חכמים שמומחים במסורות, ואילו אחרים שמומחים בזיהוי סתירות ופתרונותיהם. [שלא הוזכר הוא שאחרים מומחים במתן דרשות. כולם תלויים באחד שמומחה בתלמוד, שמבין את הסיבות שמאחורי הפסיקה והמסורות.]	[יש סוגים שונים של התלמידים החכמים] וְעֵתִיר מְשַׁח יש מי שעשיר בשמן [הוא מומחה למסורות הלכתיות] עֵתִיר תְּקוּעַ יש עוד עשיר בבתים [הוא מומחה לפלפול] ¹¹⁸ .
לימוד התורה נדרש לקיים את המצוות כראוי. ידו של ה' מורחבת לקבל את החוזרים בתשובה, שחוזרים לקיום המצוות.	קו"ל שִׁשְׁנֹו בְּלִמְיָדָה קרא: 'ולמדתם' כל שעוסק בלימוד, ¹¹⁹ יָדוֹ פְּשׁוּטָה ¹²⁰ .
לימוד תורה יכול להבהיר את כל תחומי השמירה על התורה.	מֵאֵי רַבִּי מה ריבה [לימוד תורה]? רַבִּי כֹּל מִיָּלִיָּה ריבה כל דבר ¹²¹ .
לימוד תורה, המוביל לקיום מצוות, ראוי לשבח, אפילו כאשר אדם לומד תורה לטובתו. מורה זוכה לשבחים גבוהים יותר, מכיוון שהוא לומד לא רק לטובתו אלא לחלוק עם אחרים. כאשר תלמיד לומד ממורה, שניהם משתתפים במצווה.	יְדִיָּהֶם אָמוּנָה יציבות ¹²² לַעֲשׂוֹת רִצּוֹן קוֹנָם רצונו של הבורא ¹²³ , וּמִקְבָּלִין דִּין מִן דִּין ואחד קיבל

¹¹² איכה רבה (א, ד), (א, יט); ספר התשב"ץ, הקדמה א; דברים נרחומים על איכה (א, א).

¹¹³ לא מצאתי את המקור, אבל עיין תוספות על בבא קמא (בב, ב): 'ודאי שלא היה יכול לומר טעם אחר צריך לומר אידי אבל השתא שיכול למצוא חידוש סברא הוא דלית לן למימר אידי'.

¹¹⁴ שמואל א (ל, ח): 'וישאל דוד בה' לאמר אֶרְדֹּף אַחֲרַי הַגְּדוּד־הַנָּה הַאֲשָׁנֹו וַיֹּאמֶר לוֹ רְדֹף פִּי־הַשָּׁג תְּשִׁיג וְהַצֵּל תִּצִּיל'. ויקרא (כה, מז): 'וכי תשיג יד גר ותושב עמך וימך אחיד עמו ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר'.

¹¹⁵ איוב (לו, כה): 'כֹּל־אָדָם קָזוּבוֹ אָנוֹשׁ יְבִיט מִן־חֹק'.

¹¹⁶ מ' שבת (א, א) [גמ' שבת (ב, א)]: 'פָּשַׁט הָעֲנִי אֶת יָדוֹ לַפְּנִים וְנָתַן לְתוֹךְ יָדוֹ שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת, או שְׁנָטַל מִתּוֹכָהּ וְהוֹצִיא, הָעֲנִי חָיָב וּבַעַל הַבַּיִת פְּטוּר'.

¹¹⁷ ביצה (לג, ב): 'ועוד הא רבא בר רב אדא ורבין בר רב אדא דאמרי תרוייהו כי הוינן בי רב יהודה הוה **מִפְּשַׁח וַיְהִיב לָן אֱלוֹתָא אֱלוֹתָא** אע"ג דחזיא לקתא דנרגי וחציני'.

¹¹⁸ גמ' בבא בתרא (קמ, ב): 'תנו רבנן עתיר נכסין עתיר פומבי זה הוא בעל הגדות עתיר סלעים **עֵתִיר תְּקוּעַ** זהו בעל פלפול **עֵתִיר מְשַׁח** עתיר כמס זהו בעל שמועות הכל צריכין למרי חטיא גמרא'.

¹¹⁹ גמ' יבמות (קט, ב): 'אמר רב פפא, אמר קרא, **וּלְמַדְתֶּם** ועשייתם, **כֹּל שִׁשְׁנֹו** בעשיה, ישנו **בְּלִמְיָדָה**; כל שאינו בעשיה, אינו בלמידה'.

קו"ל הוא קיצור של 'קרא ולמדתם' שנמצא בציטוט. אולי הקיצור ניתן כיוון שהוא מעורר את 'כל', שהוא גם בציטוט.

¹²⁰ ילקוט שמעוני על נ"ך (תתקל"ב, ד).

¹²¹ עירובין (כו, ב); סוכה (נ, ב); קידושין (כא, ב); בבא קמא (סד, ב), (קיו, ב); מנחות (כה, ב); בכורות (נא, א).

¹²² שמות (יז, יב): 'וידי משה פבדים ניקחוֹר־אָבֹן וַיְשִׁימוּ מִתְּמִיּוֹ נִשְׁבַּח עֲלֵיקָהּ וְאֶהְרֹן וְחֹזֵר תִּמְכּוּ בְּנֵי־יָדָיו מִן־הָאֶדָּה וַיִּמְנָה אֶת־דִּי וַיִּמְנָה אֶת־דִּי אָמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ'.

¹²³ סנהדרין (מב, א): 'שישים ושמהים לעשות רצון קונם'.

	[הזמנה] מאחר [לפעול בו זמנית] ¹²⁴ , הָא לְמַגְמַר הָא לְאַגְמוּרִיָּה זה ללמוד, וזה ללמד ¹²⁵ .
גם על המורה וגם על התלמידים להיות הכוונה הראויה ללמוד תורה, ללמוד לא רק לצורך עצמם, אלא להעביר אותה לדורות הבאים.	בְּהִתְאַסֵּף רְאִשֵׁי עַם , ואז התאספו ראשי האנשים ¹²⁶ , מִתְפָּוִין שׁוֹמְעֵי וּמְשִׁמְעֵי ¹²⁷ .
לעור של רימון יש ניחוח נעים, ואילו הפירות הפנימיים נעימים גם בניחוח ובטעם. כך גם התורה נעימה על פני השטח, ועל אחת כמה וכמה שאדם מתעמק בה יותר עמוק. זה יכול להתייחס גם לספר 'פרדס רימונים' מאת הרב משה קורדובירו (רמ"ק), שילוב של שיטות שונות לפירוש הקבלה.	בְּאֵמֶתָה שֶׁל תּוֹרָה דרך האמת של תורה ¹²⁸ , שְׁלֵחִיהָ נשלח פְּרָדֵס רִמּוֹנִים ¹²⁹ .
כל המצוות חשובות, בין אם יש תגמול מוגדר ובין אם לא. על אנשים לקיים את המצוות מתוך אמונה, ולא לבקש שכר. ניתן להבין חלק מתורת התורה כעת, ואחרות רק בעתיד. התורה הקדושה חלה בכל הדורות.	טִלְטַל מִתֵּן שְׁכָרָן שֶׁל מִצְוֹת הוא הסיר את מתנת שכר המצוות ¹³⁰ עַל כֹּל דִּינְתֵּיבִין וְעִסְקִין בְּאוּרִיתָא לכל מי שמבין ועוסק בדיני תורה ¹³¹ , הֲנֵךְ דְּמִטּוּ וּדְלָא מִטּוּ אלה [תורות] שהם בשלים ואלה שאינם בשלים ¹³² , כִּלְאֵי קְדוּשָׁה אֲרִיכְתָא כולם קדושה [אחת] גדולה ¹³³ .

* * *

¹²⁴ ישעיהו (ו, ג): **וְיִקְרָא זֶה אֱלֹהֵי וְאָמַר קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ ה'** צְבָאוֹת מְלֵא כְלֵי־הָאָרֶץ כְּבוֹדִי. 'כפי תרגום יונתן, **וּמְקַבְּלִין דִּין מִן דִּין** . . . [ומלאך אחד קיבל הזמנה ממלאך אחר, כדי שישבחו את אלוהים בו זמנית].

¹²⁵ בבא קמא (יז, א): הגמרא בוחנת את השבחים שקיבל המלך חזקיהו בדברי הימים ב (לב, לג). דעה אחת היא שהוא זכה לשבחים על קיום מצוות התורה (שמשמעותה מטבעה לימוד התורה). אמנם לימוד התורה הוא ראוי לשבח, אפילו כשהוא נעשה למען עצמו, הגמרא מחליטה כי חזקיהו זכה לשבחים על כך שלימדה את התורה, כלומר, למדה אותה לשם לימוד אותה לאחרים.

¹²⁶ דברים (לג, ה): **וְנָהִיג בִּישְׂרוֹן מְלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רְאִשֵׁי עַם** יַסֵּד שְׁכֵטֵי יִשְׂרָאֵל.

¹²⁷ ראש השנה (כח, ב-כט, א): **אָמַר לִיה ר'** זִירָא לְשַׁמְעִיהָ אִיכוּון וְתַקַּע לִי אֵלְמָא קְסַבֵּר מִשְׁמִיעָה בְּעֵי כּוּוּנָה. 'ככל הנראה, הוא טוען שמי שנשמע [שופר לאחרים] נדרש לכוונה [לפרוש את חובתו של השומע].

¹²⁸ במדבר רבה (יב, ג): **אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לֵקִישׁ אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְיָן אֲנִי עוֹשֶׂה לְכָל מִי שֶׁהוּא סוֹחֵר בְּאֵמֶתָה שֶׁל תּוֹרָה.** 'גם עיין גמ' מגילה (טז, ב): **דְּבַרֵי שְׁלוֹם וְאֵמֶת אָמַר רַבִּי תַנְחוּם וְאֵמַרִי לֵה אָמַר רַבִּי אֲסִי מִלְמַד שְׁצַרִיכָה שְׁרִטוּט כְּאֵמֶתָה שֶׁל תּוֹרָה.**

¹²⁹ שיר השירים (ד, יג): **שְׁלֵחִיהָ פְּרָדֵס רִמּוֹנִים** עִם פְּרִי מְגֻדִים כְּפָרִים עִם־נְרָדִים. 'שימו לב גם שפרדס רימונים, מאת הרב משה קורדובירו (רמ"ק), הוא ספר קבלה חשוב, המספק הסבר מקיף על הקבלה מימי הביניים, אף על פי שהתכנית שהושפעה באופן רציונאלי הוחלפה על ידי התוכנית המאוחרת של הרב יצחק לוריא (האריז"ל).

¹³⁰ ירושלמי פאה (ג, ב): **שִׁילְטַל הַקַּב"ה מִתֵּן שְׁכָרָן שֶׁל עוֹשֵׂי מִצְוֹת** כְּדֵי שִׁהִיו עוֹשִׂין אוֹתָן בְּאֵמֶתָה.

¹³¹ מקדוש דרבנן לספרדים ולבני רומא.

¹³² גמ' חגיגה (ה, א): **יִוְמָא חַד הוּוּ קָא אֲזִיל בְּאוּרְחָא חֲזִייהָ לְהוּוּ אֲבָרָא דְהוּוּ מְנַקִּיט תַּאנִּי שְׁבִיק הֲנֵךְ דְּמִטּוּ וְשְׁקִיל הֲנֵךְ דְּלָא מִטּוּ** א"ל לֵאוּ הֲנִי מַעֲלָן טַפִּי א"ל הֲנִי לְאוּרְחָא בְּעִינָן לְהוּ הֲנִי נְטָרִין וְהֲנִי לֹא נְטָרִין.

¹³³ פסקי הראש על ביצה (א, ד): **וְנִרְאָה לִי כְּדַבְרֵי הָרַב אֶלְפַס דְּמַדְבִּיצָה אֲסוּרָה גַם צְרִיכִין לַעֲשׂוֹת שְׁנֵי יָמִים דְּרָאשׁ הַשְּׁנָה דְּחַד טַעְמָא לְתַרְוִייהוּ דְּכָלוּם אֲסֵר רַבָּא בִּיצָה אֵלָא מִשׁוּם דָּאָם בָּאוּ עֲדִים מִן הַמְנַחָה וְלַמְעַלָּה סוּמָךְ לְחִשְׁכָּה שְׁלֵא הִיא שְׁהוּת בְּיוֹם לְקַבֵּל עֲדוּתָן מִשְׁלִימִין אוֹתוֹ הַיּוֹם קֹדֶשׁ וְלִמְחָר מְקַבְּלִין עֲדוּתָן וְעוֹשִׂין אוֹתוֹ הַיּוֹם קֹדֶשׁ וְהוּי קְדוּשָׁה אֲרִיכְתָא.**

וזאת לפנים בישראל לקיים דבר ואפילו מקצת דבר, על הגאולה ועל התמורה, דור דור ודורשיו, רחש לבם דבר טוב, לשום בס'דר עליון; משפטי ה' אמת. מן הבא בידו להתקין מאורות ולזוג זיווגים. ליהודים היתה אורה, זו תורה. הרי הקלים כחמורים, כחדא נפקין וכחדא שריין, לעיני כל ישראל, אידי ואידי חד שיעורא. כשם שבא לראות, כך בא ליראות. ומי שראה את הח'דש חייב להעיר און חכמים יושבי על מדין, לפרסם הנס. דכולי האי ואולי חזי לאיצטרופי בקול'ן של סופרים. ובין דא לדא יחוורו הדברים כשמלה חדשה, ויתבארו באר היטיב עד שיבואו לכלל יישוב על אופניהם, ענינים סתומים ועמוקים במראיהם. זה פותח וזה נועל, זה דולה וזה משקה, עד יצא כנוגה צדקה, דיתגלי בשפרפרא נהורה.

מבואר	פרוש
וזאת לפנים בישראל לקיים בעבר בישראל זה נעשה כדי להקים דבר [תורה] ואפילו מקצת דבר [תורה], על הגאולה ועל התמורה ¹³⁴ :	צדיקי הדורות הראשונים ניסו לפתח דברי תורה כדרך לשפר את עצמם.
דור דור ודורשיו כל דור ודורשי ה' ¹³⁵ , רחש לבם דבר טוב ליבם מתלהב ממילים טובות [דברי תורה] ¹³⁶ , לשום בס'דר עליון להיות בודד במקום מסודר עם ה' ¹³⁷ ; משפטי ה' אמת ¹³⁸ .	יש תלמידי חכמים שמתמסרים ללימוד ספרי קודש ושואפים להיות קרובים לאלוקים. התורה לא ניתנה לטיפשים, אלא למלומדים לחקור ולשתף עם אחרים.
מן הבא בידו שימוש במה שהיה בהישג יד ¹³⁹ להתקין מאורות להקים גופות שמימיות ¹⁴⁰ ולזוג זיווגים ולסדר זיווגים ¹⁴¹ . ליהודים היתה אורה, זו תורה ¹⁴² .	על ידי לימוד התורה שנחשפה, ניתן לעשות חידושים, ליצור תורה, שהיא אור. השידוך יתייחס אולי לא לבעל ואישה, אלא לשני חברות. לחלופין, זה יכול להתייחס למושג שלמידה תורנית מקימה את זיווג העליון, מושג קבלי המייצג את הקשר בין אלוקים לבין היצורים (בפרט אדם, האנושות, והעם היהודי).
הרי הקלים כחמורים מי שפחות מחמיר צריך לעקוב אחר [הכללים הנוגעים] לאדם המחמיר יותר ¹⁴³ , כחדא נפקין וכחדא שריין אחד יוצא ואחד רשאי	כאשר לומדים יחד לקידום מלגת התורה, על החברותא להסכים על גישתן. כל אחד מקבל אשראי שווה עבור כל חידושים שפותחו.

¹³⁴ רות (ד, ז): 'וזאת לפנים בישראל עלי-הגאולה ועלי-התמורה לקיים כל-דבר שלף איש נעלו ונמן לרעהו וזאת התעוזה ביישראל'. גמ' סנהדרין (פו, א): 'חזקיה דאמר כר"ע דאמר דבר ולא חצי דבר ורבי יוחנן אמר כרבנן דאמרי דבר ואפי' חצי דבר'.
¹³⁵ תהילים (כד, ו): 'זה דור דרשו [דרשיו] מבקשי פניו יעקב סלה'. עבודה זרה (ה, א): 'והאמר ר"ל מאי דכתיב [בראשית ה, א] זה ספר תולדות אדם וגו' וכי ספר היה לו לאדם הראשון מלמד שהראה לו הקב"ה לאדם הראשון **דור דור ודורשיו** דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו'.
¹³⁶ תהילים (מה, ב): '**רחש לבי דבר טוב** אמר אגני מעשי למלך לשוני עט סופר מהיר'.
¹³⁷ עיין תהילים (צא, א): 'ישב בסתר עליון בצל שדי ותלונן'. בפעם השנייה (עיין הערת שוליים 6), המחבר שינה 'סתר' אל 'סדר', והוסיף גרש כדי לציין את השינוי.
¹³⁸ תהילים (יט, י): 'יראת ה' שהורה עומדת לעד **משפטיה' אמת** צדקו יחדו'. אוצר מדרשים, לקח טוב על ברכת יעקב אבינו ע"ה: '... להודיעך שהתורה לא ניתנה לטיפשין ולא נמסרה אלא לחכמים לדרוש ולאון ולחקור אותן ולתקן מדרשות נאות, דברים דבורים על אופניהם לקיים מה שנאמר **משפטי ה' אמת** צדקו יחדו [תהלים י"ט] ואין מקרא עוקר מקרא'.
¹³⁹ בראשית (לב, יד): 'וינלו שם בלילה ההוא ויקח **מריהבא בידו** מנחה לעשו אחיו'.
¹⁴⁰ בסוף תפילת 'יוצר אור' בנוסח ספרד: 'פאמור: לעשה אורים גדלים פי לעולם חסדו. **והתקין מאורות** משמם עולמו אשר ברא. אור חדש על ציון תאיר, וננפה כלנו (חסד) במהרה לאורו'. גם עיין בראשית (א, טז-יז): 'ויעש אלהים את-שני הגדלים את-המאור הגדל לממשלת היום ואת-המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים. וימן אתם אלהים ברקיע השמים להאיר עליהארץ'.
¹⁴¹ במדבר רבה (ג, ו): 'רבי ברכיה אמר לא הטיבה פן, אלא פד אמר לה **מזוג** בעולמו **זיווגים** ואומר פלוני ישא פלונית ופלונית תנשא לפלוני ומושיבן בבתיהן'.
¹⁴² אסתר (ח, טז): '**ליהודים היתה אורה** ושמחה וששון ויקר אמר רב יהודה אורה זו תורה. וכן הוא אומר [משלי ו, כג] כי נר מצוה ותורה אור'.
¹⁴³ מ' זבחים (יא, ח) [גמ' זבחים (צז, א)]: 'בשל בו קדשים וקליו, או קדשי קדשים וקדשים קלים, אם יש בָּהֶן בְּנוֹתָן טַעַם, **הרי הקלים** נאָקְלִין **כחמורים**, נאָיִן טַעוּנֵין מְרִיקָה וּשְׂטִיפָה, נאָיִן פּוֹסְלִין בְּמַנְע'.

	להיכנס ¹⁴⁴ , לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל ¹⁴⁵ , אֵיֶדֶי וְאֵיֶדֶי חַד וְשִׁיעוּרָא זה וזה אחד, אותו מידה ¹⁴⁶ .
מי שמבין את התורה צריך ללמד אחרים.	כְּשֵׁם שֶׁבֵּא לְרֵאוֹת, כִּךָּ בֵּא לִירְאוֹת להיראות ¹⁴⁷ .
מי שמכיר בחידוש (פירוש חדשני לתורה) צריך לפרסם אותו.	וּמִי שֶׁרָאָה אֶת הַחֲדוּשׁ חֲדוּשׁ¹⁴⁸ חַיִּיב לְהַעִיר אֶזְנוֹ חֻכְמִים חייב לעורר את אוזני החכמים ¹⁴⁹ יּוֹשְׁבֵי עַל מִדִּין שיושבים בלבוש השופטים ¹⁵⁰ , לְפָרְסָם הַגָּס ¹⁵¹ .
כדאי לפרסם חידושים כאלה.	דְּכוּלֵי הָאֵי וְאוּלֵי לכל אחד [מהחידושים האלה] יתכן ¹⁵² חֲזִי לְאֵיֶצְטְרוּפֵי מתאים לשילוב ¹⁵³ בְּקוּלָּן שֶׁל סוּפְרִים עם דבק של יצרני הספרים ¹⁵⁴ .
תלמידי תורה העובדים יחד יכולים להבהיר נושאים קשים.	וּבִין דָּא לְדָא בין זה לזה ¹⁵⁵ יְחַוְרוּ הַדְּבָרִים כְּשֶׁמְלָה חֲדָשָׁה העניין צריך להיות ברור כמו כתונת לילה חדשה ¹⁵⁶ , וְיִתְבָּאָרוּ בְּאֵר הַיֵּטִיב הובהר בצורה מאוד מובחנת ¹⁵⁷ עַד שֶׁיָּבֹאוּ לְכָלֵּל יִישׁוּב עַל אוֹפְנֵיהֶם עד שהם מגיעים להסבר ראוי במצב מתאים ¹⁵⁸ , עֲנִינִים סְתוּמִים וְעֲמוּקִים בְּמִרְאֵיהֶם ¹⁵⁹ . זֶה פּוֹתַח וְזֶה נּוֹעַל ¹⁶⁰ , זֶה דּוֹלָה וְזֶה

144 המונח השלם מופיע בפרי עץ חיים, שער התפילין (טז, י); וגם בספר עץ חיים (ז, ב), (יד, ח), (טז, א), (כה, ה), (לו, א). התנאים מופיעים בנפרד בוורד: 'כחזא נפקין' (בוורד א, פה, ב) ו'כחזא שריין' (בוורד ג, קב, א).

145 דברים (לא, ז): 'ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו **לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל** חזק ונאמן . . .'

146 מופיע שוב ושוב בגמרא, כמו שבת (עו, א).

147 גמ' חגיגה (ב, א), (ד, ב); גמ' סנהדרין (ד, ב).

148 עיין במ' ראש השנה (א, ט) [גמ' ראש השנה (כב, א)]: **'מִי שֶׁרָאָה אֶת הַחֲדוּשׁ** נאינו יכול להלך, מוליכין אותו על הקמור, אפלו במשה'. המחבר מוסיף גרש כדי לסמן שאנחנו צריכים להגות ולפרש את המילה כ-'החדוש'.

149 ישעיהו (ג, ד): '... בפקר בפקר יעיר לי אֶזְנוֹ לְשִׁמְעַע פְּלִמוּדִים'. משלי (יח, טו): 'לב נבון יקנה־דעת וְאֶזְנוֹ חֻכְמִים תִּבְקַשׁ־דַּעַת'.

150 שופטים (ה, י): 'רַבְּכֵי אֲתוֹנוֹת צְהָרוֹת יִשְׁבִּי עַל־מִדִּין וְהִלְכִי עַל־דְּרֹךְ שִׁיחוֹ'. גמ' עירובין (נד, ב): 'תנא דבי רב ענן מאי דכתיב . . . **יִשְׁבִּי עַל מִדִּין** שדנין דין אמת לאמיתו'.

151 פרסום נס חנוכה או פורים (פרסומי ניסא) מוזכר בגמ' ברכות (יד, א); גמ' שבת (כג, ב), (כד, א); גמ' פסחים (ק"ב, א); וגמ' מגילה (ג, ב), (יח, א).

152 גמ' חגיגה (ד, ב): 'רבי אמי כי מטי להאי קרא בכי יתן בְּעֵפֶר פִּיהוּ אוּלֵי יֵשׁ תִּקְנֵה' [איכה (ג, כט)] אמר **כּוּלֵי הָאֵי וְאוּלֵי**!

153 גמ' בבא בתרא (ג, ב): 'והא קתני בלבינין זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה התם **חֲזִי לְאֵיֶצְטְרוּפֵי**'.

154 מ' פסחים (ג, א) [גמ' פסחים (מב, א)]: 'אלו עוברין בפסח, פתח הפבלי, ושכר המדי, וחמץ האדומי, ונתום המצרי, וזמן של צבעים, ונעמילן של טפחים, וקולן של סופרים'. [בפסח אסור להחזיק דבק של יצרני הספרים]. המחבר הוסיף גרש כדי שהמילה 'קולן' לא תתפרש כ-'קולות'.

155 דניאל (ה, ו): 'אֶזְנוֹן מִלְכָּא זִיזֵיה שְׁנוּהֵי וְרַעֲיֵנָהּ בְּהַלְוָנָה וְקִטְרֵי סַרְצָה מִשְׁתְּרִין וְאֶרְכְּבָתָהּ דָּא לְדָא נְקֻשָׁן'. זוהר א (רטז, א), זוהר ב (ע, א), (קצה, ב); זוהר ג (י, א), (פב, ב), (קיט, א), (קפח, ב), (ריח, א).

156 דברים (כב, טז-יז): 'וְאָמַר אָבִי הַנֶּעַר [הַנְּעָרָה] אֵלֶי־הִנְקִינִי אֶת־בְּתִי נְתִי לְאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה וְיִשְׁנָאָהּ. וְהָנְהִי־הוּא שֵׁם עֲלִילַת דְּבָרִים לְאִמְרָתִי לְבִתָּךְ בְּתוּלִים וְאֵלֶּה בְּתוּלֵי בְּתִי וּפְרָשׁוּ הַשְּׁמֵלָה לְפָנֶי זַנְיָ הַעִיר'. ירושלמי כתובות (כו, א): 'ופרשו השמלה לא סוף דבר ופרשו השמלה אלא עד שיתחווירו הדברים כשמלה'. השופטים שומעים עדות של העדים לבעל ולאב ואז פוסקים בטענה. גמ' סנהדרין (קב, א): "'וַיִּמְצָא אֹתוֹ אֶחָדָה הַשִּׁילְנִי הַנְּבִיא בְּדֶרֶךְ וְהוּא מְתַפְסֵה בְּשִׁלְמָה חֲדָשָׁה וְשִׁנִּיהֶם לְבָדָם בְּשִׁדָּה" [מלכים א יא, כט]. מאי בשלמה חדשה . . . שחידשו דברים שלא שמעה און מעולם'. [בעוד 'שמלה' מאייתת 'שלמה' בספר מלכים, כמה מהדורות של סנהדרין כתבו אותה 'שמלה'].

157 דברים (כו, ח): 'וְיִכְתְּבָתָּ עַל־הַקְּבָנִים אֶת־כְּלֵי־דְבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּאֵר הַיֵּטִיב'.

158 רש"י על בראשית (לו, ב): 'אלה תולדות יעקב. ואלה של תולדות יעקב, אלו ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ישוב, סבה ראשונה יוסף בן י"ז וגומר, על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים, זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור **עַל אַפְנֵיוֹ**'. משלי (כה, יא): 'תפוחי נקב במשפחות כסף דָּבָר דְּבָר עַל־אַפְנֵיוֹ'.

159 אולי שם טוב על מורה נבוכים, הקדמה: '**עֲנִינֵי סְתוּמִים** ומאוד קשה לציירו במה שהוא **סְתוּמִים וְעֲמוּקִים**'. יחזקאל (א, טז): 'מְרָאָה הָאוֹפְנִים וּמְעֻשִׂיהֶם כְּעֵין תְּרִשִׁישׁ וְדַמּוּת אֶחָד לְאַרְבַּעַתָּן וּמִרְאֵיהֶם וּמְעֻשִׂיהֶם כְּאִשֶׁר יִהְיֶה הָאוֹפֵן בְּתוֹךְ הָאוֹפֵן'.

160 במדבר רבה (יט, כח): 'כָּל דְּבָרֵי תוֹרָה צְרִיכִין זֶה לְזֶה, שְׁמָא זֶה נּוֹעַל וְזֶה פּוֹתַח'. גם בילקוט שמעוני על התורה (תשס"ד, כז).

	<p>מִשְׁקָה אחד שואב [מים] ואחר נותן לשתות¹⁶¹, עַד יֵצֵא כְּנֹגֵה צִדְקָה עד שתצא צדקתה כמו בהירות¹⁶², דִּתְגַלֵּי בְּשִׁפְרָפְרָא נְהוּרָה שזה יתגלה כאור השחר¹⁶³.</p>
--	---

ואילין מיליא יהון לרקיעייא, וכלם ניתנו מרועה אחד, טוביא לדוכי לפתוח פתח כחודה של מחט. באר"ש לא ישב אדם שם. בבאר היטב המקראות וההגדות קבועים במקומם. אומרות דרשנו. ושם נמצאו ושם היו, בפרט בראיה הראשונה. חדקי חדקי, כפרודים דמו; ובאידך גיסא, אדוקים זה בזה, ומובלע חדקיהו. כתבין קריין, מוקדמים ומאוחרים, קרחין נסבין, טעמים מספיקין לחצי שיעור, טעמים מפסיקים, בין הלב ובין מפיך ודחיק. וכל אמת אמת תפסיה להאי. באתי מרחיק, קשו קראי אהדדי. רישא לסיפא, מידריש במר'כבת המש'נה. והתלמוד ילמד סתום מן המפורש, מוקף מענין לענין ולבסוף ישב. משוך כנחל, ופה חלק, סובב הולך וחוזר על דברי חכמים, דנים דברי סופרים מדברי סופרים.

מבואר	פרוש
<p>וְאֵילִין מִילְיָא יְהוֹן לְרַקִּיעֵיָא מילים אלה יהיו רקיע¹⁶⁴, וְכֻלָּם נִיתְנוּ מֵרֹעֵה אֶחָד¹⁶⁵, טוֹבִיא לְדִזְכֵי שמח הוא מי שזוכה בכך¹⁶⁶ לְפִתּוּחַ פֶּתַח כְּחוּדָה שֶׁל מַחַט ליצור פתח בגודל נקודת המחט¹⁶⁷.</p>	<p>למרות שיש פרשנויות שונות לפסוקי תורה, אך התורה שבכתב וגם התורה שבעל פה הועברה אלינו מאלוקים דרך משה. מי שיכול לחדש חידושים צריך להיות מאושר.</p>
<p>בְּאֶרְ"שׁ בארשת שפתינו לֹא יֵשֵׁב אָדָם שָׁם¹⁶⁸. בְּבֵאֵר הַיֵּטֵב¹⁶⁹ הַמְקַרְאֹת וְהַהֲגָדוֹת התורה שבכתב והתורה שבעל פה קְבוּעִים בְּמִקּוּמָם¹⁷⁰. אוֹמְרוֹת דְּרִשְׁנֵנוּ פירשנו אמרות¹⁷¹.</p>	<p>ניתן למצוא חידוש באזור שלא נחקר בעבר. במדבר פיקדו משה והזקנים על פרסום התורה. גם החוק שבעל פה נדפס מאוחר יותר. כאשר אנו "מוצאים" את התורה "קבועים במקומם" (כלומר מודפס), זה כמו אבדה שיש בה סימנים. לכן אנו מחויבים לפרסם את מה שמצאנו, כך שאחד שאיבד אותו, כלומר הרחוק מתורה, יוכל להתאחד עם מה שאיבד.</p>

¹⁶¹ גמ' יומא (כח, ב): "הוא דמשק אליעזר" [בראשית טו, ב]. א"ר אלעזר **שדולה ומשקה** מתורתו של רבו לאחרים.
¹⁶² ישעיהו (סב, א): 'למען ציון לא אֶחְשֶׂה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַם לֹא אֶשְׁקוּט **עַד־יֵצֵא כְּנֹגֵה צִדְקָה** וְיִשׁוּעָתָה כְּלִפְיֵי דִבְעָר'.
¹⁶³ תרגום יונתן על ישעיהו (סב, א): 'עד דאֶעְבֵּד פּוֹרְקוֹן לְצִיּוֹן לֹא אָנִים לְעַמְמָא וְעַד דְּאִתִּי נַחְמָא לִירוּשָׁלַם לֹא אֶשְׁקוּט לְמִלְכְּתָא עַד דִּתְגַלֵּי כְּשִׁפְרָפְרָא נְהוּרָא וּפּוֹרְקָנָא כְּבַעִיר יְבַעֵר'.
¹⁶⁴ מהשיר 'אסדר לסעודתא', שנכתב על ידי הרב יצחק לוריא.
¹⁶⁵ גמ' חגיגה (ג, ב): 'שמא יאמר אדם היאך אני למד תורה מעתה תלמוד לומר **כולם נתנו מרועה אחד**' [קהלת (יב, יא)] אל אחד נתנו פרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים ברוך הוא דכתיב "וַיִּנְדְּבֵר אֱלֹהִים אֶת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" [שמות (כ, א)]. במדבר רבה (יג, טז): '... שְׁדַבְרֵי תוֹרָה שֶׁבִקְרָב וְדַבְרֵי תוֹרָה שֶׁבְעַל פֶּה כָּלָם נִתְּנוּ מֵרֹעֵה אֶחָד, כָּלָם אֵל אֶחָד אֶמְרָן לְמִשֶׁה מְסִינִי'. [יש מחלוקת אם 'מרועה' מתייחס לאלוקים או למשה, אולם שבתא בס, ב-שפתי חכמים' על רש"י, מציין כי נכתב 'מרעה' בקהלת (יב, יא), חסר ויו, והוא ראשי תיבות של 'משה רבנו עליו השלום'.]
¹⁶⁶ גמ' סנהדרין (צט, ב): 'טובי לדוכי דהוי דרופתקי דאורייתא'.
¹⁶⁷ שיר השירים רבה (ה, ב): 'פתיחי לי', רבי נסא אָמר, אָמר הקדוש ברוך הוא לִישְׁרָאֵל, בְּנִי, פִּתְחוּ לִי פֶתַח אֶחָד שֶׁל תְּשׁוּבָה כְּחֻדָה שֶׁל מַחַט, וְאֲנִי פּוֹתֵחַ לָכֶם פֶּתַח שֶׁיִּהְיֶה עֲגֻלוֹת וּקְרוּנֵי נִכְסוֹת בּוֹ'. עיין גם ילקוט שמעוני על נ"ך (תתקפ"ח, נח).
¹⁶⁸ עיין ירמיהו (ב, ו): '**בְּאֶרְץ לֹא־עֵבֶר פֶּה אִישׁ וְלֹא־יֵשֵׁב אָדָם שָׁם**'. בפעם השנייה (עיין הערת שוליים 34), המחבר שינה 'בארץ' אל 'באר'ש', קיצור ל-'בארשת שפתינו', שאומרים בתפלת מוסף ראש השנה, ומקורו תהילים (כא, ג): 'תְּאֵנוֹת לְבוֹ נְתַתָּה לּוֹ וְאֶרְשֶׁת שִׁפְתָיו בְּלִמְנַעַת סֶלָה'.
¹⁶⁹ דברים (כז, ח): 'וְקִמַּתְךָ עַל־הָאֲבֹנִים אֶת־פְּלִדְדְּכֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת **בְּאֵר הַיֵּטֵב**'. סוטה (לב, א), (לו, א) מפרשים זאת כמתרגמים לשבעים שפות. מעניין שהמחבר כותב 'בבאר היטב', ואולי זה רמז לספר 'באר היטב', החיבור על השולחן ערוך.
¹⁷⁰ שולחן ערוך, חושן משפט (רס, י): 'אם מצאם **קבועים במקומם**' חייב להכריז שהמקום סימן'.
¹⁷¹ תנחומא, וישב (יג, ח): 'הנה בעל העלמות הלָּהָה פֶּה וְעַתָּה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְגו'' [בראשית (לו, יט-כ)]. אמר ר' יצחק המקרא **אומר** לך **דרשני**'.

<p>כל הנשמות היהודיות היו שם בהר סיני והיו עדות להתגלות האלוקים בפני האומה כולה. בעוד שאדם נראה כמו אוסף חסר ערך של חלקי גוף, הוא יכול להשיג דברים מעולים, במיוחד כאשר מצטרפים אליו אנשים אחרים אחר המטרה המשותפת. כמו שאומר בספר החסידות, 'כל ישראל ערבים זה בזה'.</p>	<p>וְשֵׁם נִמְצָאוּ וְשֵׁם הָיוּ¹⁷², בְּפֶרֶט בְּרֵאֵיהֶּ הָרֵאשׁוֹנָה¹⁷³. חֲדָקִי חֲדָקִי מחורץ [נותן מראה של הפרדה לחלקים]¹⁷⁴, כְּפֶרֶדִים דָּמוּ הערך שלו הוא כמו פירורים¹⁷⁵; וּבְאֵינֶךָ גִּיסָא אבל מצד שני¹⁷⁶, אָדוּקִים זֶה בְּזֶה כולם קשורים זה בזה¹⁷⁷. וּמוּבְלָע חֲדָקֵיהוּ חריציו נקלטים זה בזה¹⁷⁸.</p>
<p>אפשר להפיק חידוש במובנים רבים, כולל: המסורה שדורש שיקרא מילה בתורה כמילה אחרת; פסוק השייך באופן כרונולוגי לתקופה קדומה או מאוחרת יותר מהטקסט הסמוך; נוכחותו או היעדרו של מילות מפתח משולבות; אם מוצג מילת מפתח כקידומת או כמילה נפרדת שלמה; השימוש בטעמי המקרא; איזה איות של מילה משמש; וסימנים דיאקריטיים.</p>	<p>כְּתִיבִין קְרִיִין נכתב ונקרא¹⁷⁹, מוֹקְדָמִים וּמְאוּחָרִים¹⁸⁰, קְרַחֲיִין נְסָבִין השמטות ותכלילים¹⁸¹, טְעָמִים מְסַפִּיקִין נסביר סיבות מספקות¹⁸² לְחֻצֵי שִׁיעוּר¹⁸³, טְעָמִים מְסַפִּיקִים טעמי המקרא שמצביעים על עצירה בין מילה אחת למילה הבאה¹⁸⁴, בִּין הַלֵּב¹⁸⁵ וּבִין מְפִיק וְדַחֲיָק סימנים דיאקריטיים המסורת¹⁸⁶.</p>
<p>ניתן להפיק חידושים מאופן הצגת הכתובים בתפילה. גם נראה כי יש פסוקים שסותרים זה את זה, ויש הזדמנויות להתפתחות חידושים על ידי פיתרון הסכסוך לכאורה.</p>	<p>וְכָל אֲמַת אֲמַת תְּפַסִּיהָ לְהָאִי תַפְסָא תפס את זה¹⁸⁷. בְּאֲתֵי מְרַחֲיָק מגיע מרחוק¹⁸⁸, קָשׁוּ קְרָאִי אֶהְדְּדִי הפסוקים סותרים זה את זה¹⁸⁹.</p>

¹⁷² עיין גמ' כתובות (עה, א): '... כַּאֲן נִמְצָאוּ וְכַאֲן הָיוּ'. המילים המדויקות 'שם נמצאו ושם היו' מופיעות ב-'תורת משה' מאת אלשיך, על ויקרא (ט, א): "כי כל הנפשות אשר התעתדו לבא בעולם עד סוף כל הדורות. שם במעמד הר סיני היו ושם נמצאו". גם תורת משה, ודברים (כט, ט).

¹⁷³ גמ' פסחים (סז, ב): 'כי האי גוונא זב נמי טמויי מטמי באונס כדרב הונא דאמר רב הונא רביה ראשונה של זב מטמאה באונס'.
¹⁷⁴ שיטה מקובצת על ביצה (כב, א): 'ובית הלל סברי אין בנין בכלים כו'. ואף על גב דבשלהי פרק כירה אמרינן דבמנורה של חוליות בין גדולה בין קטנה אסורה דוקא בשבת אסרו ולא ביום טוב. אי נמי דהתם מיירי דאית ביה **חֲדָקִי חֲדָקִי** דלכולי עלמא אסורה משום דמחזי כבונה'.
גמ' שבת (מו, א): 'מאי חוליות כעין חוליות דאית בה **חֲדָקִי** הלכך חוליות בין גדולה בין קטנה אסורה לטלטלה גדולה נמי דאית בה **חֲדָקִי** גזירה אטו גדולה דחוליות כי פליגי בקטנה דאית בה **חֲדָקִי** מר סבר גזרינן ומר סבר לא גזרינן'.
¹⁷⁵ המילה 'פרודים' (דברים מופרדים) מתייחסת לתבואה או פירורים. עיין יואל (א, יז): 'עֲבָשׁוּ פְרֻדוֹת פִּתְחֵי מִגְרָפְתֵיכֶם'. מ' טהרות (ח, ח):

'רבי דוסא אומר, אכל פרוד אינו מצטרף'.

¹⁷⁶ גמ' ערובין (ג, ב): '... דאי מוקמית ליה באידך גיסא דאילן קם ליה לבר מתחומא'.

¹⁷⁷ ספר יצירה (ו, ה): 'ואל מלך נאמן מושל בכולם ממעון קדשו עד עדי עד... אחד על גבי שלשה, שלשה על גבי שבעה, שבעה על גבי שנים עשר וכלם אדוקים זה בזה'.

¹⁷⁸ גמ' חולין (נט, ב): 'הלכך היכא דמיפצלא לא דינא ולא דינא היכא דלא מיפצלא בעינן כרוכות חדורות וחרוקות והוא **דמיבלע חירקיהו**'. המלה 'חירקיהו' מופיעה כ-'חֲדָקֵיהוּ' בכתב היד וטיקן 120-121.

¹⁷⁹ גמ' נדרים (לו, ב): 'אמר רבי יצחק מקרא סופרים ועיטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני'.

¹⁸⁰ גמ' פסחים (ו, ב): 'וניכתוב ברישא דחדש ראשון והדר ניכתוב דחדש שני. אמר רב מנשיא בר תחליפא משמיה דרב זאת אומרת אין מוקדם ומאוחר בתורה'.

¹⁸¹ מנחת שי על דברים (ה, יח): 'שורו וחרמו. בפסוק זה נמסר במסורת ש"ש קרחין פירוש שדהו שורו הם בלי וא' בתחלת המלה ושאר **נסבין** וא' ומפני שיש טעות במסרה קטנה שבדפוס הוצרכתי לכתבה אף על פי שהיא פשוטה. ואגב ארחין למדנו פירוש קרחין והוא ההפך ממלת **נסבין** שפירושה לוקחין'.

¹⁸² זה כנראה שינוי של המילים המאוחרות 'טעמים מפסיקים' (עיין הערת שוליים 184).

¹⁸³ גמ' שבת (עא, ב), (קב, א), (קה, א); גמ' יומא (עג, ב); גמ' כריתות (יב, ב), (יז, א).

¹⁸⁴ גמ' חגיגה (ו, ב): 'למאי נפקא מינה מר זוטרא אמר לפיכך **טעמים**'. רש"י: 'טעם שמפסיק הדבור ממה שלאחריו'.

¹⁸⁵ גמ' ברכות (סא, א): 'אמר רב, יצרך הרע דוקמה לזבוב ויזבוב בין שני מפתחי הלב'.

¹⁸⁶ שלמה זלמן סן, יחודה לייב כץ, יסוד הניקוד (אמסטרדאם 1730): 'ומעתה אבאר דין מפיך מפסיק דחיק ואתי מרחיק...'

¹⁸⁷ גמ' ברכות (יד, ב): 'הזור ואומר אמת או אינו חוזר ואומר אמת? אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן חוזר ואומר אמת. רבה אמר אינו חוזר ואומר אמת. קהוא דנחית קמיה דרבה שמעיה רבה דאמר אמת אמת תרי זימני. אמר רבה **כל אמת אמת תפסיה להאי**'.

¹⁸⁸ המילים 'באיתי מרחיק' מתייחסות לסימן הדיאקריטי, ועיין מנחת שי [בראשית (א, יא), (י, כ), (טז, ח), (מג, טו); שמות (לג, יב); במדבר (כו, ל); דברים (כב, ט). (לב, טו); ישעיהו (מ, ז); תהילים (עז, טז); איוב (ד, ב), (ה, כז), (י, ג)]. אולם כמה כללי פיסוק כבר היו רשומים לעיל (עיין הערת שוליים 186). לכן, אולי כאן מתכוון המחבר לתרגום המילולי 'מגיע מרחוק'.

<p>ניתן לפרש פסוקים כאשר ההתחלה היא הסיבה והסוף הוא התוצאה. [או להפך, ולפעמים כך או כך.] בנוסף, ניתן לפרש פסוקים על ידי קבלה, תוך שימוש הכוח הנשי (הנוקבה).</p>	<p>רִישָׁא לְסִיפָא, מִדְרִישׁ מתחילתו ועד סופו, ניתן לפרש [פסוק]¹⁹⁰ בְּמִרְכַּבַּת הַמַּשְׁנָה על ידי מרכבת הפיקוד השני¹⁹¹.</p>
<p>כפי שמודגם בגמרא, תלמידים חכמים קובעים חוקים ומפרשים את הכתובים באמצעות מספר כללים שונים.</p>	<p>וְהַתְלַמּוּד יִלְמַד סְתוּם מה שלא נאמר במפורש מִן הַמְּפֹרָשׁ¹⁹², מוֹקֵף מְעַנֵּן לְעַנְיָן וּלְבִסּוּף יִשָּׁב מסתובב מנושא לנושא ובסוף התיישב¹⁹³. מְשׁוּף מֵאֲרֵךְ כְּנַחַל, וּפְהָ קִצְהוּ חֵלְקִין¹⁹⁴, סוּבָב הוֹלֵךְ וְחוֹזֵר תמיד מסתובב וחוזר¹⁹⁵ עַל דְּבָרֵי חֻכָּמִים¹⁹⁶, דְּנִים דְּבָרֵי סוּפְרִים מְדַבְּרֵי סוּפְרִים להסיק את התורה שבעל פה מן [מקומות אחרים] תורה שבעל פה¹⁹⁷.</p>

ומי שזכה למרום חובר חבר בדבר המעמיד אפילו באלף לא בטיל. והמעמיד הוא בונה שמים מעליותיו, והתקין לו ממנו בנין עדי עד. ואף אם שנים בעמק שוה, יעקרו חוליא אחת, והשלימו לעשרה דקדמא ואתיא שכינתא. נבואת ה' תהיה בין שניהם כאחד טובים, והביאור מתמלא מחוליא לבר חוליא. קול דפריש מרו'בה פריש, באר היטב, בשבעים פנים. והכל עולה על שלחן מלכי רבנן לפרפראות לחכמה, מיטב שדהו ומיטב כרמו. תנא יחידאה בדידה: שיימינין בינונית ועדית, במעשה חידודין, שנים שלשה כתובים באים כאחד ומלמדים, האי כדאיתיה והאי כדאיתיה.

פרוש	מבואר
<p>מי שזוכה למצוא חידוש מקבל שכר גדול, גם אם הוא לא חושב שהחידוש חשוב.</p>	<p>וּמִי שֶׁזָכָה לְמָרוֹם¹⁹⁸ חוֹבֵר חֶבֶר יוֹצֵר חִיבוֹר¹⁹⁹ בְּדָבָר הַמְּעַמֵּיד אֶפִּילוּ בְּאַלְף לֹא בְטִיל עם משהו שלא יבוטל גם אם הוא מדולל פי אלף²⁰⁰.</p>

¹⁹⁰ גמ' ברכות (ס, א): 'תנו רבנן מעשה בהלל ה'קן ש'היה פא ב'ד'ך ו'שמע קול צ'ונה פ'עיר. א'מר מ'ב'ט'ח א'ני ש'אין ז'ה פ'תו'ף ב'ית. ו'עליו ה'כתוב א'ומר "מ'ש'מו'עה ר'עה לא י'ירא נ'כון ל'בו פ'ט'ס ב'ה' " [תהילים (ק"ב, ז)]. א'מר ר'בא פ'ל ה'יכי ד'נ'ר'שת ל'האי ק'רא. מ'רי'שיה ל'סי'פ'יה מ'ד'רי'ש, מ'סי'פ'יה ל'רי'שיה מ'ד'רי'ש. מ'ש'מו'עה ר'עה לא י'ירא מ'ה ט'עם? "נ'כון ל'בו פ'ט'ס ב'ה'". מ'סי'פ'יה ל'רי'שיה מ'ד'רי'ש. נ'כון ל'בו פ'ט'ס ב'ה'—מ'ש'מו'עה ר'עה לא י'ירא.'

¹⁹¹ בראשית (מא, מג): 'ו'נ'ר'פ'כ אתו ב'מ'ר'כ'ב'ת ה'מ'ש'נ'ה א'ש'ר'ל'ו'. . . 'המחבר מוסיף גרש לכל מילה, אולי להזכיר המרכבה התחונה הקבלית. בעוד שלא לוקים יש מרכבה עליונה, הקשורה לחלק מהספירות, הצדיק יכול לגשת למרכבה התחונה, הקשורה לכוח הנשי, הנוקבה. זוהר ג (קצו, א): 'א'נ'ת פ'ליל מ'ר'כ'ב'ה ת'ת'א'ה ד'א'ה'ר'ן ד'וד ו'ש'ל'מ'ה ו'א'ד'ם ק'ד'מ'א'ה ל'ע'יל'א ו'כ'ת ז'וג'יה ל'ת'ת'א, א'ם פ'ל ח'י ד'א'יהו צ'דיק ח'י ע'ל'מ'ין'. גם עיין זוהר ג (רמז, א); זוהר חדש כי תבוא (מ); פרדס רמונים (כג, יג).

¹⁹² יומא (נט, א): 'תניא ר' ישמעאל אומר זה וזה יסוד מערבי. ר' שמעון בן יוחאי אומר זה וזה יסוד דרומי. בשלמא ר' ישמעאל קסבר ילמד סתום ממפורש.'

¹⁹³ גמ' קידושין (ו, א): 'ואי לאו דעסוקין באותו ענין מנא ידעה מאי קאמר לה? אמר אביי מענין לענין באותו ענין. גמ' מגילה (ג, ב): 'ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה שהוקף ולבסוף ישב ולא שישב! גמ' ערכין (לג, ב): 'אמר רב כהנא לא קשיא כאן שהוקף ולבסוף ישב כאן שישב ולבסוף הוקף.'

¹⁹⁴ גמ' סוכה (לג, ב-ד, א): 'ת"ר ערבי נחל [ויקרא כג, מ] הגדילין על הנחל. דבר אחר ערבי נחל, שעלה שלה משוך כנחל. . . ת"ר אי זהו ערבה ואיזהו צפצפה? ערבה קנה שלה אדום, ועלה שלה משוך ופיה חלק. . . '

¹⁹⁵ קהלת (א, ו): 'הולך אל-דָרוֹם וְסוּבָב אֶל-צָפוֹן סוּבָב סָבָב הוֹלֵךְ הָרוֹם וְעַל-סִבְיֹתָיו שָׁב הָרוֹם'. המילים 'הולך וחוזר' מופיעים במספר מקומות, כמו מדרש תנחומה על שמות (כא, א); ילקוט שמעוני על תורה (קעג, ה); רש"י על שמות (כה, ו); אברבנאל על תורה, בראשית (ג, ח); חוות יאיר (טו, א).

¹⁹⁶ קהלת (יב, יא): 'דְּבָרֵי חֻכָּמִים פְּדָרְבָנוֹת וְכַמְשָׁמוֹת נְטוּעִים בְּעֵלֵי אֶסְפוֹת נְתָנוּ מְרַעָה אָקֵד'. המחבר השתמש בפסוק זה לעיל (עיין הערת שוליים 165).

¹⁹⁷ מ' ידים (ג, ב): 'אין דנין דברי תורה מדברי סופרים, ולא דברי סופרים מדברי תורה, ולא דברי סופרים מדברי סופרים.'

¹⁹⁸ מ' תמיד (א, ד): 'מי שזָכָה לְתָרַם אֶת הַמְּנַבֵּס. . . 'המחבר שינה ל'תרם' אל 'למרום'.

¹⁹⁹ דברים (יח, יא): 'חֹבֵר חֶבֶר וְשָׂאֵל אוֹב וְיִדְעֵנִי וְדַרְשׁ אֶל-הַמַּיִם.'

²⁰⁰ שולחן ערוך, יורה דעה (פו, יא) [הגה]: 'משום דדבר האסור בעצמו ומעמיד אפילו באלף לא בטיל.'

אלוהים הוא מקור התורה ואכן העולם, והוא יכול להעניק שכר גדול עבור הבאים אחריו.	והמעמיד הוא בונה שמים מעליותיו הבורא, הוא בנה את חדריו בשמיים ²⁰¹ , והתקין לו ממנו בנין עדי עד ומתוך עצמו יצר בניין לנצח ²⁰² .
שניים שלומדים תורה יכלו לחוש אבודים, כאילו בעומק העמק. אבל אם הם עובדים יחד, הם יכולים כל אחד להתקדם מעט עד שהם סוף סוף מגיעים לחידוש. ואז הם יהיו בעלים משותפים לזה, החידוש שמביא את השכינה.	ואף אם שנים פעמק שנה וגם אם שנים נמצאים בעמק המלך ²⁰³ , יעקרו חוליא אחת, והשלימו לעשרה הם חילצו נתח אחד והשלימו אותו לעשר דקדמא ואתיא שכינתא [כך] מגיעה השכינה ²⁰⁴ . נבואת ה' תהיה בין שניהם פאחד טובים ²⁰⁵ , והבי'אור מתמלא מחוליא לבר חוליא ההסבר יושג מחלק אחד לתת-חלק ²⁰⁶ .
דברים (כו, ח) קורא כי דבר ה' ייכתב בצורה מאוד ברורה, מה שהגמרא מפרשת ככתובה בשבעים שפות. באופן דומה, יש לפרסם ולהסביר חידוש.	קול דפריש מרו'בא פרי'יש קול שמופרד הופרד מהרוב ²⁰⁷ , באר היטב בצורה מאוד ברורה, בשבעים פנים ²⁰⁸ .
בדיוק כמו שכמות קטנה של תבלין יכולה להעצים ארוחה שלמה, חידוש קטן יכול להיות בעל ערך רב לחכמים.	והפל עולה על שלחן מלכי רבנן ²⁰⁹ לפרפ'ראות כתבליני לתקמה ²¹⁰ , מיטב שדהו ומיטב פרמו ²¹¹ .
אמנם עדיף ששניים ילמדו תורה יחד כחברותא, אדם יכול גם ללמוד בעצמו. לאדם אחד יכולות להיות רק כישורים ממוצעים, ואדם אחר כישורים מצוינים, אך כל אחד יכול לעיין בתורה שלמד בעבר, וללמוד מקצועות חדשים, ולשאוף לחדד את חכמתו ולמצוא חידושים.	תנא יחידא בדידיה אדם מלמד את עצמו ²¹² : שיימינין בינונית ועדית אנו מבצעים הערכה ממוצעת או מיטבית ²¹³ , במעשה חידודין ²¹⁴ , שנים שלשה פתובים באים פאחד ומלמדים

²⁰¹ עמוס (ט, ו): 'הבונה בשמים מעלותו [מעלותיו] נאגדתו על-ארץ יסדה . . .'
²⁰² גמ' כתובות (ח, א): 'ואשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד ברוך אתה ה' יוצר האדם.'
²⁰³ בראשית (יד, יז): 'ויצא מלך-סדם לקראתו אחרי שובו מהכות את-פדרלעמר ואת-המלכים אשר אתו אל-עמק שנה הוא עמק המלך.'
²⁰⁴ גמ' בבא קמא (נא, א): 'אמר רבי יוחנן כגון שעקרו שניהן חוליא בבת אחת והשלימו לעשרה'. גמ' ברכות (ו, א): 'וכי מאסר דאפילו תלתא עשרה מבשני עשרה קדמה שכינה ואתיא תלתא עד דתבי'.
²⁰⁵ שמות (כב, י): 'שבעת ה' תהיה בין שניהם . . .'. קהלת (יא, ו): 'בפקר נרע את-נרעך ולערב אל-תנח נדך כי אינך יודע אי זה יקשר הנה או-זה ואם-שניהם פאחד טובים'.
²⁰⁶ עיין גמ' ברכות (ג, ב), (ג, א), (נט, א), וגמ' סנהדרין (טז, א): 'ואין הבור מתמלא מחוליתו'. המחבר שינה 'הבור' אל 'הבי'אור', והוסיף גרש כדי לציין את השינוי. גמ' חולין (ג, א): 'אביי ורבא דאמרי תרווייהו מקיפין בקנה אמר רב פפא לא אמרן אלא באותה חוליא אבל מחוליא לחוליא לא והלכתא אפילו מחוליא לחוליא ומבר חוליא לבר חוליא אבל לא מחוליא לבר חוליא ולא מבר חוליא לחוליא'.
²⁰⁷ יש עקרון בהלכה, 'כל דפריש מרובא פריש', שאם פריש נמצא מופרד ממקומו הרגיל, יש להניח שהוא הופרד מרוב אותה סוג פריטים. [עיין גמ' ברכות (כח, א); גמ' יומא (פד, ב); גמ' יבמות (טז, ב); גמ' כתובות (יד, א), (טו, א), (כד, א); גמ' קידושין (עג, א); וגמ' זבחים (עג, א), (עג, ב)]. המחבר שינה 'כל' אל 'קול', והוסיף גרש כדי לציין את השינוי. הכותב הזה לא יודע למה המחבר הוסיף גרש למילים האחרונות.
²⁰⁸ דברים (כו, ח): 'וכתבם על-האבנים את-פירוש דברי התורה הזאת באר היטב'. גמ' סוטה (לב, א), (לו, א): 'ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבה וסדוהו בסיד, וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון, שנאמר "באר היטב" [דברים (כו, ח)]. אוצר מדרשים, ספר חנוך (א, ד): 'שכל גנוזי החכמה כולן מסורין בידו וכולן נפתחו למשה מסיני עד שלמדו לו בארבעים ימים כשהיה עומד בהר, התורה בשבעים פנים של שבעים לשון, נביאים וכתובים הלכות שמועות אגדות ותוספות וכלם בשבעים פנים של שבעים לשון'.
²⁰⁹ גמ' יבמות (מו, א): 'כל שאין עולה על שולחן מלכים לאכול בו את הפת אין בו משום בשולי עובדי כוכבים'. גמ' גיטין (סב, א): 'אתא איהו לגבייהו אמר להו שלמא עלייכו מלכי שלמא עלייכו מלכי אמרו ליה מנא לך דרבנן איקרו מלכים אמר להו דכתיב "בני מלכים ימלכו וגו'" [משלי (ח, טו)].
²¹⁰ פרקי אבות (ג, יח): 'רבי אליעזר בן חסמא אומר, קנין ופתחי נדה, הן הן גופי תלכות. תקופות וגימטריאות, פ'רפ'ראות לתקמה'. סופר זה אינו יודע מדוע המחבר הוסיף את הגרש.
²¹¹ שמות (כב, י): 'פי יבער-איש שנה או-כרם ושלח את-יבעירה [בעירו] ובער בשנה אחר מיטב שדהו ומיטב פרמו ושלם'.
²¹² גמ' שבת (קמ, א): 'אמר ליה אם כן מה בין לי ולך מתניתין יחידאה היא'.
²¹³ מ' גיטין (ה, א) [גמ' גיטין (מה, ב)]: 'הנזקין שמיין לקם בעדית ובעל חוב בבינונית, וכתבת אשה גזבורית'.
²¹⁴ גמ' סנהדרין (סו, ב): 'ואידך ההיא ומתו גם שניהם מאי דריש ביה אמר רבא למעוטי מעשה חידודים ואידך מעשה חידודים לאו כלום היא'.

	שניים או שלושה פסוקים המגיעים כאחד מלמדים תקדים ²¹⁵ , האי כְּדַאִיתִיה וְהאי כְּדַאִיתִיה זה כמו שהוא, וזה כמו שהוא ²¹⁶ .
--	--

ואחרי ראותי ואחרי הודעי המצוה המוטלת על כל איש ואיש, ומהיכן אדם מציץ לעתיד לבא, אם לא בהוצאות ובהכנסת חבילות חבילות ספיקות, ולהתירם ולהכינם להרצאת אדון הוא דאתו. לצאת ידי החובה אשר ברא אלהים לעשות, לעבדה לשמרה, לברר בירורים, וליטול פירוין, דמעלמא אתו, ולהוסיף נופך משלו על קניית שמים החדשים, ולהשלים חקן ולהוציא לאור תעלומת חלקו, הכל לפי מה שהוא אדם.

מבואר	פרוש
וְאַחֲרֵי רְאוּתִי שְׂרַאִיתִי ²¹⁷ וְאַחֲרֵי הִנְדְּעֵי שְׂנוּדַע ²¹⁸ הַמְצָנָה הַמוּטְלָת ²¹⁹ עַל כָּל אִישׁ וְאִישׁ ²²⁰ ,	לימוד תורה הוא מצווה עקרונית, כמבואר בקידושין (כט), (ב), שגם אם אב לא לימד תורה לבנו [כנדרש בדברים (יא), [ט], הבן מחויב ללמד את עצמו.
וּמַהֲיִכֵן אָדָם מְצִיץ לְעֵתִיד לְבָא ומהיכן יצמח אדם בעולם הבא ²²¹ , אִם לֹא בְּהוּצָאוֹת וּבְהִכְנָסוֹת אם לא על ידי נשיאת פנימה והחוצה ²²² חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת סְפִיקוֹת מספיקות ²²³ , וְלִהְתִּירָם וְלִהְכִינָם לְהִרְצָאת אָדוֹן הוּא דְאָתוּ ולהתיר אותם ולהכין אותם לספק את האדון ²²⁴ .	הדרך לקיים את מצוות לימוד התורה, ולהיות ראוי לתחייה, היא ללמוד לאט ולעיין בחומר. זה יאפשר לידע התורני של אחד לצמוח, ויהיה נעים בעיני אלוקים.
לְצֵאת יְדֵי הַחֹבָה לקיים את החובה ²²⁵ אֲשֶׁר בְּרָא אֱלֹהִים [אותו] לַעֲשׂוֹת ²²⁶ , לְעַבְדָּה לְשִׁמְרָה לעבוד אותה ולשמור עליה ²²⁷ , לְבַרֵּר בִּירוּרִים ²²⁸ , וְלִיטוֹל פִּירוּרִין פירוורים ²²⁹ , דְּמַעְלָמָא אָתוּ לבוא מהעולם	אדם יכול למלא את חובתו ללמוד תורה על ידי התקדמות אישית, סקירת החומר, ושיקול מקורות רבים. הוא גם יכול למצוא חידושים, בהתאם ליכולותיו. באופן זה הוא יתרום לעולם טוב יותר, בו אנשים יהיו בריאים, ייהנו מחיים ארוכים יותר ויהיו יצרניים יותר.

²¹⁵ גמ' קידושין (לה, א): 'ולר' יהודה דאמר **שני כתובים הבאים כאחד מלמדין** ותפילין מ"ע שלא הזמן גרמא מא"ל משום דהואי מצה שמחה והקהל שלשה כתובים הבאים כאחד **ושלשה כתובים הבאים כאחד און מלמדין**.'

²¹⁶ גמ' סוכה (מג, ב): 'איתביה אביי לולב וערבה ששה ושבעה מאי לאו כלולב מה לולב בנטילה אף ערבה בנטילה מידי איריא **הא כדאיתיה והא כדאיתיה**.'

²¹⁷ בראשית (מו, ל): 'ויאמר ישׂראל אל־יוסף אַמּוֹתָה הִפְעֵם **אַחֲרֵי רְאוּתִי אֶת־פְּנֶיךָ** כִּי עוֹדֶךָ חַי'.
²¹⁸ ירמיהו (לא, יט): 'כִּי־אַחֲרֵי שׁוּבִי נִשְׁמַתִּי **וְאַחֲרֵי הִנְדְּעֵי סִפְקֵי** עַל־יָרֵךְ בְּשֵׁתִי וְגַם־נִקְלַמְתִּי כִּי נִשְׁאַתִּי חֶרֶף־תְּעוּרִי'.
²¹⁹ גמ' קידושין (ל, ב): 'אמר רב יהודה הכי קאמר כל **מצות האב המוטלת** על הבן לעשות לאביו אחד אנשים ואחד נשים חייבין'.
²²⁰ שמות (לה, כט): '**כִּלְיֵי־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לָבָם** אֲתֵם לְהִבְיֵא לְכָל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה הָיָה לַעֲשׂוֹת כִּי־מִשָּׁה הִבְיֵאוּ כִּנְיֵי־יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לָהּ!'

²²¹ קוהלת רבה (יב, ה): 'אֲדַרְיָאנוס שְׁחִיק עֲצָמוֹת שְׁחִיק שְׁמִיה, שְׁאִיל אֶת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָה אָמַר לִיה **מַהֲיִכֵן אָדָם מְנִיץ לְעֵתִיד לְבֹא**. אָמַר לִיה מְלוֹז שֶׁל שְׁדָרָה. גַּם עֵינַי בְּרַאשִׁית רַבָּה (כח, א); ויקרא רבה (יח, א); ילקוט שמעוני (מז, ב).

²²² גמ' הוריות (ד, א): 'דאמרי **הוצאה והכנסה** הוא דאסירא'.
²²³ גמ' ברכות (מט, א): 'וטעמא מאי אין חותמין בשתמי? לפי שאין עושין מצות **חבילות חבילות**! גַּם עֵינַי גַּם עִירוּבִין (נד, ב); גמ' פסחים (קב, ב); גמ' סוטה (ח, א); גמ' עבודה זרה (יט, א).

²²⁴ גמ' קידושין (יד, ב): 'ואידך ועבדך אחרינא כתיב ואידך **הוא להרצאת אדון הוא דאתא**.'

²²⁵ מ' חלה (א, ב): 'האֹכֵל מִקָּמָם כְּזֵית מִצָּה פְּפֹסָה, **יָצָא יְדֵי חֻבָּתוֹ**.'

²²⁶ בראשית (ב, ג): 'וַיִּבְרָךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלָאכָתוֹ **אֲשֶׁר־בְּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת**.'

²²⁷ בראשית (ב, טו): 'וַיִּקַּח ה' אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיְנַחֲהוּ בְּגַרְעֵן **לְעַבְדָּה וּלְשִׁמְרָה**.'

²²⁸ פרי עץ חיים, שער התפלה (ז, י), ושער נפילת אפים (ב, ו).

²²⁹ גמ' ברכות (בב, ב): 'ובית הלל אומרים אם שמש תלמיד חכם הוא **נוטל פירוין** שֵׁי־שֵׁ בְּהֵם כְּזֵית וּמְנִיֵּס פִירוּרִין שְׁאִין בְּהֵן כְּזֵית.'

	<p>[החיצון]²³⁰, וְלִהְיוּסִיף נֹפֶךְ תְּכַשִּׁיט מְשָׁלוֹ²³¹ עַל קִנְיִית שְׁמִים הַתְּדָשִׁים²³², וְלִהְיוּשָׁלִים חֲקוֹ חֹבְתוֹ²³³ וְלִהְיוּצִיא לְאוֹר תַּעֲלוּמַת תְּלָקוֹ וּלְחֹשׁוֹף אֶת חֲלָקוֹ הַנִּסְתָּר²³⁴, הַפֶּל לְפִי מָה שֶׁהוּא אָדָם הַכֹּל עַל פִּי יְכוּלְתוֹ שֶׁל הָאָדָם²³⁵.</p>
--	---

מעתה אף כי ערכי עלי כערך הדיוט שבהדיוטים, קל שבקלים, ועדיין לא הגעתי לחצי שיעורא דרבנן, ולשליש ולרביע, ולא למדתי חכמה, ובביתי אין לחם ואין שמלה. ומגרסא דינקותא אין בי כדי גמיעא, והבור ריק, אין בו מים. ותורה איזוב הקצר ואין בו כדי הזיה וטבילה. ושמי מוכיח עלי תולעת ש'ני. ומה לי פה לדבר, ומילין לחבר, ומי אנכי שבאתי עד הלום?

מבואר	פרוש
<p>מַעֲתָה אֶף כִּי עָרְפִי עָלַי כְּעַרְףְּ מַעֲכָשׁוֹ, עַל אֶף שֶׁעֲרַכְתִּי הוּא זֶה שֶׁל²³⁶ הַדְּיוּט שֶׁבְּהַדְּיוּטִים אָדָם רָגִיל בְּקָרֵב גְּבָרִים רָגִילִים²³⁷, קָל שֶׁבְּקָלִים הָאִישׁ הַכִּי לֹא חָשׁוּב מִבֵּין גְּבָרִים לֹא חָשׁוּבִים²³⁸, וְעַדִּיּוֹן לֹא הִגַּעְתִּי לְחֻצֵי שִׁיעוּרָא דְרַבָּנָן לְרַמָּה שֶׁל הַרְבָּנִים²³⁹, וְלִשְׁלִישׁ וְלָרְבִיעַ²⁴⁰, וְלֹא לְמַדְתִּי חֲכָמָה²⁴¹, וּבְבֵיתִי אֵין לֶחֶם וְאֵין שְׁמָלָה²⁴².</p>	<p>רבי נחמני צנוע יתר על המידה, בטענה שלא למד הרבה תורה. 'אין לחם ואין שמלה' אין פירושו שהיה חסר לו עושר, אלא נועד גם להתייחס לחסר בתורה.</p>
<p>וּמְגַרְסָא דִּינְקוּתָא מַהִידַע שֶׁהִשְׁגַּתִּי בְּצַעִירוּתִי²⁴³ אֵין בִּי כְּדֵי גְּמִיעָא אֵין לִי מֵלָא פַה²⁴⁴, וְהַבּוֹר רִיק, אֵין בּוֹ מַיִם²⁴⁵.</p>	<p>הוא טוען שהוא זוכר מעט מאוד תורה מילדותו, אם כי בדרך כלל זכור למידה כזו.</p>

²³⁰ גמ' מגילה (כו, א): 'אמר רב אשי האי בי כנישתא דמתא מחסיא אף על גב דמעלמא אתו לה כיון דאדעתא דידי קאתו אי בעינא מזבנינא לה.'

²³¹ גמ' קידושין (מח, ב): 'ומקדש במלוה אינה מקודשת. והכא במאי עסקינן? כגון שהוסיף לה נופך משלו, דמר סבר מלוה ופרוטה, דעתיה אפרוטה.' גם עיין גמ' בבא קמא (צט, ב).

²³² בראשית (יד, יט): 'וַיִּבְרָכְהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֲלִיוֹן כִּנְהָ שְׁמִים וְאַרְצָן.' ישעיהו (סה, יז): 'כִּי־הִנְנִי בּוֹרָא שְׁמִים תְּדָשִׁים וְאַרְצָן תְּדָשָׁה...'. 'אבן עזרא על ישעיהו (סה, יז): 'והנכון כי השמים הם הרקיע, והשם יחדש אורח טוב שיהיו בני האדם בריאי' בגופם, ויחיו שנים רבות. וגם יוסיף בכח הארץ, והנה היא חדשה.'

²³³ איוב (כג, יד): 'כִּי יִשְׁלִים חֲקִי וְכִהְנֶה רַבּוֹת עִמּוֹ.'

²³⁴ איוב (כח, יא): 'מִכִּי נִהְרֹת חִבְשׁ וְתַעֲלָמָה יֵצֵא אוֹר.'

²³⁵ מ' כלים (יז, יא): 'וַיֵּשׁ שְׁאֲמָרוֹ, הַפֶּל לְפִי מָה שֶׁהוּא אָדָם, הַקּוֹמֵץ אֶת הַמְּנַחָה, וְהַחּוֹפֵן אֶת הַקְּטָרֶת, וְהַשׁוֹתֵה כַּמְלֵא לְגִמְיוֹ בְּיוֹם הַפְּפוּרִים...'. גם עיין גמ' עירובין (ל, ב), (מח, א).

²³⁶ טוביה בן אליעזר, פסיקתא זוטרתא (לה, א) (ויניציאה 1546).

²³⁷ ילקוט שמעוני על התורה (תשסו, ז): 'א"ר יהודה בן רבי שלום אפילו הדיוט שבהדיוטות אינו פושט פרוסה לתוך פיו עד שעושה מצות.'

²³⁸ גמ' ראש השנה (כה, ב): 'ללמדך שאפילו קל שבקליו ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כאביר שבאבירים.'

²³⁹ אבות דרבי נתן (ז, א): 'אעפ"כ א"ל הקב"ה לאיוב איוב עדיין לא הגעת [לחצי שיעור] של אברהם. גמ' ברכות (כ, ב): 'ולטעמיה קטן בר חיובא הוא? אלא הךא במאי עסקינן? כגון שאכל שיעורא דרבנן דאמי דרבנן ומפיק דרבנן.'

²⁴⁰ מ' פאה (ה, ה): 'המקבל שדה לקצר, אסור בקלט שקטה ופאה ומעשר עני. אמר רבי יהודה, אימתי, בזמן שקבל ממנו למחצה, לישליש ולרביע.'

²⁴¹ משלי (ל, ג): 'וְלֹא־לְמַדְתִּי חֲכָמָה וְנָדַעַת קְדָשִׁים אֲדַע.'

²⁴² ישעיהו (ג, ז): 'יֵשׂא בְּיוֹם הַהוּא לְאֹמֶר לֹא־אֶהְיֶה חִבְשׁ וּבְבֵיתִי אֵין לֶחֶם וְאֵין שְׁמָלָה לֹא תְשִׁימְנִי קִצִּין עִם.'

²⁴³ גמ' שבת (כא, ב): 'והא גמרה נפקא מינה לגירסא דינקותא.'

²⁴⁴ מ' שבת (ח, א) (גמ' שבת עו, ב): 'המוציא יין, כְּדֵי מְזִיגַת הַפּוֹס. תְּלַב, כְּדֵי גְּמִיעָה.'

²⁴⁵ בראשית (לו, כד): 'וַיִּקְרָהוּ וַיִּשְׁלַח אֹתוֹ הַבְּרָה וְהַבּוֹר רִיק אֵין בּוֹ מַיִם.' עיין גמ' בבא קמא (יז, א): 'ואין מים אלא תורה שנאמר "הוי פל-צמא לכו למים" [ישעיהו נה, א].'

מי חטאת הם מי מעיין שנשאבו בכלי וניתן עליהם אפר מהפרה האדומה. חבורה של אָזוּב (זעתר) טבלה במים והמים התפזרו לשם טיהור. הטבילה במים הייתה קשה אם האזוב תהיה קצרה מדי. באופן דומה, רבי נחמני מציע כי הידע התורני שלו הוא 'קצר מדי'.	וְתוֹרָה אֵיזוּב הַקָּצֵר וְאֵין בּוֹ כְּדֵי הַזֵּינָה וְטַבִּילָה²⁴⁶.
הוא מציע כי המוניטין שלו היה חסר.	וְשָׂמִי מוֹכִיחַ עָלַי אוֹתִי²⁴⁷ תוֹלַעַת שְׁנֵי מוֹזְרָה²⁴⁸.
המחבר טוען כי אין לו כישרון מספיק ככותב, ואכן שואל אם הוא אפילו ראוי לפרסם ספרי קודש.	וּמָה לִי פֶה לְדַבֵּר אִיזָה כּוּחַ יֵשׁ בְּפִי לְדַבֵּר, וּמִיִּלִּין וּמִיִּלִּים לְחַבֵּר²⁴⁹, וּמִי אֲנֹכִי שֹׁפְאָתִי עַד הַלּוֹם שֶׁהִקְדַּמְתִּי עַד כֹּה²⁵⁰?

עם כל זה, אין דרך לנטות, בשב ואל תעשה. יען מיום שהוצאתי לאור ספר תולדות שמשון על מסכת אבות, אנכי פציתי פי, והריני נדור. ובא להעלות על מזבח הדפוס קרבן מנחה על מקרא משנה ואגדה. ומי דרכו להתנדב מנחה, עני בדעת. ואשר נדרתי, אשלמה, כי האי תניא דמסייעא לי, נאמר במנחה ריח ניחוח. ובצפייתי צפיתי—כי דלתות העזרה לא ננעלו—מאשר בא להסתפח בנחלת ה', לנטוע שמים ליסוד ארץ חדשה, אשר לא תהו בראה, וכל אדם לעמל יולד.

מבואר	פרוש
עַם כָּל זֶה²⁵¹, אֵין דָּרָךְ לְנִטוֹת²⁵², בְּשֵׁב וְאֵל תַּעֲשֶׂה יוֹשֵׁב וְלֹא עוֹשֶׂה כְּלוֹם²⁵³.	למרות שהמחבר הטיל ספק ביכולותיו, הוא מאמין שפעולה מסוימת טובה יותר מכלום.
יַעַן מִיּוֹם שֶׁהוֹצֵאתִי לְאוֹר מֵאֵז הַיּוֹם שֶׁפִּרַּסְמֵתִי²⁵⁴ סֵפֶר תּוֹלְדוֹת שֶׁמִּשְׁשׁוֹן עַל מִסְכַּת אֲבוֹת, אֲנֹכִי פְּצִיתִי פִי נִדְרַתִּי נִדוֹר²⁵⁵, וְנִהְרִינִי נִדוֹר וְאֵני מַחֻיב	המחבר תכנן זה מכבר לכתוב את ספר זה, ובו סקר את פרשות השבוע לאור התלמוד והמדרש. הוא מתייחס בצניעות לעבודותיו כקרבן מנחה, מכיוון שקרבן מנחה (קמח, שמן, לבונה) הייתה פחות יקרה מקרבן עולה (בשר).

²⁴⁶ מ' פרה (יב, א): 'האזוב הקצר, מספקו בחוט ובכוש, וטובל ומעלה, ואוחז באזוב ומזה. רבי יהודה ורבי שמעון אומרים, קשם ששהיזה באזוב, כך טבילה באזוב.'
²⁴⁷ המילים 'שמו מוכיח עליו' מופיעות בכמה מקומות: תנא דבי אליהו זוטא, נספחים לסדר אליהו זוטא, מבוא (לח); הטור הארוך על דברים (י, 1); כסף משנה, הלכות כלי המקדש (א, ז); פרדס רימונים (ד, א), (ה, א); ספר עץ חיים (א, א); כלי יקר על שמות (לא, ב).
²⁴⁸ המונח 'תולעת שני' מופיע בשמות, בויקרא, ובמדבר, ראשון בשמות (כו, א), עם המשמעות 'חוט ארגמן'. עם זאת, תרגום מילולי יותר של תולעת הוא 'חלזון', ועיין תהילים (כב, ז): 'ואנכי תולעת ולא איש קרפת אדם ובזוי עם'. המחבר כתב 'שני' עם גרש מתוך כוונה לשנות את הקריאה (ומשמעותה) מן 'שני' (אדום) אל 'שני' (משונה). המילה שני נמצאת בתרגום תהילים (לד, א): 'לְנֹד כֵּד שְׁנֵי יַת מְעִיָּה קָנָם אֲבִימֶלֶךְ וּפְטָרִיהָ וְנָאֵל'. [גם איות 'שאני', כמו בגמ' ברכות (כ, א) ובגמ' חולין (ק, א), שהמחבר השתמש בהערות שוליים 253 ו-303].
²⁴⁹ בתפלה מן העט ר' אברהם שבתי סג"ל: "אין לי פה לדבר, ומילין לחבר". נדפס במספר סדורים, כמו תפלה כפי מנהג האשכנזים (זולצבאך 1701). ישעיהו (נב, ה): "נעמה מיילי" [מה"י] [לי"י] פה נאם"ה". גמ' ברכות (לא, ב): "חוטם לקריח, פה לדבר".
²⁵⁰ עיין שמואל ב (ז, יח): 'וַיִּבְאֵהוּ הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיִּשֶׁב לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר מִי אֲנֹכִי אֲדֹנָי ה' וּמִי בֵּיתִי פִי הַבִּיאַתִּנִי עַד־הַלֹּם'. דוד המלך הבין שהשיג גדלות, אך מייחס זאת כראוי לאלוקים ושואל בצניעות אם הוא ראוי. המחבר שינה מן 'כי הביאתני עד-הלם' אל 'שבאתי עד הלום'—בדרך זו, הוא הדיר את אלוקים מהישגיו. הוא לא עושה זאת מתוך התנשאות, אלא הוא אומר שבמקרה שלו, אין לו שום גדולתו שלגביו הוא אפילו צריך לזכות את אלוקים.
²⁵¹ חובות הלבבות, שער שני-שער הבחינה, (הקדמה, יב), (ה, טד), שער עשירי-שער אהבת ה' (ג, כב); ספר הכוזרי (א, צה), (ג, מד), (ג, מח), (ה, כ); איגרות הרמב"ם, מאמר קידוש השם (ג); זוהר א (קד, ב); זוהר ג (קצג, א); שולחן ערוך, אורח חיים (קעה, ו).
²⁵² במדבר (כב, כו): 'וַיִּוְסַף מִלְּאֲדָהָהּ עֲבוֹר וַיַּעֲמֵד בְּמִקוֹם צָר אֲשֶׁר אֵין־דָּרָךְ לְנִטוֹת גְּמִין וּשְׂמֵאוֹל'.
²⁵³ גמ' ברכות (כ, א): 'וְלִיגְמַר מִינָהּ שֵׁב וְאֵל תַּעֲשֶׂה שְׂאֵנִי'.
²⁵⁴ תנא דבי אליהו זוטא, נספחים לסדר אליהו זוטא, מבוא (א); חות יאיר (פא, יח).
²⁵⁵ שופטים (יא, לה): 'יָהִי כִּרְאוּתוֹ אוֹתָהּ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיֹּאמֶר אֵקָה בְּתֵי הַכְּרַע הַכְּרַעְתִּנִי וְאֵת הַיָּת בְּעַכְרִי וְאֲנֹכִי פְּצִיתִי־פִי אֲלֵיהָ וְלֹא אוּכַל לְשׁוּב'.

	<p>לנדר²⁵⁶. וְבֵא לְהַעֲלוֹת עַל מִזְבַּח הַדְּפוּס²⁵⁷ קָרְבַּן מִנְחָה²⁵⁸ עַל מִקְרָא מִשְׁנֵה וְאַגְדָּה²⁵⁹.</p>
<p>עם זאת, קרבן מנחה המוצגת על ידי אדם עני נחשבת על ידי אלוקים כשווה לקרבן עולה שהגיש אדם עשיר.</p>	<p>וּמִי דָרְפוּ לְהַתְנַדֵּב מִנְחָה וּלְמִי יֵשׁ הַמִּנְחָה לְתֵרוֹם [קרבן] מנחה, עָנִי בְּדַעַת²⁶⁰. וְאֲשֶׁר נִדְרָתִי, אֲשַׁלְּמָה²⁶¹, כִּי הָאִי תִנְיָא דְמַסִּיעָא לִי בְּגַלְל הַהוּרָאָה הזו של הַבְּרִייתָא שתומכת ב²⁶², נְאָמַר בְּמִנְחָה רִית גִּיחוּת מדברים על [קרבן] מנחה של ריה נעים²⁶³.</p>
<p>המחבר מקווה שזרע שמשון יקבל קבלת פנים טובה, ממש כשמגישים קרבן מנחה לבית המקדש ומקובלים שם. הוא מקיים מצווה של לימוד תורה, ומקווה כי הפצת התורה תיצור אווירה טובה יותר לעמים ואומות הארץ.</p>	<p>וּבְצַפִּיתִי צְפִיתִי²⁶⁴— כִּי דְלָתוֹת הָעֵזְרָה לֹא נִנְעָלוּ²⁶⁵— מֵאֲשֶׁר בָּא לְהַסְמֵפֶת שהוא הגיע לשתף בְּנִחְלָת הִי²⁶⁶, לְנִטוּעַ שְׁמַיִם לִיסוּד להקים בסיס אל אָרְץ חֲדָשָׁה²⁶⁷, אֲשֶׁר לֹא תִהְיֶה בְּרָאָה שהוא לא ברא אותה להיות ריק²⁶⁸, וְכָל אָדָם לְעַמְל יוֹלֵד²⁶⁹.</p>

²⁵⁶ ירושלמי נדרים (ב, א): 'הריני נדור מככר זה והוא ממני היא הימך היא ממך'.
²⁵⁷ שמואל בן יוסף, סדר תפלות מכל השנה עם פי' כמנהג פולין רייסין ליטא (אמשטרדם 1681) [המילים מופיעות ב-'אלה דברי המסדר'].
נפתלי הירץ עמדין, במהדורת ספר התשבץ (אמשטרדם 1738) [המילים מופיעות ב-'ואלה בדברי המדפיס']. עיין דברי הימים ב (כט, כא): 'ויאמר לבני אהרן הסֹפְרִים לְהַעֲלוֹת עַל־מִזְבַּח ה'!
²⁵⁸ ויקרא (ב, א): 'ונִפְשׁ פִּי־תִקְרִיב קָרְבַּן מִנְחָה לַה' סֶלֶת יִהְיֶה קָרְבָּנוּ וְיִצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְנָתַן עָלֶיהָ לִבְנֵהוּ'.
²⁵⁹ ירושלמי פאה (יג, א): 'אמר עליהם ועליהם כל ככל דברים הדברים **מִקְרָא מִשְׁנֵה** תלמוד **וְאַגְדָּה** אפי' מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני'. גם ילקוט שמעוני על התורה (תה, א): 'כשבא הקב"ה ליתן את התורה אמר למשה **עַל סֵדֶר הַמִּקְרָא וְהַמִּשְׁנָה וְהַאֲגָדָה** והתלמוד שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה אפילו מה שישאל תלמיד ותיק לרבו'.
²⁶⁰ רש"י על ויקרא (ב, א): 'מי דרכו להתנדב מנחה? עני'. גם מנחות (קד, ב): 'מי דרכו להביא מנחה? עני'. גם כתובות (סח, א): 'אלא לאו עני בדעת'.
²⁶¹ יונה (ב, ט): 'ונָאֲנִי בְּקוֹל תוֹדָה אֲזַבְּחָהּ לָךְ אֲשֶׁר נִדְרָתִי אֲשַׁלְּמָה . . .'.
²⁶² רבינו חננאל על מסכת שבועות (לו, א): 'וכל הנשבע **כִּי הָאִי** גוונא היכא דאיכא שהדי פטור הוא: א"ל רב חנניה לרבה **תַּנְיָא דְמַסִּיעָא** לך ונשבע על שקר פרט ללוה בשטר וללוה בעדים'.
²⁶³ גמ' כריתות (ט, א): 'תניא אידך' [נ] עֲשֵׂה אִשָּׁה רִית־נִיחָח לה' " [במדבר טו, יד] שומע אני כל שעולה לאשים אפילו מנחה'.
²⁶⁴ איכה (ד, יז): 'עודינה [עודינן] תִּקְלִינָה עֵינֵינוּ אֶל־עֲזָרְתָנוּ הַכֹּל בְּצַפִּיתָנוּ צַפִּינוּ אֶל־גֹּי לֹא יוֹשֵׁעַ'. המילים המדויקות מופיעות ב-'ספר אילם' (יוסף שלמה בן אליהו דלמדיגו, אמשטרדם 1629), בהסכמה מאת יעקב (בן ישראל) לבית לוי: '**בְּצַפִּיתִי צְפִיתִי** אויטי קויתי בא יבא'.
²⁶⁵ מ' פסחים (ה, ה) [גמ' סחים (סד, א)]: 'נִכְנָסָה כַּת הָרְאשׁוֹנָה, נְתַמְלָאֵת הָעֲזָרָה, נִנְעָלוּ דְלָתוֹת הָעֲזָרָה'. המחבר הוסיף גרש, אולי להתריע שיש לתת למילה את ההגייה והמשמעות של הָעֲזָרָה (חצר בית המקדש). לחלופין, אולי הוא מתכוון עֲזָרָה, כלומר שאם מישוהו יעשה מאמץ ללמוד תורה, הקב"ה יעזור לו.
²⁶⁶ שמואל א (כו, יט): ' . . . פִּי־גְרָשׁוֹנִי הַיּוֹם מִהַסְמֵפֶת בְּנִחְלָת ה' . . .'.
²⁶⁷ ישעיהו (נא, טז): 'וְאֲשִׁים דְּבָרֵי בְּפִיךָ וּבְצֶלְ גִּדִּי פִּסְתִּיךָ לְנִטוּעַ שְׁמַיִם וְלִיסוּד אָרְץ וְלִאֲמַר לְצִיּוֹן עֲמִי־אָתָּה'. ישעיהו (סה, יז): 'פִּי־הַנְּגִי בּוֹרָא שְׁמַיִם חֲדָשִׁים וְאָרְץ חֲדָשָׁה וְלֹא תִזְכְּרָנָה הָרְאשׁוֹנוֹת וְלֹא תִעְלִינָה עַל־לֵב'.
²⁶⁸ ישעיהו (מה, יח): 'כִּי כֹה אָמַרְתִּי בּוֹרָא הַשְּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים יִצַּר הָאָרֶץ וְעָשָׂה הוּא כוֹנֵנָה לֹא־תִהְיֶה בְּרָאָה לְשִׁבְתָּ וְצָרָה אָנִי ה' וְאֵין עוֹד'.
²⁶⁹ איוב (ה, ז): 'פִּי־אָדָם לְעַמְל יוֹלֵד וּבְגִי־רִשְׁוֹף יִגְבִּיהוּ עוֹף'.

ואף כי לא ראי זה כראי זה—דא תהי למיקם ולמהוי. עדות ה' נאמנה, מחכימת פתי, וההולכים בחשך, תנומת תמונתם. ואפילו אחד יושב ועוסק בתורה, יש ה' בקרבו, נהורא עמיה שרי, עם קדושים נאמן, אהוב למעלה ונחמד למטה. הן היקש למחצה אזיל תגא ויטיב אדוכתיה בי גזא דרחמנא. כל שאתה יכול לרבות ספקות כולא מטא, מידי דאתיא מדרשא חביבה היא, ומתוקה מחלב חטה. מוכרי סדקית ומוכרי מרגליות, אגרא דפרקא ריהטא. מרחוק ה' נראה, רואים אור נגה עליהם. דרחמנא לבא בעי, ונשמת כל חי תשיג כסומא בארובה לעשות כוונים למלאכת שמים, לרצון לפני ה', וכנה אשר נטעה.

מבואר	פרוש
וְאִם כִּי לֹא רָאִי זֶה כְּרָאִי זֶה הִיבִיט שֶׁל זֶה אֵינוֹ דוֹמֵה לְהִיבִיט שֶׁל זֶה ²⁷⁰ — דָּא תְּהִי לְמִיקָם וְלִמְהוּי זֶה יִהְיֶה לְעִמּוּד וְלִהְתַּקִּיִּים ²⁷² .	אף על פי שקדושתו אינה עולה לרמת קורבן המקדש, ספר שהתקבל היטב יכול להגיע לקביעות מסוימת, וזרע שמשון ניתנת לנו כנחלה.
עֲדוֹת ה' נְאֻמָּנָה, מְחַפִּימַת פְּתֵי יְצִירַת אָדָם חֶכֶם בְּמָקוֹם אֶחָד שְׁהוּא פְּשׁוּט²⁷³, וְהַהוֹלְכִים בַּחֲשָׁךְ בְּמָקוֹם אֶחָד הַהוֹלֵךְ בַּחוּשׁ²⁷⁴, תְּנוּמַת תְּמוֹנָתָם בְּמָקוֹם אֶחָד שְׁמַעְנִיק רוּשָׁם שֶׁל נִרְדַּמְתָּ²⁷⁵.	לימוד התורה יביא אדם לחכמה, גם אם האיש פשוט או בורה.
וְאִפִּילוּ אֶחָד יוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה²⁷⁶, יֵשׁ ה' בְּקִרְבּוֹ²⁷⁷, נְהוּרָא עִמִּיהָ שְׁרִי הָאוֹר שׁוֹכֵן אִיתּוֹ²⁷⁸, עִם קְדוּשִׁים נְאֻמָּן הוּא נֶאֱמָן לְאֱלוֹקִים²⁷⁹, אֶהוּב לְמַעְלָה וְנַחְמָד לְמַטָּה הָאִישׁ אֲהוּב לְמַעְלָה (בְּשִׁמְיָם), וּמְכּוּבַד לְמַטָּה (עַל יְדֵי חֲבָרִיו)²⁸⁰.	מי שכבר חכם, שנלמד בתורה, צריך להמשיך ללמוד, והוא יתברך עוד יותר על ידי הקב"ה כשהוא ממשיך לקיים את מצוות לימוד התורה.
הֵן הֵיִקֵּשׁ לְמַחְצָה יֵשׁ הֵיִקֵּשׁ חֲלָקִי מִן קִרְבָּה²⁸¹ אֲזִיל תְּגָא וְיִתִּיב אֲדוּכְתִּיָּה הַכְּתָר הוֹלֵךְ, וּמִתִּישֵׁב	כשם שאלוקים קדוש לחלוטין, כך מי שלומד תורה ישיג חלק של קדושה. מאמצי הלומד תורה יאדירו את אלוקים, ויכתירו אותו מטאפורית.

²⁷⁰ דברים (לא, כז): 'כי אנכי ידעתי את-מקריך ואת-עַרְפְּךָ הַקָּשָׁה הֵן בְּעוֹדְנֵי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מְמָרִים הֵיִתָּם עִם-ה' וְאִם כִּי-אֲחָרֵי מוֹתִי'.
²⁷¹ עיין הערת שוליים 82.
²⁷² גמ' בבא מציעא (יט, א): 'דייתיקי מתנה וכו': ת"ר איזו היא דייתיקי? **דא תהא למיקם ולהיות**. שאם מת נכסיו לפלוני מתנה כל שכתוב בו מהיום ולאחר מיתה! גם גמ' בבא בתרא (קלה, ב).
²⁷³ תהילים (יט, ח): 'תורת ה' תמימה משיבת נפש **עדות ה' נאמנה מחפיימת פתי**'.
²⁷⁴ ישעיהו (ט, א): 'העם **ההלכים בחשך** ראו אור גדול ישיבו בארץ צלמנת אור נגה עליהם'.
²⁷⁵ ר' שמואל ארקוולטי, ערוגת הבשם (ויניציאה 1603), הקדמה: 'מסילות שפת רהב, אסקל באמרת. ותקץ לשון זהב, **תנומת תמונת** תהי נא לעת זקנה, תשורת ערוגתי. למנה בכל פנה, תמורת תרומתי'.
²⁷⁶ פרקי אבות (ג, ב): 'אין לי אלא שנים, מנין **שאפלו אחד שיושב ועוסק בתורה**, שהקדוש ברוך הוא קובע לו שָׁכַר, שְׁנָאָמַר "ישב בְּדָד וְיִדָּם כִּי נִטַּל עָלָיו" [איכה (ג, ח)].' גם עיין גמ' ברכות (ו, א).
²⁷⁷ שמות (יז, ז): 'ויקרא שם המקום מסה ומריבה על-ריב בני ישראל ועל נפתם את-ה' לאמר **הינש ה' בקרבנו** אם-אין'.
²⁷⁸ דניאל (ב, כב): 'הוא גלא עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהירא **[ונהירא] עמה שרא**'.
²⁷⁹ הושע (יב, א): 'סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עד רד עם-אל **ועם-קדושים נאמן**'.
²⁸⁰ גמ' ברכות (יז, א): 'מרגלא בפומיה דאפני לעולם יהא אדם ערום ביראה "מענה-רד ישיב חמה" [משלי (טו, א)] ומרבה שלום עם אָחִיו ועם קרוביו ועם פל אדם ונאפילו עם גוי בשוק כדי שיהא **אהוב למעלה ונחמד למטה** ויהא מקובל על הבְּרִיּוֹת'. גמ' קידושין (עא, א): 'אמר רב יהודה אמר רב שם בן ארבעים ושנים אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועניו ועומד בחצי ימיו ואינו כועס ואינו משתכר ואינו מעמיד על מדותיו וכל היודעו והזהיר בו והמשמרו בטהרה **אהוב למעלה ונחמד למטה** . . .'.
²⁸¹ עיין גמ' כריתות (כב, ב), הקובעים את ההפך: 'ור"ע סבר **אין היקש למחצה**. מכלל דרבנן סברי יש היקש למחצה? והא קיימא לן דאין היקש למחצה. דכולי עלמא אין היקש למחצה'. וגם גמ' נדרים (ז, א).

	במקומו ²⁸² בִּי גִזָּא דְרַחֲמָנָא בבית האוצר השייך לאב הרחמן ²⁸³ .
גם אם במאמציך תעלה שאלות רבות עליהן אינך יכול לענות, עדיין ניתן לשבח שאתה עושה את המאמץ.	פֶּל שְׂאֵתָה יְכוּל לְמֵרוֹת שְׂאֵתָה עלול לרבות ספקות ²⁸⁴ כּוּלָּא מְטָא כל זה קרה ²⁸⁵ , מִיַּדֵּי דְאַתְיָא מְדַרְשָׁא תְּבִיבָה היא ממשוהו שנגזרת מהפרשנות ההומילטית—הוא היקר ²⁸⁶ , וּמְתוּקָה מְחֻלָּב חֲטָה ²⁸⁷ .
אפילו מי שאינו תלמיד חכם ואינו מבין את החומר, עדיין ירוויח מכך שעשה מאמץ ללמוד.	מוֹכְרֵי סְדִיקִית ²⁸⁸ וּמוֹכְרֵי מְרַגְלִיּוֹת ²⁸⁹ , אַגְרָא דְפְרָקָא רִיקְהָטָא פרס שניתן לאדם שנכח בהרצאה ניתן כיוון שהוא רץ לשמוע אותו ²⁹⁰ .
כאשר אנשים ישאפו ללמוד תורה הם יראו שהם מתקדמים, שאלוקים עוזר להם ללמוד.	מְרַחֵק ה' נְרָאָה הוֹפִיעַ ²⁹¹ , רוֹאִים אוֹר נִגְהַ עֲלֵיהֶם אנשים רואים שהאור עלה עליהם ²⁹² .
אלוקים מודד את מסירות הלב. הוא מרצה אם אנשים עושים מאמץ רציני לחפש אותו ואת תורתו, גם אם הם לא יתקדמו בצורה היעילת ביותר. הוא יעזור להם להגיע לחוכמה.	דְרַחֲמָנָא לְבָא בְּעֵי אב הרחמן מחפש את הלב ²⁹³ , וְנִשְׁמַת כֹּל חַי ²⁹⁴ תְּשִׁיג כְּסוּמָא בְּאַרְוֵבָה כמו עיוור [שרק במקרה עושה את דרכו] דרך אור צוהר ²⁹⁵ לְעִשׂוֹת פְּנוּנִים לְמִלְאַכְתָּ שְׂמִים לכוון את עצמם לעבודת שמיים ²⁹⁶ , לְרִצּוֹן להתקבל לְפָנֵי ה' ²⁹⁷ , וְכִנְהַ והצמח הצעיר אֲשֶׁר נִטְעָה ²⁹⁸ .

²⁸² גמ' תגיה (יג, ב) [אלהגארה 1488 בערך]: 'ארא בחיות והנה אופן אחד אמר רבי אלעזר מלאך יש בארץ וראשו מגיע לבין החיות במתניתא תנא סנדלפון שמו וגבוה מחבריו מהלך חמש מאות שנה ועומד אחרי המרכבה וקושר קשרים לקונו ואינו והא כתיב ברוך כבוד יי ממקומו מכלל דמקומו ליכא דידע ליה אלא דקשר ליה לכתר ומשביעו בשם המפורש ואזל תגא ויתייב בדוכתיה'. [יש לנו גרסה אחרת בחגיגה (יג, ב), אבל הגהות הב"ד כולל 'ואזל תגא ויתייב בדוכתיה'].

²⁸³ גמ' ראש השנה (ו, א): 'וצריכא דאי אשמעינן אמר ולא אפריש משום דלא קיימיה לדיבוריה אבל אפריש ולא אקריב אימא כל היכא דאיתיה **בי גזא דרחמנא** איתיה צריכא'.

²⁸⁴ מ' טהרות (ו, ד): '**פֶּל שְׂאֵתָה יְכוּל לְמֵרוֹת סְפָקוֹת** וספק ספקות, פְּרָשׁוֹת הִתְחִיד, טָמֵא. פְּרָשׁוֹת הִרְבִּים, טְהוֹר'.

²⁸⁵ דניאל (ד, כה): '**כּוּלָּא מְטָא** על-נבוכדנצר מלְכָא'.

²⁸⁶ גמ' יבמות (ב, ב), (ג, א); גמ' בבא קמא (יז, ב); גמ' בבא בתרא (קח, ב). לכולם יש את המילים: 'אלא בתו כיון דאתיא מדרשא חביבא ליה'.

²⁸⁷ תהילים (פא, יז): 'וְנִאֲכִלְהוּ מְחֻלָּב חֲטָה וּמְצוֹר דְּבִשׁ אֲשִׁיפְעָךְ'. ודבש הוא כמובן מתוק.

²⁸⁸ גמ' סוטה (מ, א): 'למה הדבר דומה לשני בני אדם אחד מוכר אבנים טובות ואחד מוכר מיני סידקית'.

²⁸⁹ מ' בבא מציעא (ד, ט) [גמ' בבא מציעא (נח, ב)]: 'רבי יהודה אומר, אף המוכר ספר תורה, בהמה ומְרַגְלִית, אין להם אונָאָה'.

²⁹⁰ גמ' ברכות (ו, ב): 'אמר רבי זירא **אַגְרָא דְפְרָקָא רִיקְהָטָא**'.

²⁹¹ ירמיהו (לא, ג): '**מְרַחֵק ה' נְרָאָה** לי נֶאֱהַבְתָּ עוֹלָם אֶמְכַּתִּיךָ עַל-פְּנֵי מִשְׁכַּתִּיךָ חֶסֶד'.

²⁹² ישעיהו (ט, א): 'הֶעֱסָה הַלְלִים בְּחֻשָׁךְ **רְאוּ אוֹר** גְּדוֹל יִשְׁבִּי בְּאַרְץ צִלְמָנָת אוֹר נִגְהַ עֲלֵיהֶם'.

²⁹³ גמ' סנהדרין (קו, ב): 'ורב יהודה שליף מסאני ואתא מטרא ואנן צוהינן וליכא דמשגח בן אלא הקב"ה **ליבא בעי** דכתיב "נה' רָאָה לְלֶבָב" [שמואל א (טז, ז), ז]. המילים המדויקות, 'דרחמנא לבא בעי', מופיעות ברש"י באותו דף (עיין 'רבותא למבעא בעיי'); חובות הלבבות, הקדמת המחבר (לח); אבן עזרא על שמות (לא, יח), ועל קהלת (ה, א); אבן עזרא, יסוד מורא וסוד תורה (ז, ב); ספר הכוזרי (ה, כו); איגרות הרמב"ם, תשובת שאלות (ט), ומאמר תחיית המתים (ב); זוהר ג (רפא, ב).

²⁹⁴ תפילה מהתקופה האמוראים, או מוקדם יותר. עיין גמ' פסחים (קיא, א): 'מאי ברכת השיר רב יהודה אמר יהללך ה' אלהינו ורבי יוחנן אמר **נשמת כל חי**'.

²⁹⁵ בבא בתרא (יב, ב): 'אלא אמר רב אשי תדע דאמר גברא רבה מילתא ומתאמרא הלכה למשה מסיני כוותיה ודלמא **כסומא בארובה**'.

עיין גם נדה (כ, ב).

²⁹⁶ ירמיהו (ז, יח): 'הַבְּנִים מְלַקְטִים עֵצִים וְהָעֹבְדִים מְבַעְרִים אֶת-הָאֵשׁ וְהַנְּשִׁים לְשׁוֹת בְּצֶק לְעִשׂוֹת פְּנוּנִים לְמַלְכַת הַשָּׁמַיִם וְהַסֹּף נֹסְכִים לְאַלֹהִים אֲחֵרִים לְמַעַן הִכְעִסְנִי'. פירושו של הפסוק הוא 'עובדי עבודה זרה שמכנינים עוגות למלכת השמים (כלומר אישתר)'. המחבר משתמש בו כדי להתייחס ליהודים שמכוונים עצמם לעבודת שמיים.

²⁹⁷ שמות (כח, לח): 'וְהָיָה עַל-מִצַּח אֶהְרֹן וְנִשָּׂא אֶהְרֹן אֶת-עֵצוֹן הַקְּדוֹשִׁים אֲשֶׁר יִקְדִּישׁוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַלְמִתְנַת קְדוֹשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל-מִצְחוֹ תַמִּיד לְרִצּוֹן לְהֶם לְפָנֵי ה'!'.

²⁹⁸ תהילים (פ, טז): '**וְכִנְהַ אֲשֶׁר-נִטְעָה** יְמִינְךָ וְעַל-יָבֵן אֲמַצְתָּה לְךָ'.

ותהי זאת נחמתי שכשם שאי אפשר לבר בלא תבן, כך אי אפשר לתבן בלא בר, ולזמנין באפרקסותא דעניא משתכח מרגניתא. ומנה הראויה להתכבד בפני הגדולים לא בטלה. והיא הנותנת והמכרעת לכף זכות כל מלאכת הקדש. ואם לא יהיו לרצון אמרי פי, לאבירי הרועים אשר קטנם עבה ממתני, האי דישנא להאי פרדשנא, יהיו למאורות לעוללים לא ראו אור, כמוני היום.

מבואר	פרוש
ותהי זאת נחמתי ²⁹⁹ שפשמ שאי אפשר לבר בלא תבן לתבואה לגדול ללא מוץ ³⁰⁰ , פך אי אפשר לתבן בלא בר שיהיה מוץ בלי תבואה ³⁰¹ ,	רבי נחמני מתייחס בצניעות למאמצים שלו כפירות, אך מציין כי אפילו במוץ יש כמה תבואה מעורבים בזה. לכן הוא מתנחם כי בספרו יהיו בהכרח כמה מילים מוערכות.
ולזמנין באפרקסותא דעניא משתכח מרגניתא ולפעמים משפך טחנה ימצא אבני חן ³⁰² .	תבואה שנקטפה עשויה לכלול בטעות חלוקי נחל, אשר לעיתים רחוקות יכול לכלול אבן חן יקרת ערך. כלומר, רבי נחמני מציע בצניעות כי זרע שמשון עשוי לכלול פנינה, אבל רק לעיתים רחוקות.
ומנה הראויה להתכבד בפני הגדולים לא בטלה ³⁰³ . והיא הנותנת עובדה זו [מספקת תמיכה] ³⁰⁴ והמכרעת לכף זכות ³⁰⁵ כל מלאכת הקדש ³⁰⁶ .	גם אם הספר הוא רק הצעה צנועה, כל עוד הוא מכבד את הגדולים (על ידי כיבוד התורה), יהיה לו ערך.
ואם לא יהיו לרצון אמרי פי אבל אם דברי פי אינם מקובלים עליך ³⁰⁷ , לאבירי הרועים לרועים הראשי ³⁰⁸ אשר קטנם עבה ממתני שאצבעותיו הקטנות עבות יותר ממותני ³⁰⁹ , האי דישנא להאי פרדשנא מתנה זו למתנה זו ³¹⁰ , יהיו למאורות אורות ³¹¹ לעוללים לא ראו אור לתינוקות שמעולם לא ראו את האור ³¹² , כמוני היום ³¹³ .	המחבר מציע שזרע שמשון אולי לא יתקבל על ידי הגדולים, אבל זה לפחות יכול להיות מאיר עיניים עבור מלומדים פחותים, שביניהם הוא כולל את עצמו.

²⁹⁹ איוב (כא, ב): 'שמעו שמוע מלתי ותהייזאת תנחומתיכם'.
³⁰⁰ גמ' ברכות (נה, א): "הנביא אפשר-אתו תלום יספר תלום נאפשר דברי אתו דבר דברי אמת מהלתבן את-הבר נאס-ה' " [ירמיהו (כג, כח)]. וכי מה ענין בר ותבן אצל תלום? אלא אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוסי, פשמ שאי אפשר לבר בלא תבן פך אי אפשר לתלום בלא דברים בטלים. כלומר, אפילו לתלום יש חלקים שהם נבואיים, יש גם חלקים שאינם הגיוניים. גם עיין גמ' נדרים (ח, א).
³⁰¹ זה כנראה שינוי של המילים הקודמות. עם זאת, קיים מקור נפרד אפשרי: המבוא להדפסה מחדש של אמסטרדם משנת 1746 על ידי שמואל בן ר' ברוך מאנסאנו מן "חיבור יפה מהישועה להחכם" מאת גיסים בן יעקב. כתוב שם: "כשם שאי אפשר לתבן בלא בר כך הדפוס בלא טעיות." אבל נראה שזו טעות אירונית, שהייתה צריכה לשמור על "לבר בלא תבן". לעומת זאת, השינויים של המחבר הגיוניים בהקשר שלו.
³⁰² זוהר ג (קנז, א): 'אמר ההוא בר נש, אימא מלך, דלזמנין באפרקסותא דעניא משתכח מרגניתא'.
³⁰³ גמ' חולין (ק, א): 'וכן חתיכה של נבלה [וכו'] ותבטיל ברובא. הניחא למאן דאמר כל שדרכו לימנות שנינו מאי איכא למימר? שאני חתיכה הואיל וראויה להתכבד בה לפני האורחים'.
³⁰⁴ גמ' עירובין (י, א); גמ' יבמו (סח, ב); גמ' סוטה (ז, א); גמ' בכורות (נט, ב).
³⁰⁵ פרקי אבות (א, ו); ירושלמי קידושין (כב, ב); גמ' קידושין (מ, ב).
³⁰⁶ שמות (לו, ד): 'ונבאו פליהתקמים העשים את פלימלאכת הקדש איש-איש ממלאכתו אשר-המה עשים'.
³⁰⁷ תהילים (ט, טו): 'יהיו לרצון אמרייפי וקגיון לפי לפניך ה' צורי וגאלי'.
³⁰⁸ שמואל א (ח, א): 'ונשם איש מעבדי שאול ביום ההוא נעצר לפני ה' ושמעו דאג האדמי אביר הרעים אשר לשאול'.
³⁰⁹ מלכים א (יב, י): 'ונדברו אליו הקלדים אשר גדלו אתו לאמר פה-תאמר לעם הזה אשר דברו אליך לאמר אביר הקביד את-עלנו ואתה הקל מעלינו פה תדבר אליהם קטני עבה ממתני אבי'. גם עיין דברי הימים ב (י, י).
³¹⁰ ילקוט שמעוני על נ"ך (רלה, א); יד רמה על סנהדרין (צד, ב); ריטב"א על עבודה זרה (עא, א).
³¹¹ בראשית (א, טו): 'ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים להקביל בין היום ובין הלילה ויהי לאתת ולמועדים ולקמים וקנים'.
³¹² איוב (ג, טז): 'או כנפל טמון לא אהיה בעללים לא-ראו אור'.
³¹³ ישעיהו (לח, יט): 'סי סי הוא יודך כמוני היום אב לקנים יודיע אל-אמתך'.

ויהיו עוד לשמחת לב, אוהבי ורעי ותלמידי. כאשר אני מחלה פניהם בעשר לשונות של תפלה לברור המנה היפה, אשר ייטב בעיניהם בחידושים הללו. ובפרט אחרי מותי, כי לימודם יהיה לי להשיב נפש, ולעידון רוח, ולזכות נשמת. וצדקה תהיה להם, וצדקתם תעמוד לעד, לאכול בעולם הזה ולשבוע בעולם הבא. ובעל הגמול ישלם בזכות זה שכר טוב לגומלי חסד של אמת במוטב תלתא, בני חיי ומזוני טבי, דבזכותא תלו.

מבואר	פרוש
ויהיו עוד ³¹⁴ לשמחת לב ³¹⁵ , אוהבי ורעי ותלמידי ³¹⁶ . פאשר אני מחלה פניהם מפצירה בהם ³¹⁷ בעשר לשונות של תפלה ³¹⁸ לברור המנה היפה ³¹⁹ , אשר ייטב בעיניהם ³²⁰ בחידושים הללו.	רבי נחמני מבקש מאנשים ללמוד ספר זה לאחר מותו. הוא מרגיש קשר עם מי שכן לומד את הספר הזה, והוא מקווה שהם יהנו מחידושו.
ובפרט אחרי מותי ³²¹ , פי לימודם יהיה לי להשיב נפש מכיוון שהתורות [של החידושים האלה] יפעלו כדי לשמור עלי [זכרוני] בחיים ³²² , ולעידון רוח ³²³ , ולזכות נשמתי ³²⁴ .	הוא מקווה שהחידושים ישמשו מורשת טובה עבורו.
וצדקה תהיה להם זו תהיה צדקות עבורם ³²⁵ , וצדקתם תעמוד לעד ³²⁶ , לאכול בעולם הזה ולשבוע בעולם הבא ³²⁷ .	הוא גם מציע ברכה שמי שלומד ספרו ישיג צדק, וכי הקב"ה יתגמל אותם בעולם הזה, כמו גם בעולם הבא.
ובעל הגמול ישלם בזכות זה בזכות זו הקב"ה ישלם ³²⁸ שכר טוב לגומלי חסד של אמת ³²⁹ במוטב תלתא בפגישה של שלושה ³³⁰ , בני חיי	כשהוא רואה את הלמידה שלנו על זרע שמשון כביכול כלפיו חסד אמיתי, הוא מבקש מהאלוקים לתגמל אותנו בשלושה דברים: ילדים, חיים ארוכים והכנסה טובה.

³¹⁴ יחזקאל (יג, כא): 'וקרעתי את-מספחתים והצלתי את-עמי מיד-ידי מלך בבל ואל-יהיו עוד בידך למצודה וידעתן פי-אני ה'.'
³¹⁵ ירמיהו (טו, טז): 'נמצאו דבריך ואל-תכלם ויהי דבריך [דברך] לי לששון ולשמחת לבבי...'
³¹⁶ תהילים (לח, יב): 'אוהבי ורעי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו.'
³¹⁷ תהילים (קט, נח): 'חילתי פניך בכל-לב חנני פאמרתך.'
³¹⁸ דברים רבה (ב, א): 'אמר רבי יוחנן עשרה לשונות נקראת תפלה, ואלו הן: שועה, צעקה, נאקה, רנה, פגיעה, בצור, קריאה, נפול ופולול ותחנונים.' גם ליקוט שמעוני על נ"ך (קנו, ז).
³¹⁹ גמ' ביצה (טו, ב): 'מאי טעמא אמר רבא כדי שיברור מנה יפה לשבת ומנה יפה ליום טוב.'
³²⁰ שמואל ב (יח, ד): 'ויאמר אליהם המלך אעשה ונעמד המלך אליך השער וכל-העם נצאו למאות ולאלפים.'
³²¹ דברים (לא, כז): 'פי אנכי ידעתי את-מרתך ואת-ערפך תקשה הן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם-יהנה ואף פי-אחרי מותי.' גם דברים (לא, כט): 'פי ידעתי אחרי מותי פי-השחת תשחתון וסרתם מן-הדרך אשר צויתי אתכם...'
³²² איכה (א, יא): 'כל-עמיה נאנחים מבקשים להם נתנו מחמודיהם [מתמדיהם] באכל להשיב נפש ראה יהנה ובהיטש פי הייתי זוללה. גם רות (ד, טו): 'ויהי לה למשיב נפש ולכלכל את-שיבתך.' גם תהילים (יט, ח): 'תורת ה' תמימה משיבת נפש...'
³²³ אולי ירושלמי ברכות (מה, א): 'בסוף רבי יונה בשם ר"ש חסידא אשר ברא מיני מעדנים לעדן בהן נפש כל חי.'
³²⁴ חוות יאיר (ריד, ב): 'שילמד כל המשך השנה שעה אחת עם ב"ב בחבורה בכל יום לזכות נשמת אמו הנפטרת.'
³²⁵ דברים (ו, כה): 'וצדקה תהיה לנו פי-נשמר לעשות את-כל-המצוה הזאת לפני ה' אלהינו פאשר צננו.'
³²⁶ תהילים (קיא, ג): 'הודו-הודו פגעלו וצדקתו עמדת לעד.' גם תהילים (קיב, ט): 'פור נתן לאביונים צדקתו עמדת לעד קרנו תרום ככבוד.'
³²⁷ עקדת יצחק (סה, א): 'כי די במה ששיג מגיע כפיו לאכול בעולם הזה ולהטיב לעצמו בעולם הבא.' דרך חיים (ה, יט): 'שיש בהם ראויים לאכול בעולם הזה ונוחלין לעוה"ב.'
³²⁸ גמ' כתובות (ה, ב): 'אחינו בעל הגמול ישלם לכם גמולכם.'
³²⁹ קהלת (ד, ט): 'טובים השנים מן-הקצת אשר נשלהם שכר טוב בעמלם.' פרקי דרבי אליעזר (יז, טז): 'ברוך אתה ה' נותן שכר טוב לגומלי חסדים.' גם רות רבה (ב, יד): 'אמר רבי זעירא, מגלה זו אין פה לא טמאה, ולא טהרה, ולא אסור, ולא קטר, ולמה נכתבה למקדף כמה שכר טוב לגומלי חסדים.' בראשית רבה (צו, ה): 'אמר לו אם תעשה לי חסד לאסר מיתתי הוא חסד של אמת.'
³³⁰ גמ' כתובות (כב, א): 'גמ' בבא בתרא (קסה, ב), (קסה, ב): 'גמ' סנהדרין (ל, א).'

וּמְזוּנֵי טָבִי, דְּבִזְכוּתָא תָּלוּ דְּבָרִים שְׁתְּלוּיִים בִּזְכוּת: ילדים, חיים [ארוכים] ופרנסה טובה³³¹.

* * *

ואני בעניי ובמרירותי לבבי הולך ובוכה, על כי אין לי בנים וזרע יעבדני אחרי מותי. ומוכרח אני לצאת בעקבות אנשי שמות להשאיר אחרי ברכה, ולהיות שמי לזכרון בדבר שדרכו להמנות. אורח חיים למעלה למשכיל, למען סור משאול מטה. וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שלא לכבודי עשיתי, ולא לכבוד בית אבא, אלא כונתי רצויה לסלק קוצים ודרדרים מן כרם ה' צבאות, לקרב רחוקים, להאיר חשוכים להישיר המסילה העולה בית אל בדרך ישר, לא יכשלו בה בדבר הקשה. כי יראתי כי אמרתי, פן אגזול ואמנע טוב מבעליו, במה שכוונתי אל האמת, ויראה וירצה.

מבואר	פרוש
וְאֲנִי בְּעֵנָי בְּעוֹנֵי ³³² וּבְמִרְרוֹתַי לְבָבִי ³³³ הוֹלֵךְ וּבוֹכָה ³³⁴ , עַל כִּי אֵין לִי בָּנִים וְזֶרַע יַעֲבֹדְנִי לְשֵׁרֵת אוֹתִי ³³⁶ אַחֲרַי מוֹתִי ³³⁷ . וּמוֹכְרָח אָנֹכִי לְצֵאת ³³⁸ בְּעַקְבוֹת אַנְשֵׁי שְׁמוֹת גְּבָרִים מְפּוֹרְסָמִים ³³⁹ לְהִשְׁאִיר אַחֲרַי בְּרָכָה ³⁴⁰ , וְלִהְיוֹת שְׁמִי לְזִכְרוֹן ³⁴¹ בְּדָבָר שֶׁדָּרְכּוֹ לְהִמְנוֹת בְּמִשְׁהוֹ שְׁמוֹעֵרֶךְ ³⁴² .	רבי נחמני מסביר שכאשר לא ישאיר שום צאצא, ספריו יהיו מורשתו.
אוֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה לְמִשְׁפִּיל, לְמַעַן סוֹר מִשְׁאוּל מִטָּה עֵבוֹר חֶכֶם, מִסְּלוֹל הַחַיִּים מוֹבִיל כִּלְפֵי מַעְלָה, כְּדִי לְהִימְנַע מִהַגִּיהֵנוֹם לְמִטָּה ³⁴³ .	צריך תמיד לשאוף לשיפור עצמי ולצמיחה בלימוד התורה.
וְגִלּוּי וְיָדוּעַ לְפָנָי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם זֶה מִתְּגַלֶּה וְיָדוּעַ לְפָנָי ה', שְׁבֵרָא אֵת הָעוֹלָם בְּאַמְצוּעוֹת דִּיבּוּר ³⁴⁴ , שְׁלֹא לְכַבּוֹדִי עֲשִׂיתִי, וְלֹא לְכַבּוֹד בֵּית	המחבר אינו מחפש תהילה. הוא לא משאיר צאצאים ליהנות מכבוד כזה. אלא, המחבר פועל להגברת הידע

³³¹ עיין גמ' מועד קטן (כח, א), שנותן את הדעה המנוגדת: 'אמר רבא חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא'. רבי נחמני מבקש מאלוקים לתגמל את הקורא בדברים האלה. מלבד שינוי משלילי לחיובי, הוא גם שינה את הסדר, מציב ילדים לפני החיים. הוא גם שינה את 'מזוני' ל-'מזוני טבי', כמו בתפילת 'רחמנא אידקאר' בסליחות במסורת הספרדים והאיטלקים: 'רחמנא סתמינן בספרא דפרנסתא טבתא ומזוני טבי'.

³³² דברי הימים א (כב, יד): 'והנה בעניי הצינתי לביתי' וְהָבָה בְּעֵנָי הַכִּינּוֹתִי לְבֵיתִי וְהָבָה בְּעֵנָי אֵל וְאֲנִי בְּעֵנָי'.

³³³ גמ' סנהדרין (יט, א): ורבי יהודה אגב מרריה דילמא מקרי ואתי ונגע. רש"י: 'מרריה - מרירות לבו'.

³³⁴ ירמיהו (מא, ו): 'וצא ושמעאל בן-נמניה לקראתם מן-המזפחה הלך הלך ובכה...'

³³⁵ דברים (לא, יז): '... ולא על פי-אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה'.

³³⁶ כלי יקר על בראשית (כה, ט): 'ולמה כתב כאן הוליד אלא שר"ל שאברהם גרם ליצחק שיהיו לו בנים וזרע'. תהילים (כב, לא): 'זרע יעבדנו יספר לאדני לדור'.

³³⁷ דברים (לא, כז): 'פי אנכי ידעתי ואת-מריך ואת-ערפך הקשה הן בעודני חי עמכם היום מקרים היתם עמיה' וְאֵף פִּי-אַחֲרַי מוֹתִי! גַּם

דברים (לא, כז): 'פי ידעתי אחרי מותי...'

³³⁸ יפה תאר על בראשית רבה (ח, ט): 'אני מוכרח לצאת מתחלתו'.

³³⁹ 'אנשי שמות' מופיע בדברי הימים א (ה, כד), (יב, לא). 'בעקבות אנשי שמות' נמצא ב-'ישן אל תרדם', שיר מאת רבי יהודה הלוי, שאומר בסליחות על ידי ספרדים בעשרת ימי תשובה.

³⁴⁰ יואל (ב, יד): 'מי יודע ישוב ונתם והשאיר אחריי ברכה מנחה ונסך לה' אלהיכם'.

³⁴¹ שמות (ג, י): '... וזה שמעי לעלם וזה זכרי לדור דר'. חזרת הש"ץ למוסף ר"ה: 'דצתי בלובש אפוד. והשן המשפט. אשר בם הוסק. שמי לזכרון'.

³⁴² מכילתא דרבי ישמעאל (כב, ו): 'כסף או כלים מה כסף שדרנו להמנות, אף כלים שדרכן להמנות'.

³⁴³ משלי (טו, כד): 'ארח חיים למעלה למשפיל למען סור משאול מטה'.

³⁴⁴ המונח מופיע במספר מקומות: מכילתא דרבי ישמעאל (כ, יב), (כב, כב); ספרא, אחרי מות, פרק יג; גמ' עירובין (יג, ב); גמ' מגילה (יג, ב); גמ' קידושין (ל, ב), (לא, א); גמ' סנהדרין (עו, ב), (קה, א); גמ' חולין (סג, ב).

התורני, על ידי פתרון קטעים קשים או קטעים שלכאורה אינם מסכימים זה עם זה.	אָבָא , ³⁴⁵ אֵלָא פּוֹנְתֵי רְצוּיָה לְסֶלֶק קוּצִים וְזַרְדְּרִים מִן כְּרַם ה' צְבָאוֹת ³⁴⁶ ,
הוא גם מקווה להשפיע על אלה שאינם דתיים לחזור לדרך הראויה.	לְקָרֵב רְחוּקִים אנשים מרוחקים [מאלוקים] ³⁴⁷ , לְהֵאִיר חֲשׂוּכִים לְהַיְשִׁיר ³⁴⁸ הַמְּסִילָה הָעוֹלָה בֵּית אֵל ³⁴⁹ בְּדָרֶךְ יִשְׂרָאֵל, לֹא יִפְשְׁלוּ בָּהּ ³⁵⁰ בְּדָבָר הַקָּשָׁה ³⁵¹ .
סיבה נוספת עבור המחבר לכתוב היא שאם אלוקים מגלה משהו לאדם עם יכולת כתיבה, והאדם אינו משתף אותו, אותו אדם הוא נחשב כגנב. [[ספר חסידים (תקל)]. לכן, המחבר כתב ספר זה, ומקווה שהוא ייקרא ויעריך.	כִּי יֵרְאֵתִי כִּי אֲמַרְתִּי, פֶּן אֶגְזוֹל פחדתי כי חשבתי, אולי אני אגנוב ³⁵² וְאָמַנְעַ טוֹב מִבְּעָלָיו אולי אני מונע מאדם שמגיע לו משהו טוב לקבל אותו ³⁵³ , בְּמָה שְׂכַוְנוֹתִי אֶל הָאֲמֶת על ידי כוונה לדבר את האמת ³⁵⁴ , וַיִּרְאֶה וַיִּרְצָה יֵשׁ לְרֹאוֹת אוֹתוֹ וַיֵּשׁ לְהַעֲדִיף אוֹתוֹ ³⁵⁵ .

ומחידושא ילפינן אם יהיה נצב על כנהו וח'ן יתן לידידו. לעומת מחברתו, מתובל בחיז'ורין עד שמגיע לפר'פרת. דרשינן סמו'כים לכל העשויים באמת וישר. דין הוא הד'ר, ויקובל האמת ממי שאמרו. והכי נמי לאידך גיסא, מה שלעינא פקיא לא יבא בהצד השוה בהרגשה מילתא דבעי זיוניה או לא? הרי זה ה' הטוב יכפר—כי רחמנא ליבא בעי, ודרי מטה, מצדיקי הרבים, העולים במעלות הסולם של עליה—לעשות שאינו זוכה כזוכה. לב כל חכם הקורא להגיה ישכיל פיהו. ויקימהו בציץ ובזהורית שבין עיני חכמתו ותבונתו, יגדיל תורה ויאדיר. יסובבנהו ויבוננהו, הוא מותיב והוא מפרק. דורשי ה' לא יחסרו כל טוב.

מבואר	פרוש
וּמְחִידוּשָׁא יִלְפִינן מחידוש, הוא יקבע ³⁵⁶ אִם יִהְיֶה נֶצֶב עַל כְּנֵהוּ [כְּנֹן] אם הוא יעמוד על המעמיד שלו ³⁵⁷ וְח'ן יִתֵּן לִידִידוֹ ויתן חסד לאהובתו ³⁵⁸ .	ה' ישקול את הכשרון של כל חידוש ויקבע תגמול מתאים למי שחיבר החידוש.

³⁴⁵ גמ' תענית (כ, א); גמ' מגילה (ג, א); גמ' בבא מציעה (נט, ב); אבות דרבי נתן (ו, ג).

³⁴⁶ בראשית (ג, יח): 'קוץ וזרזר תצמיח לה ואכלת את-עשב השדה'. ישעיהו (ה, ז): 'כי כרם ה' צבאות בית ישראל! גמ' בבא מציעא (פג, ב): 'שלח ליה קוצים אני מכלה מן הכרם. שלח ליה יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו'. כלי יקר על בראשית (טז, טז): '... ויכלה הקוצים מן כרם ה' צבאות'. כלי יקר על שמות (ג, ב): 'כי לא יכלו הקוצים מן כרם ה' צבאות בית ישראל...'.³⁴⁷ איגרות הרמב"ם, איגרות קנאות (נה): '... כי לקרב רחוקים נטה מהקו בעקבי פולסופיא יצא על דלתי חכמה...'. זוהר חדש, תקונא קדמא (ב): 'והיא איהו לקרב רחוקים דאנון אורחים...'.³⁴⁸ מדרש תנחומא (בחקתי, ד): 'מי כמוך מאיר עיני חשוכים'. אולי המחבר שינה את מילים ממשלי (יא, כד): 'יש מפזר ננוסף עוד וחושף מישר אד-למחסור' אל 'חשוכים להישר'.³⁴⁹ שופטים (כא, יט): '... אשר מצפונה לבית-אל מן-קתה השמש למסלה העלה מבית-אל שקמה ומנגב ללבונה'.³⁵⁰ ירמיהו (לא, ט): 'בבכי יבאו ובתחנונים אויבים אוליכם אל-נחלי מים בדרך ישראל לא יפשלו בה...'.³⁵¹ שמות (יח, כו): 'ושפטו את-העם בקל-עת את-הדבר הקשה וביאון אל-משה וכל-הדבר הקטן ושפטו הם'.³⁵² בראשית (לא, לא): 'ונען יעקב ויאמר ללבו כי יראתי כי אמרתי פן-תגזול את-בנותי מעמי'.³⁵³ משלי (ג, כז): 'אל-תמנע-טוב מבעליך בהיות לאל ידיך [ידך] לעשות'.³⁵⁴ ב"ח, אורח חיים (שא, ב): '... שכתב כן ונתתי הודאה אליו יתעלה שכוונתי אל האמת ע"ש במ"ש המגיד משנה והראב"ד בהשגות'.³⁵⁵ עיין הערת שוליים 99.³⁵⁶ עיין הערת שוליים 98.³⁵⁷ במדבר (כג, ו): 'ונשני אליו והנה נצב על-עלתו והוא וכל-ישרי מואב'. ירמיהו (כב, כד): 'תיראני נא-מה' כי אם-יהיה פניו כן-הו'יקים מלך יהודה חותם על-ידי ימיני כי משם אתקנן'. המחבר שינה מן שם המלך 'פניהו' אל 'כנהו', אבל נראה שזו טעות, כי 'פניהו' הוא פועל (פינה אותו) [עיין מדרש תנחומא, צו (ג, א)]. זקוק לשם עצם, כמו 'נצב על פנו' (פן שלו) [עיין שמות (לח, ח): 'ונעש את הפיור נחשת ואת פנו נחשת']. יש גם צורה אחרת, 'פנה', ו-'פנה שלו' תהיה 'פנתו' [עיין מחזור ליום כפור, תפלת שחרית, חזרת הש"ץ: 'על ישראל פנתו'].³⁵⁸ עיין תהילים (קכז, ב): 'שןא לקם משפמי קום מאחר-שבת אכלי לקם העצבים פן יתן לידידו שנא'. המחבר הוסיף גרש כדי להראות שהוא שינה מן 'פן' אל 'חן'.

יש לבחון ולשפוט את החידושים שלו עד שבצורתם המוצגת הם ייצגו חוכמה מתוקה כמו קינוח, כך שיקבלו לטובה על ליבם של השומעים אותם.	לְעוֹמֵת מְחַבְרָתוֹ בגלל החידוש שלו ³⁵⁹ , מְתוּבָּל בְּחֵיזוֹ וְרִינָה עַד שְׁמַגִּיעַ לְפֶרֶךְ פְּרָת הוא מביא תפוחים עד שהוא מגיע לקינוח [החוכמה] ³⁶⁰ .
חידושים שנעשו באמת וביושר הם מבוססים ויש להם תמיכה.	דְּרָשִׁינָן סְמוּ'כִים לְכָל הָעֲשׂוּיִים בְּאַמַּת וְיִשָּׁר אנו מוצאים תמיכה [בכל החידושים] שנעשים באמת וביושר ³⁶¹ . דִּין הוּא הַדָּר הַחוּק מִפּוֹאֵר ³⁶² , וְיִקוּבֵל הָאָמַת מִמֵּי שְׁאֲמָרוּ ³⁶³ .
מה אם תלמיד החכם נזהר, אך עדיין לא מצליח להגיע לפיתרון הראוי לבעיה, כמו פסיקה בשאלה האם פעולה תחלל את השבת?	וְהָכִי נָמִי לְאִידֵךְ גִּיסָא אבל גם מצד שני ³⁶⁴ , מָה שְׁלֵעִינָא פְּקִיחָא מה עם מקרה בו עין פקוחה ³⁶⁵ לֹא יָבֵא בְּהַצַּד הַשְּׁנִי לא יגיע למכנה המשותף ³⁶⁶ בְּהַרְגָּשָׁה מִיִּלְתָּא מתוך הכרה בעניין ³⁶⁷ דְּבַעֵי זְיוּנִיָּה או לֹא [כגון] אם יש צורך בכתרים [על אותיות] או לא ³⁶⁸ [מה יכול לעשות את ההבדל בין מעשה חילול את השבת או לא]?
אלוקים יסלח על טעויות לא מכוונות. הוא מודד את מסירות לבו של האדם: הוא רוצה שאנשים יעשו מאמץ רציני לחפש אותו ואת תורתו, ולהשפיע על אלה שאינם	הָרִי זֶה ה' הַטּוֹב יִכְפֹּר כָּאֵן , האדון הטוב יסלח ³⁶⁹ — כִּי רַחֲמָנָא לִיבָא בַעֵי כי אב הרחמן מחפש את הלב ³⁷⁰ , וְדָרִי מָטָה וְתוֹשְׁבֵי הָעוֹלָם ³⁷¹ , מִצְדִּיקֵי הָרַבִּים ומי

³⁵⁹ שמות (כח, כז): 'ועשית שמי טבעות זקב ונתתה אתם על-שמי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעומת מחברתו ממעל לחשב האפוד'.
³⁶⁰ גמ' פסחים (י, ג) [גמ' פסחים (קיד, א)]: 'הביאו לפניו, מטבל בחזרת, עד שמיגיע לפרפרת הפת'. המחבר שינה ממילים עברית 'מטבל בחזרת' [הוא טובל את החסת] למילים ארמית 'מתובל בחיזורין' [הוא הביא תפוחים]. תרגום יונתן על ירמיהו (יא, יט): 'ואנא פאימר בחזיר דלנקסתא מתובל...'. ויקרא רבה (כז): 'אזל למדינתא אחרת דשמה אפרתי נפקין קדמוניה בחיזורין דדקב וברמוניו דדקב ובלתם דדקבא...'. המילה 'פרפרת' (אוכל נלווה) יכולה להתייחס לתבלין או לקינוח. בהקשר של פסח זה מתייחס למרור, אך המחבר מוסיף גרש כדי לסמן שהוא מתכוון למשמעות אחרת. בפרקי אבות (ג, יח): 'תקופות וגימטריאות, פרפראות לתקמה'. [חשובים אסטרונומיים וגמטריאות הם תבליני התבונה]. לכן המחבר התכוון אוכל המלווה מתוק, כמו קינוח.
³⁶¹ גמ' ברכות (י, א): 'דאמר רבי יוחנן, סמוכין מן התורה מניין? שפאמר 'סמוכים' לעד לעולם עשויים באמת וישר [תהילים (קיא, ח)]'. המילה 'סמוך' היא שם עצם רב שיכול פירושו 'סמוכים [דברים]' או 'תומך' (המשמעות קשורות, מכיוון ששני עצמים נשענים יכולים לספק תמיכה זה לזה). המחבר הוסיף גרש כדי להראות שבמקום 'סמוך', הוא מתכוון 'תומך'.
'דרשינן סמוכים' נמצא בארבעה מקומות: בחידושי רמב"ן על יבמות (ד, א). הראשון: 'גבי לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך. דרשינן סמוכין להתיר כלאים בציצית...'. ריטב"א על קידושין (לג, ב): 'אקשה לן אמאי נשים פטורות מציצית אפילו לרבי שמעון דהא דרשינן סמוכים דציצית וכלאים למיפטר כלאים בציצית...'. אברבנאל על תורה, שמות כ, ט"ו: 'עד שמהקדמונים אמרו שלא דרשינן סמוכים וקצתם אמרו שאין סדר למשנה. ויש גם מזרחי, דברים (כא, יד).
³⁶² אולי גמ' יבמות (לז, ב): 'ר' אבא אמר רב קם דינא ר' ירמיה אמר הדר דינא'. המחבר הוסיף גרש כדי להצביע על שינוי משמעות, כמו לומר 'החוק הוא פאר'. גם תהילים (קמט, ט): 'לעשות פתח פתח הדר היא לכל-חסידי הלוינה'.
³⁶³ רמב"ם, שמונה פרקים, הקדמה: 'ודע שהדברים שאומרים באלו הפרקים, ובמה שיבא מן הפירוש אינם ענינים בדיתים אני מעצמי, ולא פירושים שחדשתים, ואמנם הם ענינים לקטתים מדברי החכמים במדרשות ובתלמוד וזולתו מחבוריהם, ומדברי הפילוסופים גם כן הקדומים והחדשים, ומחבורים הרבה מבני אדם, ושמע האמת ממי שאמרו'.
³⁶⁴ גמ' עירובין (י, א): 'אי נמי לאידך גיסא פסי ביראות דאקילת בהו חד קולא אקיל בהו קולא אחרינא'.
³⁶⁵ זוהר ג (קכח, ב), (רצד, ב).
³⁶⁶ גמ' ברכות (לה, א): 'פרם יוכים וקור הדין לא פראי זה פראי זה ולא פראי זה פראי זה הצד השני שפקו דבר שנהנה וטעון ברכה אף קל דבר שנהנה טעון ברכה'.
³⁶⁷ אולי גמ' נדה (מג, א) [אבל זה משתרע על שני משפטים]: 'בעקרה בהרגשה ויצאה שלא בהרגשה. מילתא דפשיטא ליה לשמואל מיבעיא ליה לרבא'.
³⁶⁸ גמ' שבת (קד, ב-קה, א): 'תנא: נתכוין לכתוב אות אחת ועלו בידו שתיים, חייב. והתנן פטור? לא קשיא. הא דבעי זיוני, הא דלא בעי זיוני'.
³⁶⁹ דברי הימים ב (ל, יח): 'כי התפלל ונתקנה עליהם לאמר ה' הטוב וכפר בעד'.
³⁷⁰ גמ' סנהדרין (קו, ב): 'הקב"ה ליבא בעי'. ועיין רש"י: 'רבנות למבעא בעי - וללמוד תורה רחמנא לבא בעי'.
³⁷¹ במוסף לימים נוראים: 'עשה למען שמה. וקדש את שמה על מקדישי שמה. בעבור כבוד שמה הנערץ והנקדש. כסוד שיה שרפי קדש. המקדישים שמה בקדש. דרי מעלה עם דרי מטה. גם נתיבות עולם, נתיב הלשון (ט, ה); כלי יקר על שמות (כ, ז); חוות יאיר (ריט, ו).

שמוביל את הרבים לצדק ³⁷² , הַעֲוִלִים בְּמַעֲלוֹת ³⁷³ הַסּוּלָם שֶׁל עַלְיָה שמוביל כלפי מעלה ³⁷⁴ — לַעֲשׂוֹת שְׂאֵינוּ זֹכָה זֹכָה כְּזֹכָה ³⁷⁵ .	דתיים לחזור לדרך הראויה. אם הם יעשו זאת אך יטעו בפסק הדין, אלוקים יסלח להם וישקול אותם כאילו נתנו את ההנחיה הנכונה.
לֵב כָּל חָכֵם קוֹרֵא עַל מִנַּת לְתַקֵּן טַעוּיוֹת וְלַהֲפֹךְ אֶת דִּבְרוֹרֵי לִיעֵיִל ³⁷⁶ .	מי שמשוגל ללמוד תורה צריך לעשות זאת, לתקן כל אי הבנות שיש לו ולהפוך למורה יעיל של אחרים.
וַיִּקְיֵמֵהוּ בְּצִיּוֹן וּבְזִהְרֵי תְּשֻׁבָּה עֵינָיו זה ייקם כציץ [קשוט] וכסרט אדום בין עיניו של ³⁷⁷ חֲקַמְתּוֹ וְתַבּוּנָתוֹ ³⁷⁸ , יִגְדִּיל תּוֹרָה וַיִּנְאָדִיר שיוכל להעצים ולהפאר את תורתו ³⁷⁹ .	כשם שאנשים עמדו בכבוד לשם האלוקי שנחרט בציץ הכהן הגדול, הם עומדים היום לכבד גדולים בתורה על הישגיהם ועל התפשטותם של התורה.
יְסוּבְּנֵהוּ יְבוֹנְנֵהוּ הוא הקיף אותו, הביט אחריו ³⁸⁰ , הוּא מוֹתִיב וְהוּא מְפָרֵק הוא הציע בעיה, אך אחר כך פתר אותה ³⁸¹ .	כפי שצוין קודם, אלוקים מסייע למי ששואף ללמוד תורה. תלמיד החכם יגדל על ידי ציין בעיות אפשריות, ואז על ידי פיתרון לשביעות רצונו.
דוֹרְשֵׁי ה' לֹא יִחְסְרוּ כָּל טוֹב מי שמחפש את ה' לא יחסר דבר טוב ³⁸² .	אלוקים ילווה את אלה המחפשים אותו, ויספק את צרכיהם.

שתי ידים זוכות, כל אחד זכה בחלקו, איתקשו הויות להדדי. לב יודע מראות נפשו. באוונתא דליבא תליא מילתא, לעשות כוונים למלאכת השמים מספרים כבוד אל. וכבוד אלהים, הס'דר דבר דבור על אופניו, אנא דלאי חספא והוא ישכח מרגנתא, ומיני ומיניה, יתקלס עילאה. מגדול ישועות מלכו, עד דקיימא סיהרא באשלמותא, ובקישוטין אזלא במאנין ולבושין, כידוע ליודעים.

מבואר	פרוש
שְׁתֵּי יָדַיִם זֹכוֹת ³⁸³ , כָּל אֶחָד זָכָה בְּחֵלְקוֹ ³⁸⁴ , אֵימְתָקְשׁוּ הַיּוֹת לְהַדְדֵי הם נחשבים שווים ³⁸⁵ .	מי שלומד ספר הופך לשותף עם הסופר; שניהם שותפים לזכות הלמידה.

³⁷² דניאל (יב, ג): 'וְהַמְשַׁכְּלִים יִזְהָרוּ כְּזֹהֵר הַקִּיקִיעַ וּמַצְדִּיקֵי הַרְבִּיבִים כְּפֹכְכִיִם לְעוֹלָם נְעָד'.
³⁷³ שמות (כ, כג): 'מ' תמיד (ו, א) [גמ' תמיד (לג, א); גמ' סנהדרין (לב, ב)].
³⁷⁴ גמ' ביצה (ט, ב): 'אמר רבי יהודה במה דברים אמורים בסולם של שובך אבל **בסולם של עליה** דברי הכל אסור'.
³⁷⁵ גמ' גיטין (ל, א): 'גמ' בבא מציעא (יב, ב); גמ' בכורות (יח, א), (יח, ב).
³⁷⁶ שמות (לא, ו): '... **וּבְלֵב כָּל־חָכֵם לֵב נְתַמִּי חֲקַמָּה וְעֵשׂוֹ אֶת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתָהּ**. גמ' ברכות (יג, א): 'שָׁמַע מִיָּמֵהּ מִצְוֹת צְרִיכוֹת פְּיוּנָהּ מֵאִי אִם כְּנוֹן לְבוֹ לְקִרְוֹת לְקִרְוֹת וְהָא קָרִי **בְּקוֹרָא לְהַגִּיהָ**'. משלי (טז, כג): '**לֵב חָכֵם יִשְׁפִּיל פִּיהוּ** וְעַל־שִׁפְטָיו יִסִּיף לֶקַח'.
³⁷⁷ גמ' קידושין (סו, א): 'והיה שם אחד איש לץ לב רע ובליעל ואלעזר בן פועירה שמו. ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך, ינאי המלך לבם של פרושים עליך. ומה אעשה? **הקם** להם **בציץ שבין עיניך**'. תוספתא שבת (ה, ה): 'לא יצא הסוס בזנב שועל ולא **בוהורית שבין עיניו**'.
³⁷⁸ ירמיהו (י, יב): 'עֲשֵׂה אֶרֶץ כְּחֹזֵן מְכִין תִּבְלֵ בְּחֲקֵמְתוֹ וּבְתַבּוּנָתוֹ נְטָה שְׁמַיִם'.
³⁷⁹ ישעיהו (מב, כא): 'ה' חֲפִץ לְמַעַן צָדֵקוֹ יִגְדִּיל תּוֹרָה וַיִּנְאָדִיר'.
³⁸⁰ דברים (לב, י): 'מִצְאָהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתַהוֹ יִלֵּל יִשְׁמֹן יִסְבְּנֵהוּ וּבּוֹנְנֵהוּ יִצְרְנֵהוּ פְּאִישׁוֹן עֵינָיו'.
³⁸¹ המונח מצאצא במקומות רבים בגמרא, כגון שבת (קמה, א) ועירובין (צא, א).
³⁸² תהילים (לד, יא): 'כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעִבוּ וְדוֹרְשֵׁי ה' לֹא־יִחְסְרוּ כְּלֵי־טוֹב'.
³⁸³ עיין הערת שוליים 108.
³⁸⁴ מ' פסחים (ח, ג) [גמ' פסחים (פט, א)]: '... **זכה בחלקו** ומזכה את אחיו עמו'. תשובות הריב"ש (תק"ז): 'ועוד עדיף ראובן מאחין שחלקו משום דהתם כל אחד מכר לחברו ביחד ולכן **כל אחד זכה בחלקו** בעין יפה...'. ברטנורה על משנה בכורות (ח, ג, ה): 'רבי יהודה אומר נתחייבו הנכסים. קסבר האחים שחלקו יורשים הן, דיש ברירה לומר **כל אחד זכה בחלקו**, ומלוה על פה גובה מן היורשים. והלכה כר' יהודה'.
³⁸⁵ גמ' כתובות (מו, ב): 'שטר וביאה: מנא לן? אמר קרא "וְהָיְתָה לְאִישׁ־אֶחָד" [דברים (כד, ב)]. **איתקוש הויות להדדי**'. גם כתובות (עד, א); גמ' גיטין (פה, א).

<p>החוכמה של האדם מאפשרת לו להבין משהו שאי אפשר לראות. כך הוא יכול לבחון את נפשו, ועליו עליו לעשות ככה כאמצעי לחזור בתשובה. בדרך זו עליו לשאוף ללמוד תורה ולהצמיד את עצמו לה'.</p>	<p>לֵב יוֹדֵעַ מְרֵא'וֹת חַזְיוֹנוֹת נִפְשׁוֹ³⁸⁶. בְּאֻוֹנְתָא דְלִיבָא תְלִיָא מִיִּלְתָּא העניין תלוי בהבנת הלב³⁸⁷, לְעִשׂוֹת פְּנוּנִים לְמִלְאכַת הַשָּׁמַיִם לכוון את עצמם לעבודת שמיים³⁸⁸ מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל הצהרת כבוד ה'³⁸⁹.</p>
<p>ספר זה עשוי להוביל את הקורא לחדש לחידושים. באמצעות שותפות זו, הן המחבר והן הקורא תורמים להאדרת ה'.</p>	<p>וּכְבוֹד אֱלֹהִים, הַסֵּדֶר דְּבָר דְּבוּר עַל אוֹפְנִי [באשר] לתהילה של ה', המסדר את הכל לביטוי ראוי³⁹⁰, אָנָּא דְלֵאִי חֶסְפָּא וְהוּא יִשְׁפַח מְרַגְנִיתָא הרמתי את שבר כלי חרס, והוא ימצא פנינה³⁹¹, וּמִינֵי וּמִינֵיהּ, יִתְקַלַּס עֵילָאָה. דרך המאמצים שלי והמאמצים שלו, האחד שלמעלה [ה'] יהיה מוערך³⁹².</p>
<p>הקב"ה יהיה אדיב עם אלה ששואפים ללמוד את תורתו, ויאפשר לקורא להשיג חוכמה גדולה, כמו שלמה המלך. קורא כזה יגדל להיות בקיא ב-24 ספרי התורה. הוא ירדוף חזרה בתשובה באמצעות חשבון נפש; והוא יהיה לבוש במצוות.</p>	<p>מְגֻדֹּל יִשׁוּעוֹת מְלָכוֹ אלוהים הוא מגדל ישועה עבור מלכו³⁹³, עַד דְּקִיָּמָא סִיְהָרָא בְּאִשְׁלָמוֹתָא עד שהירח עלה במלואו³⁹⁴, וּבְקִישׁוּטִין אֲזֵלָא בְּמֵאֲנִין וּלְבוּשִׁין מתקרבים, מעוטרים בקישוטים, תכשיטים וגלימות³⁹⁵, כִּידוּעַ לִיּוֹדְעִים [קבלה]³⁹⁶.</p>

³⁸⁶ עיין משלי (יד, י): '**לֵב יוֹדֵעַ מְרֵא נִפְשׁוֹ** וּבְשִׁמְחָתוֹ לֹא־יִתְעַרֵּב נֶר'. המחבר שינה 'מְרֵא' [מרירות של] אל 'מְרֵאוֹת' [חזיונות של], והוסיף גרש כדי לציין את השינוי.

³⁸⁷ גמ' מגילה (כד, ב): 'סומא פורס על שמע וכו': תניא אמרו לו לרבי יהודה הרבה צפו לדרוש במרכבה ולא ראו אותה מימיהם. ור' יהודה? התם **באבנתא דליבא תליא מילתא**, והא קא מיכוין וידע הכא משום הנאה הוא והא לית ליה הנאה'.

³⁸⁸ עיין הערת שוליים 296.

³⁸⁹ תהילים (יט, ב): '**הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה נְדִיּוֹ מְגִיד הֶרְקִיעַ**'. [המילה 'השמים' שימש גם ל-'לעשות כוונים למלאכת השמים' וגם ל-'השמים מספרים כבוד-אל'].
³⁹⁰ עיין משלי (כה, ב): '**כְּבוֹד אֱלֹהִים הַסֵּתֶר דְּבָר** וּכְבוֹד מְלָכִים חֶקֶר דְּבָר'. בפעם השלישית (עיין הערות שוליים 6, 137), המחבר שינה 'סת' אל 'סדר', והוסיף גרש כדי לציין את השינוי. משלי (כה, יא): 'תְּפוּחֵי זֶהָב בְּמִשְׁפָּיוֹת כֶּסֶף דְּבָר דְּבָר עֲלִי־אֲפִנְיוֹ'.

³⁹¹ גמ' יבמות (צב, ב); גמ' בבא מציעא (יז, ב); גמ' מכות (כא, ב).

³⁹² גמ' סוטה (מ, א): 'ומאי עינוותנותיה דרבי אבהו? דאמרה לה דביתהו דאמוריה דרבי אבהו לדביתהו דרבי אבהו, הא דידן לא צריך ליה לדידך. והאי דגחין וזקיף עליה יקרא בעלמא הוא דעביד ליה. אזלא דביתהו ואמרה ליה לרבי אבהו. אמר לה ומאי נפקא לך מינה? **מִינֵי וּמִינֵיהּ יִתְקַלַּס עֵילָאָה**'.

³⁹³ שמואל ב (כב, נא): '**מְגֻדִיל [מְגֻדֹּל] יִשׁוּעוֹת מְלָכוֹ** וְעֵשֶׂה־חֶסֶד לְמִשְׁחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם'.

³⁹⁴ זוהר א (קמט, ב): 'וקתיב, "וּמְרַב חֶקְמַת שְׁלֵמָה" [מלכים א (ה, י)]. דְּקִיָּמָא סִיְהָרָא בְּאִשְׁלָמוֹתָא, וְכִי מְקַדְּשָׁא אֲתַבְּנֵי. גמ' זוהר א (רמב, ב); זוהר ב (פה, א); זוהר ג (רצז, ב).

³⁹⁵ משיר 'אסדר בשבחין' מאת האריז"ל: 'ימינא ושמאלא. וביניהו כלה. **בְּקִישׁוּטִין אֲזֵלָא. בְּמֵאֲנִין וּלְבוּשִׁין**'. עיין מה הסביר צדוק הכהן מלובלין, פרי צדיק [לובלין 1901], קורח (ט): 'ועל זה מרמזו בלשון בקישוטים אזלא ומאנין ולבושין כי קישוטים מרמזו על חכמת התורה בכ"ד ספרים שנקראים כ"ד קישוטים כלה שת"ח צריך להיות בקי בהם. ומאנין הוא בחינת תשובה על ידי חשבון הנפש. . . . ולבושין ירמזו על מעשה המצות. . .'. לרב נחמני הייתה ככל הנראה אותה הבנה, בין ממקור כתוב קודם, או ממוריו בקבלה.

³⁹⁶ עקידת יצחק (עז, א): 'הנה המתנה השנייה שהיא הארץ **כידוע ליודעים**. . .'

ואקוד ואשתחווה לה', ואודה לו במאוד מאד בכל מדה ומדה, כי בחסדיו הרבים. אף בשעת כעסו—שלקח ממני בני יחיד, בכורי, ידיד נפשי—זכר לי את הרחמים, כי שת לי זרע אחר. והגיעני לכלל זרעי על כל מים, אין מים אלא תורה, זרע השלום, זרע אמת, ולכן קראתי ספר זה בשם **זרע שמשון**.

מבואר	פרוש
וְאָקוּד וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לָהּ ³⁹⁷ , וְאוֹדָה לּוּ בְּמְאוֹד מְאוֹד בְּכָל מִדָּה וּמִדָּה ³⁹⁸ , כִּי בַחֲסָדָיו הַרְבִּימִים ³⁹⁹ .	רבי נחמני היה אדם בעל אמונה גדולה, שהיה מסוגל לראות חסדיהם של אלוקים.
אֵף בְּשַׁעַת כַּעְסוֹ—שְׁלָקַח מִמֶּנִּי בְנֵי יַחֲדָי, בְּכוֹרֵי ⁴⁰⁰ , יָדִיד נַפְשִׁי ⁴⁰¹ —זָכַר לִי אֶת הַרְחָמִים הוּא זָכַר לְהֵרָאוֹת לִי רַחֲמִים ⁴⁰² , כִּי שֵׁת לִי זֶרַע אַחֵר ⁴⁰³ . וְהִגִּיעַנִי לְכָלֵּל לְעִיקְרוֹן ⁴⁰⁴ זֶרְעִי עַל כָּל מַיִם מִי שְׁזוֹרַע [זֶרְעִים] בְּשַׁפַּע מִים [הוּא מְרוּצָה] ⁴⁰⁵ , אִין מִים אֲלֵא תוֹרָה ⁴⁰⁶ , זֶרַע הַשְּׁלוֹם, זֶרַע אֱמֶת ⁴⁰⁷ , וְלִכֵּן קָרָאתִי סֵפֶר זֶה בְּשֵׁם זֶרַע שְׁמִשׁוֹן ⁴⁰⁸ .	יכולת זו לראות טוב לב של אלוקים הייתה נכונה אפילו בצערו העמוק ביותר. המחבר אימץ ספר זה, עם תורתו, כבנו.
לפיכך הוא מכנה את הספר על שמו, כצאצא של שמשון.	

³⁹⁷ בראשית (כד, מח): 'וְאָקוּד וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לָהּ' וְאָבְרָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדָנִי אֲבָרְכֶם אֲשֶׁר הִנֵּחֵנִי בְּדֶרֶךְ אֱמֶת לְקַחַת אֶת־בֵּת־אָחִי אֲדָנִי לְבָנוֹ'.
³⁹⁸ גמ' שבועות (לא, א): '... וְאוֹדָה לּוּ חוּץ לְבֵית דִּין ...'. שמות (א, ז): 'וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאֵד מְאוֹד ...'. מ' ברכות (ט, ה): 'דָּבָר אַחֵר בְּכָל מְאֹדָה, בְּכָל מִדָּה וּמִדָּה שֶׁהוּא מוֹדֵד לָהּ הָיָה מוֹדָה לּוּ בְּמֵאֵד מְאוֹד'. [הגרסה שלנו לגמרא ברכות (נד, א) משמיט את המילים 'במאוד מאד' שנמצאות במשנה. המילים היו קיימות במהמהדורת פארה (פורטוגל 1494)].
³⁹⁹ אולי איכה (ג, לב): 'כִּי אִם־הוֹדָה נְרַחֵם כְּרַב חֲסִדוֹ [חֲסָדָיו]'. והמונח 'בחסדיו הרבים' מופיע, לדוגמה: משה בן נחמן (רמב"ן), תורת האדם [ויניציאה 1597], שער הגמול (צ, א); יוסף בן שלום גאליגו, ספר אמרי נועם (אמשטירדאם 1628-30), מצלאין ליושבת על המשבר (צ, א).

⁴⁰⁰ בראשית (כב, ב): 'וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בְּנֶךְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אַהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמִּרְיָה וְשַׁעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֶסֶד הַהָרִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהֶיךָ'. שמות (ד, כב): 'וְאֶמְרָתְךָ אֶל־פְּרַעֲפָה פֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְּכָרֵי יִשְׂרָאֵל'.

⁴⁰¹ ירמיהו (יב, ז): 'עֹבְדֵי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נִטְשִׁי אֶת־נִחְלָתִי נְתַמִּי אֶת־יְדֹדוֹת נַפְשִׁי בְּכַף אִיבִיהָ'.

⁴⁰² גמ' פסחים (פז, ב): 'אֲפִילוּ בְּשַׁעַת כַּעְסוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא זָכַר אֶת הַרְחָמִים'.

⁴⁰³ בראשית (ד, כה): 'וַיַּנְדַּע אָדָם עוֹד אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתִּלְדַּבּ בֶּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שֵׁת־לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר מִסַּחַת הַכֶּלֶל כִּי הִרְגֹוּ קָוֹן'.

⁴⁰⁴ תוספות על סוטה (כב, ב); תוספות על סוטה (לד, ב).

⁴⁰⁵ ישעיהו (לב, כ): 'אֲשֶׁר־יִכֶּם זֶרְעִי עַל־כָּל־מַיִם מְשַׁלְחֵי רִגְלֵי־הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר'.

⁴⁰⁶ גמ' בבא קמא (יז, א); גמ' עבודה זרה (ה, ב).

⁴⁰⁷ אבודת הקודש (גבאי) (ג, ט): 'וְהַכּוֹנֵה עַל נִשְׁמוֹתֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל הַנִּקְרָאִים בָּנִים כְּמוֹ שֶׁכַּתְּבִנוּ, וְלִזֶּה אָמְרוּ בַּמִּשְׁנָה "חַבִּיבֵינּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרָאוּ בָנִים לְמַקּוֹם" [פְּרָקִי אָבוֹת (ג, יד)]. וְמִזֶּה הֵם זֶרַע הַשְּׁלוֹם וְזֶרַע אֱמֶת וְשְׁלוֹם וְאֱמֶת חַד הוּא'. זכריה (ח, יב): 'כִּי־זֶרַע הַשְּׁלוֹם הִגָּפֵן מִמֶּנּוּ פְרִיָהּ. יִרְמִיָהוּ (ב, כא): 'וַיִּנְאֲכִי נִטְעֵתִיךָ שְׂרָק כִּלְיָה זֶרַע אֱמֶת'.

⁴⁰⁸ עיין 'זרע אברהם' [ישעיהו (מא, ח); ירמיהו (לג, כו); תהילים (קה, ו); דברי הימים ב (כ, ז)], ועיין 'זרע יעקב' [ישעיהו (מה, יט); ירמיהו (לג, כו); תהילים (כב, כד)].

ומעתה אחי וריעי, אוהבי ומיודעי, זרע ברוכי ה', הא לכם **זרע**, אור זרוע לצדיקים כמותכם. במטותא בעינא מינייכו, זרעו לכם לצדקה, וקצרו לפי חסד של אמת, וכי מרובה מדת תשלומי חן וחסד, ושלמא רבא מן שמיא. ועיניכם תראינה בניו בני בניו, כשתילי זיתים סביב לשלחנכם, חכמים ונבונים, ובתים מלאים כל טוב. גם עשר גם כבוד לא יסופו מזרעכם, עד יתקיים בכם המה יראו כבוד ה', הדר אלהינו, ונשא נס לגוים ואסף נדחי **זרע** ישראל, במהרה בימינו, אמן.

מבואר	פרוש
<p>ומעתה אחי וריעי, אוהבי⁴⁰⁹ ומיודעי חברי המוכרים⁴¹⁰, זרע ברוכי ה' עם מבורך על ידי ה'⁴¹¹, הא לכם זרע הנה זרע בשבילכם⁴¹², אור זרוע נזרע לצדיקים כמותכם⁴¹³.</p>	<p>כפי שהוסבר לעיל, רבי נחמני חש קשר הדוק עם מי שילמד את ספרו. הזרע מתייחס הן לכותרת ספר זה, כמו גם לצאצאים, כמו גם לאור שנזרע, כלומר הקורא יגדל בתורה.</p>
<p>במטותא בעינא מינייכו בבקשה אני מבקש מכם⁴¹⁴, זרעו לכם לצדקה, וקצרו לפי חסד של אמת זרעו לעצמכם צדקות, וקצרו בחסד אמיתי⁴¹⁵, וכי מרובה מדת תשלומי שכן עיקרון התשלום הכפול⁴¹⁶ חן וחסד⁴¹⁷, ושלמא רבא מן שמיא ושלום רב משמים⁴¹⁸.</p>	<p>הוא מעודד את קוראיו לרדוף אחר צדקנות, ומציין שהם יכולים לקבל תגמול משמיים.</p>
<p>ועיניכם תראינה⁴¹⁹ בנים בני בנים⁴²⁰, כשתילי זיתים סביב לשלחנכם⁴²¹, חכמים ונבונים⁴²², ובתים מלאים כל טוב⁴²³.</p>	<p>הוא כבר בירך את מי שלומד ספר זה עם ילדים, חיים ארוכים והכנסה טובה. כאן הוא חוזר על ברכתם של ילדים ועושר.</p>
<p>גם עשיר גם כבוד⁴²⁴ לא יסופו מזרעכם⁴²⁵, עד [ההבטחה] יתקיים בקם המה יראו כבוד ה', הדר אלהינו⁴²⁶, ונשא נס לגוים ואסף נדחי זרע</p>	<p>הוא מוסיף כי העושר והכבוד לא יסתיימו אצל מי שלומד ספרו, אלא ימשיך לצאצאיהם, שיזכו לראות את המשיח ואת קיבוץ הגלויות.</p>

409 תהילים (קכב, ח): 'למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך'. תהילים (לח, יב): 'אהבי ורעי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו'.
 410 תהילים (נה, יד): 'ואתה אנוש פערפי אלופי ומיודעי'. תהילים (פח, ט): 'הרסקת מיודעי ממני שמי תועבות למו פלא ולא אצא'.
 411 ישעיהו (סה, כג): 'לא יגיעו לריק ולא ילדו לפקהה כי זרע ברוכי ה' המה וצאצאיהם אמתם'.
 412 בראשית (מז, כג): 'ויאמר יוסף אל־העם הן קניתי אתכם היום ואת־אדמתכם לפרעה **הא־לכם זרע** וזרעכם את־האדמה'.
 413 תהילים (צז, יא): '**אור זרע לצדיק** ולישר־לב שמחה'. המלים '**צדיק כמוך**' מופיעים: כלי יקר על בראשית (ו, יא); אלשיך, תורת משה, בראשית (ו, ט).
 414 גמ' עבודה זרה (יח, ב): 'אמר להו רבא לרבנן **במטותא בעינא מינייכו** דלא תתוצצו דלא ליתו עלייכו יסורין'. גם גמ' נהדרין (צז, א):
 'כי הא דר' זירא כי הוה משכח רבנן דמעסקי ביה אמר להו **במטותא בעינא מינייכו** לא תרחקוה'.
 415 הושע (י, יב): '**זרעו לכם לצדקה קצרו לפי־חסד** . . .'. בראשית רבה (צו, ה): 'אמר לו אם תעשה לי חסד לאסר מיתמי הוא **חסד של אמת**. אל נא תקברני במצרים . . .'.
 416 מ' בבא קמא (ז, א) [גמ' בבא קמא (סב, ב)]: 'מרבב מדת תשלומי כפל ממדת תשלומי ארבעה נחמשה, שומדת תשלומי כפל נוהגת בין בדרך שיש בו רוח חיים ובין בדרך שאין בו רוח חיים, ומדת תשלומי ארבעה נחמשה אינה נוהגת אלא בשור ושה בלבד . . .'.
 417 אסתר (ב, יז): 'וַיִּצְאֶה מִלְּךָ אֶת־אֶסְתֵּר מִכַּל־הַנְּשִׂים וַתִּשְׂאֶחֶן וַחֲסֹד לִפְנֵי מִכַּל־הַבְּתוּלֹת וַיִּשֶׂם כְּתָר־מַלְכוּת בְּרֹאשָׁה וַיִּמְלִיכָהּ תַּחַת נִשְׂתֵי'.
 418 מתפילת הקדיש: 'הא **שלמא רבא מן שמיא** וסזים עלינו ועל כל ישראל. ואמרו אמן'.
 419 מלאכי (ה, ה): '**ועיניכם תראינה** ואתם תאמרו יגדל יהוה מעל לגבול ישראל'.
 420 דברים (ד, כה): 'כִּי־תוֹלִיד **בנים ובני בנים** ונושנתם בארץ והשנתם נעשיתם פסל תמונת כל נעשיתם הרע בעיני יהוה־אלהיה להקעיסו'.
 421 תהילים (קכח, ג): '**אשתד קנפן פריה בירכמי ביתך בנך כשתילי זיתים סביב לשלחנה**'.
 422 דברים (א, ג): 'קבו לכם אנשים **חכמים ונבונים** וידעים לשכטיכם ואשימם בראשיכם'.
 423 דברים (ו, יא): נחמיה (ט, כה).
 424 מלכים א (ג, ג): 'וגם אשר לא־שאלת נתתי לך **גם־עשיר גם־כבוד** אשר לא־הינה כמוך איש בפלכים פל־ימיה'.
 425 אסתר (ט, כח): ' . . . וימי הפורים האלה לא נעברו מתוך הנהודים וזכרם **לא־יסופו מזרעם**'.
 426 ישעיהו (לה, ב): 'פרס תפרח ותגל אף גילת נרנן כבוד הלבנון נתן־לה הדר הפרמל והשרון **המה יראו כבוד־ה' הדר אלהינו**'.

יִשְׂרָאֵל והוא ירים אות לאומות ויאסוף את הגירוש
(זרע) של ישראל⁴²⁷, **בְּמִתְרָה בְּיַמֵּינוּ, אָמֵן**.⁴²⁸

---

⁴²⁷ ישעיהו (יא, יב): 'וְנִשְׂא נֶס לְגוֹיִם וְאָסַף נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל וְנִפְצוֹת יְהוּדָה יִקְבֹּץ מֵאַרְבַּע פְּנּוֹת הָאָרֶץ.' ישעיהו (מה, כה): 'בֵּה' יִצְדָּקוּ וַיִּתְקַלְלוּ
פְּלִיטוֹת יִשְׂרָאֵל'.
⁴²⁸ מ' תענית (ד, ה); מ' תמיד (ז, ג) [גמ' תמיד (לג, ב)]; ירושלמי תענית (כו, ב).